

«ԼՈՒՌՆ ՑԱՎԵՐ» ժողովածու

ՑԱՆԿ

[ԱՆԴՐՇԻՐԻՄԻ ՍԵՐ](#)

[ԼՈՒՍԱՀՈԳԻՆ](#)

[ՄԱՄԱՅԻԴ ԲԱՐԵՎ ԸՐԵ](#)

[ՄՅՈՒՍԸ](#)

[ԶԱԲՈՒՂՈՆ](#)

[ՌԵՀԱՆ](#)

[ԱՌԶԻ ՍԵՐ, ԱՌԶԻ ԲԱՐԻ](#)

[ԿԱՏԱԿ](#)

[ՖՈՒՐԹՈՒՆԱ](#)

[ՄԵՂԱ՝ ՏԵՐ](#)

[ՊԱՐԱՀԱՆԴԵՍԻՆ ՎԱՂՈՐԴԱՅԻՆԸ](#)

[ԿԱՊԻԿԸ](#)

[ԶՄԱՐԱՂՏԱ](#)

[ՄԱՐԱՊԵՏԸ](#)

[ԽՆՂՈՒՔԸ](#)

ԱՆԴՐՇԻՐԻՄԻ ՄԵՐ

Ա.

Մն շրջանակով պարուրված, սովորական ու ռամիկ պիտակն էր փակցված հոդ պատին, վրան ավանդական տապանովը, որուն քով ծունկ չոքած կին մը կ'աղոթէ. վարի դին՝ ազգականներու թվումը, ու թուղթին ճիշտ մեջտեղը՝ հոն, ուր նայվածքները կ'երթան իսկույն, անուն մը, կարծես հատկապես իմ չհավտացող աչքերուս համար ահավոր կերպով մեծցած, ամբողջ հորիզոնը գրավելու չափ խոշորցած տառերով գրված անունը.

Տիկին***

Մեկու մը վրա ունեցած հիշատակներդ ու զգացումներդ որքան ալ մոռցված ու անհետացած ըլլան, այդ անձին մահը իմանալուդ մեկէն կը վերադառնան ու կյանք կ'առնեն ճիշտ ինչպէս ճերմակ թիթեղը լուսանկարին՝ քիմիական բաղադրության մը տակ հանկարծ պատկեր մը ի հայտ կը բերէ քեզի:

Այս բոլորովին անակնկալ մահը միևնույն ներգործումը կ'ըներ վրաս, ու մեղմիվ՝ անցյալ մը կը կազմվեր չնչին հանդիպումներէ, հավնելներէ, անոր անցնիլ երթալէն վերջը դէռ ետնէն երթալու պէս նայիլներէ կազմված անցյալ, որ, պահված տեղէ մը դուրս ելլելու պէս, հանկարծ կ'ելլեր ահա, մտքիս առջև, իր տարտամ ու վարանոտ գիծերը կը թոթափեր վար, այս կնոջ համար որոշ ու մեկին գմայլանք մը ըլլալը բացէ ի բաց խոստովանելու համար:

Ժողվելով, հավաքելով այդ մանր մունր տպավորությունները, բերելով քով քովի՝ սիրելի դատ մը ապացուցանելու համար գորավոր փաստի զանգված մը շինելու պէս, պայծառ կերպով կը տեսնէի ինքզինքս հեռվէն, միշտ հեռվէն, քանի որ ներկայացած չէի այս կնոջ և հետը խոսած չէի բնավ, երկրպագումի մը պէս դիրքի մը մեջ, մունջ հիացումով համակված, ամեն հեղ երբ Կղզի գացող շոգենավին վրա կամ Փերա մեծ փողոցին մեջ և կամ խանութէ մը բան մը գնած պահուն կը տեսնէի զինքը:

Միշտ արտորացող բան մը ուներ վրան, որ հիմա, իր վաղահաս մահվան առջև կեցած պահուս, ահեղ խորհրդանշանը կ'երևա ինձի արտորանքով կարճըցած երիտասարդությանը:

Կապույտը կը սիրեր ան. ոտքէն մինչև գլուխը կապույտներու մեջ պլլված, համակ կապուտագեղ կին, որ իր աճապարող փութացումին մեջ՝ «շուտ երեսս նայեցէք, վայելեցէք զիս, վասնզի վայրկյան մը վերջը ալ չկամ» ըսելու պէս բան մը ունենալ կը թվեր, երբոր կ'անցներ քովէդ:

Նրբահասակ ու նրբամարմին էր. թափանցիկ կաթնաթույր մորթով ու եղջերուի մեծ-մեծ բացված աչքերով, որուն մեջ ճերմակը կ'աղոտնար, կը հատներ, այնքան կ'իշխեր մեջտեղի սևին ցուլացումը ու կը վարագուրվեր երկար բիբերուն ձգած ստվերովը:

Խոսուն աչքեր, ժպտուն աչքեր, անմեղ ու մեղավոր աչքեր՝ որոնք տիեզերքին երանությունը իրենց ծոցին մեջ կը պահեն:

Բ.

Քովես, ինձի պես այս մահագրին առջև կեցողները կը խոսակցեին, իրենց գաղափարները կը փոխանակէին մեռնողին վրա, հիմա, որ ունէ նկատում ու ակնկալություն չէր մնացած, արտասանելով իրենց խղճին թելադրած անկախ վճիռը անոր մասին:

Այսպես կ'ըլլա միշտ մեռնողներուն համար, մարդիկ՝ դերասաններու պես, որոնց թատերախաղը վերջացած է, իրենց լեզուն ու դիրքը կը փոխեն, գոհունակության շունչ մը առնելով, երկարատև ծպտում մը, լեզվի ու վարքի ծպտումը թոթափող մարդու ազատ շնչառությունը:

- *** Հյուպատոսին կհին էր. բայց իր անկարգությանը համար էրիկը ձգեց զինքը:

- Գիտեմ, դատարանին առջև հաստատվեցավ կնոջը գեշ վարքը ու երեք ամիս կա, որ զավկըները ձեռքեն առին:

- Այո, ճամփեն ելած կին մըն էր:

Ու բարոյականի տոպրակնին բացած, այս անցորդները, որ դեռ քանի մը օր առաջ այս կնոջ մեկ ակնարկին արժանանալու համար կը քծնէին անոր ճամփուն վրա, իրենց մաղձոտ չարախոսությունները դուրս կը թափէին:

- Ինչէ՞ն մեռավ, - հարցուց առաջին խոսքը բացողը:

- Թոքատապէն:

Ո՛չ, ըսի մտքովս պատասխանելով անոնց, զավկըներուն ցավեն մեռած է այս կնիկը: Եվ իսկույն ներսես պաշտպան կանգնեցա անոր, երբ աշխարհի խոսք մեկ կ'ըներ զինքը դատապարտելու համար: Իր շնորհին, իր երիտասարդությանը վայելուչը՝ արատով մը չգոցվիլն էր իր դագաղին: Ինչ-որ ալ եղած էլլար իր կյանքը, սիրտս կ'ըսեր, որ ծաղիկ մը նետելու է անոր վրա և ոչ աղբի դեզ մը, ինչպես կ'ընէին սա մարդիկը:

Վարանոտ կեցեր էի մայթին վրա, անցորդներուն պատմած ուղիղ կամ սուտ զրույցներուն ակամա ունկընդիր, երբոր հեռվեն տեսա մեռելը, գոր մեր կողմը կը բերէին:

Առջևն խաչալեմները բարձրացուցեր էին երեք գիծի վրա, որոնց երկու ծայրերունը՝ քահանաներու դասին ու մեջտեղինը դագաղը տանող կառքին առջև կ'իյնար. համակ ընկուզենիէ էր ան, տեղ-տեղ արծաթ դրվագներով զարդարված: Աղբեկ մագերով ծերունի մը, հայրը, դագաղին անմիջապես ետևն կուգար:

Ու անոր ետևն, հուղարկավորներու ցանցառ թիվ մը, որուն մեջ Փերայի հույն հասարակութենն քանի մը ծանոթ դեմքեր կը+ նշմարէի:

Մեռելին երեսը բաց էր, ինչպես սովորություն է հունաց մեջ, այնպես որ կեցած տեղես կրցա, թափորին ծանր-ծանր քալվածքեն օգտվելով, լավ մը դիտել զայն:

Անհավատալի բա՛ն. միշտ իմ ճանչցած գեղեցիկ կինս էր հող պատկողը, կարծես թէ կենդանի, աչքերը գոց, քիչ մը տժգույն, քիչ մըն ալ նիհար երեսով: Հասակը, որ դագաղին բոլոր երկայնությունը կը գրավեր, ամենն վեհաշուք բայց ամփոփ ու պարկեշտ պատկվածքի մը շնորհքովը կը շքեղանար, իր վրդովված կյանքին կարծես թէ զոջումը բերելով զինքը դատող մարդոց: Այս դիրքին մեջ կուրծքը՝ իր լայնածիր պարույրովը տրոփելու մոտ կը թվեր. ճերմակ բեհեզէ շրջագգեստին ծայրեն, դագաղին նեղությանը մեջ ճմոթկած, ու համագույն բեհեզէ մուճակներուն մեջն, հարսի մուճակներ, ոտքերը, մանրիկ երեխայի ոտքեր, իրենց կորնթիքովը կը հայտնէին, որ գեղջուկ կամ ռամիկ աղվորություն մը չէր այս կնոջ գեղեցկությունը. և ոտքին պճեղը տոհմիկ ու ազնվական գիծերու սկզբնավորությունը կուտար իր նրբությամբը:

Մեռելը զարդարողները անոր ոսկի մազերուն ստվար խուրձը, աղջկան մը մազերուն պես, քակեր ու ձգեր էին ուսերուն վրա. հետին պչրանքը այս աղվորության, որ ոչնչանալու կ'երթար ահա. ու այսպես, իր լուսավոր դեմքը վերջին պահուն կը փայլեր երկու դիեն ծփացող դեղին կռիակներուն մեջ. դեղնություն, որ շատ անգամ կը տեսնվի, երբոր արևը այգուն - այգուն կը ծագի ծովին վրա:

Գ

Չեմ գիտեր լավ մը թե ինչպես եղավ, որ մեռելին ետևեն գացողներուն խառնվեցա ես, ու ինքնակոչ հուղարկավոր՝ մինչև Թաքսիմ ընկերացա անոնց: Միննույն ատեն մտքովս, — գիտե՞ք իմ հիվանդագին միտքս, — իսկույն երկու քայլափոխի մեջ, վեպ մը սկսա պատրաստել իր վրա, ջատագովիչ վեպը. բոլորովին տարբեր անկե, որ մահագոյին առջև կանգ առնող անցորդներու կցկտուր խոսքերեն կը կազմվեր:

Կը խորհեի ինքնիրենս, որ գոհ մը ըլլալ կը վայլեր այս գեղանի մեռելին, և ոչ այն անարգ ու հերատուկ կինը, գոր վայրկյան մը առաջ դատափետեր էին: Չճանչցված էակը ըլլալ, գոր իր ամուսինը, իր անհասկացողությամբը թերևս, խորտակած էր առջի ձեռք դպցնելուն, այն քնքուշ, դյուրաբեկ ու նրբարվեստ առարկաներուն պես, որոնց խիստ հպում մը՝ մահը ու խորտակումը կ'ըլլա իսկույն:

Ես իմ վեպիս առջի գլուխն էի դեռ, երկանը դաժան, գրեթե բարբարոս նկարագիրը կը շինեի մտքովս, երբոր հուղարկավորները, գերեզմանատուն տանող կառքերեն մեկուն մեջ հրամցուցին զիս: Ո՞վ էի ես. ինչ ընելու եկեր էի հոս. այս բաները չխորհեցա այդ պահուն. ներս մտա հույնի մը հետ որ, բարեբախտ դիպվածով մը, ճանչվոր ելավ ինձի:

Մինչև գերեզմանատուն եկողները շատվոր չէինք. ութը տասը հոգի ամենքս:

Մյուսներեն, որոնք ազգականները ըլլալու էին հարկավ, ես քիչ մը ետև կեցեր էի՝ աչքի չզարնելու տարտամ ջանքով մը:

Բայց երբոր թաղման արարողությունը սկսան, այնքան այլայլեր էի արդեն, որ հեկեկալով կուլայի, առանց ալ մեկը սեպելու, իբրև թե ես տերը ըլլայի ննջեցալին, ու արցունքներուս մեջեն, երբ փոսը կը դնեին մեռելը, դեռ կը հիանայի վրան:

Երբեք մահը ոչ ոք այդ աստիճան գեղեցկացուցած էր: Ո՞չ այն աշխարհիկ ու ցանկազարթույց աղվորությունը, որ այս կնոջ աղվորությունը եղած էր իր առողջությանը. այլ դեմքին վրա չքնաղ ու անմեղունակ արտահայտություն մը նախ, վճիտ ու պայծառ խղճմտանքի մը ցուցումին պես: Ո՞վ ըսավ, որ հանցավոր ու պարտազանց մեկն էր անիկա, ամենեն մեծ արվեստագետին երևակայելիք շնորհը ու վայելչությունը սփռված էր այս մարմնին վրա, բայց մռայլ ու սրբազան վերարկու մը ձգածի պես պատկառանք միայն տարածելով անոր շուրջը:

Ու հիմա՝ քահանային աղոթքին հետ համընթաց՝ փոսին երկու դիեն բահերով նետված հողերուն տակ հեծեծող դագաղը հետզհետե կը ծածկվեր ու ծովին մեջ ընկղմող նավի մը պես աչքե կ'անհետանար: Մեռելաթաղները հողին զանգվածները կը կոտրեն, կը շտկեն, կը կոկեն ու ահա ոչինչ՝ բացի այն ուռեցվորած թարմ ու կարմիր հողեն, որ նեղ ու երկար ձվաձև մը կը կազմե այդտեղ:

Հուղարկավորները կարգով կը մոտենան ծերունի հորը ու վշտակցություննին կը հայտնեն, ու էն վերջը ես կը մոտենամ անոր ձեռքը թոթվելու համար, երբոր, տարօրինակ բան, ես պետք ունիմ, որ իմ ձեռքս սեղմեն:

Մտերմության ի՞նչ անբաղդատելի օղակ մը կը հաստատվի հանկարծ, վայրկյան մը առաջ իրարու անծանոթ երկու հոգիի մեջ. ի՞նչպես կ'ըլլա, որ մեկ վայրկյանի մեջ զգացված կսկիծ մը՝

տարիներով միասին զգացված, բաժնված ուրախություններե ավելի սերտ մերձավորություն կազմե, ամուր ու պինդ շաղախ, որ սիրտերը իրարու կը կապե իրապես անմեկնելի կապերով:

Դ.

Անկե վերջ բարև մը կը փոխանակեինք անոր հետ, իրարու հանդիպելուս: Չհարցուց բնավ, թե ո՞վ էի ես և թե ի՞նչ իրավունքով իր սուգին մասնակցեր էի:

Վեց ամիս վերջը: Լյուքսանպուրի սրճարանը կ'երթար անիկա պոիչի փառթի մը ընելու համար, իրեն պես գործե քաշված քանի մը մարդոց հետ: Հոն գտնվեցա ես ալ ու միասին կը խաղայինք շատ հեղ: Ինքը վարպետ մըն էր ու ինձի պես համբակի մը խաղեն մեծ հաճույք չէր կրնար առնել, բայց չեմ գիտեր ինչո՞ւ և ան ալ իմ ընկերությունս կը փնտրեր:

Ու միասին, խաղին փառթին լմննալեն ետքը, իրիկվան դեմ, քով-քովի պգտիկ պտույտ մը կ'ընեինք մինչև Թաքսիմի պարտեզը և նույնպես միասին կ'ընեինք վերադարձը, հոր ու զավկի պես:

Ի՞նչ էր այն անպատմելի բանը, որ այս ծերունիին մոտ գտնվելուս՝ զիս ցնծությամբ կը լեցներ, ամենեն երջանիկ արարածը կ'ըներ զիս: Փոխադարձ համակրությունը, գոր այս մարդը ինձի ցույց կուտար, իր աղջիկեն եկածի պես տպավորություն կ'ըներ վրաս: Ինքը իր աղջկան հիշատակը կ'ապրեր, ես ալ:

Անոր մահվանը տարեդարձին՝ երկուքնիս ալ մեյ մեկ շքեղ պսակ դրինք գերեզմանին վրա: Գարունը ցնծությամբ կը լեցներ այս սուգի տեղը, ծառերը, ծաղիկները կը խայտային. ու գերեզմանին վերի դին բացվող եղրևանի մը իր կապույտ ծաղիկներու մեհևանդներովը և անոր սիրած գույնովը այդ փոսը կը զարդարեր դեռ:

Վերադարձին հայրը իր տունը հրավիրեց զիս. անհուն երանություն մը զգացի, ոտք կոխելով այն տունը, ուր ապրած էր Մերաֆիթան:

Այս էր տարօրինակ ու ազվոր անունը այս կնոջ, որուն մեռնելեն վերջը մտերիմ եղեր էի ինքնիրենս:

Անկե վերջը միշտ գացի հոն. օրին մեկն ալ հայրը անոր խուցը տարավ զիս: Անոր աղջիկնության հոտերովը լեցուն սենյակ մը, որ զինքը գրկող, պատող, շրջապատող առարկաներով լեցուն էր. վարագույրները գոց էին միշտ, խորհրդավոր սովերի մը մեջ պահելով զայն, աջ կողմի անկյունը բռնող թիկնաթոռին մեջ փետուրով լեցված բարձիկը անոր մարմնին թողած գոգը կը պահեր դեռ, թռչունի մը բույնին պես՝ ու քովի մահոնե նրբակերտ սեղանին վրա՝ Պուոժեի, Մոփասանի մեկ երկու հատորները, քառորդ ժամվան մը համար միայն կարծես դուրս ելած էր այս սենյակին տիրուհին, և քիչ մը վերջը պիտի դառնար հոս իմ քովս, իր կապույտ արդուզարդովը, վազելով, արտորայով՝ ինչպես իր սովորությունն էր, կարմրած քրտնած ու համբույրով մը ներողություն խնդրելով զիս սպասցնելուն համար:

Սովորաբար նարտ խազալու կու գայի անոր հորը հետ և ականջես Մերաֆիթան, ինձմե ուրիշին աննշմարելի, դեպի ինձի ծռած, գողտր ու դողդոջուն ցողունի մը ծոելուն պես, կամաց մը շնորհակալություն կը հայտներ իր հեք հորը մասին ցուցուցած խնամքներուս համար:

Ե.

Ես երջանիկ էի, մունջ ու անխառն երջանկությամբ մը:

Մերաֆիթան, իր աշխարհային կապերը ու պակասությունները թոթափած վրայեն, երազաշեն ու միանգամայն իրական կին մըն էր ինձի համար: Անոր մահը՝ հալոցն էր, մերկացնող, զատող, հարազատող այս ոսկին՝ խառնուրդեն, ազնվական մետաղը պահելով միայն: Միայն բան մը

չէր կրցած հեռացնել անկէ, պչրանքը, թերևս անոր համար, որ առանց անոր՝ Մերաֆիթան կին մը ըլլալէ պիտի դադրէր հրեշտակ մը դառնալու համար:

Գլուխ գլխի կ'ապրէի անոր հետ. հիմա ինէ գատ ոչ ոք ուներ անիկա. պզտիկ նախանձ մը սակայն. երբ իր վոթկած աղջկան ձևերը կը տեսնէի իր քալվածքին, իր ժպտելուն, իր գլուխը ծռելուն մէջ:

Հայրը ամեն օր մէյ մէկ պատմություն ուներ անոր վրա պատմելիք ինծի. ես՝ տպավորություններ միայն և հեռվէն նշմարված բաներ, որոնք մոտը ապրող մարդուն համար նորություններ են միշտ:

Մանրամասն գիտէի ալ իմ սիրած կնոջս մանկությունը ու երիտասարդությունը: Այս խոսակցություններուն մէջ անոր ամուսնության դժբախտ պատմությունը կու գար երբեմն, բաժանումը, ամուսնալուծման դատը, որուն մէջ էրկանը փաստաբանները այս կնոջ թեթև մէկ շարժումը՝ քրեական հանցանքի մը պէս ցուցնելու հաջողէր էին. վերջապէս գայթակղությունը, որ ծամոցը եղած էր ամենուն բերնին:

Հայրը տաք ու պաղ տեսած ու երիտասարդությանը մէջ շատ մը հոգեկան տագնապներ անցուցած մարդ՝ կանուխէն հանգած էր ներողամիտ վարդապետության մը, որուն մէջ աղջիկը արդարացնելու դիտումը չունէր:

— Ես ալ, - ըսավ օր մը ինծի, - շատ տառապեցա սկիզբը իմ կնոջս երեսն, ճիշտ Մերաֆիթան էր ան. անոր գեղեցկությամբը, անոր ուրույնությամբը ու անոր զարտուղությամբը: Քսանըհինգ տարու էի, երբոր սիրեցիք իրար. իր ընտանիքը մեր ամուսնության ընդդիմանալուն համար՝ առնանգեցի զայն ու ամուսնացանք հեռու տեղ մը, գյուղի մը մէջ: Երբոր գործերս հաջող կերպարանք մը առին, ամեն ոք զիս ծափահարեց, աներս ու զոքանչս հոգի տալ սկսան վրաս. աշխարհքը, այն անիրավ ու ապուշ աշխարհքը, որ հաջողողներուն դարպաս կ'ընէ միայն, իմ շուրջս բոլորվեցավ:

«Փերայի մէջ մեր երեկույթները ամենէն փնտրվածներէն էին, ու կինս՝ կիներու ամենէն շնորհալին: Բայց իր գեղեցկությանը չափ անհաստատ ու թեթև էակն էր, զոր գովեստներն ու ականջն ի վար փսփասցված սիրո խոսքերը կը հաջողէին ատեն-ատեն գինովցնել: Սկիզբները շատ տառապեցա ու կը խոստովանեմ, որ դժնդակ բան մը եղավ ինծի այն եզրակացությունը, որուն հասա և որ հիմա կը ճանչնամ. թէ ամենէն ուղիղն է:

«Ամեն չքնաղ առարկայի բախտն է ձեռքէ ձեռք խլվիլ. գիտակցությունը չէ, որ կը մղէ զայն, այլ իրմէ անկախ բան մը՝ ճակատագիրը. զինքը պատասխանատու բռնելուն մէջ արդարություն չի կրնար ըլլալ:

«Աստղ մը իր շավիղը պիտի գծէ, թիթեռնիկը պիտի ոտոստէ, գետը պիտի վազէ երթա ու աղվոր կնիկը պիտի ժպտի ասոր անոր. կը կարծեմ, որ տխուր բան մը պիտի ըլլա, եթէ խոժոռած ճակատ ու սրդողած աչքեր դնենք գեղեցիկ կնկան մը երեսին վրա: Կան, որ փողոցին մէջ կ'անցնին՝ միշտ խոժոռած ու գետին նայելով և, դիպվածով, եթէ երեսդ ալ նային, գայրացած կերպարանք մը կ'առնեն, չեմ ախորժիր աստուցմէ, լկրտած խնդուք մը՝ ամենէն պարկեշտ, բայց կախ երեսնէն նախամեծար կը սեպեմ ես:

«Իմ կինս. պչրասեր քիչ մը, միշտ իմս մնաց, անոր համար, որ չունեցա իր թեթևություններուն դէմ այդ ծանր ու դաժան վարմունքը, որ ամենէն ջերմ սերերը կը պաղեցնէ: Չորս տարի առաջ կորսնցուցի զինքը»:

Հետո աղջիկը միտքը իյնալուն՝ հառաչեց քիչ մը:

- Մերաֆիթաս ճիշտ իր մայրն էր. բայց էրիկը իմ ներողամտությունս չուներ, խիստ ու անգույթ եղավ իր կնոջը դեմ, կ'երևա, թե ասով պատվավոր մարդ հռչակվեցավ աշխարհի առջև:

- Ես. - պատասխանեցի իրեն, - պատիվը շատ ավելի բարձր. շատ ավելի մեծ բաներու մեջ պահված կը նկատեմ. կնոջ մը՝ էրկանը հանդեպ հավատարիմ ըլլալը կամ ոչ՝ չեմ նկատեր իբրև իրական պատվո խնդիր մը, այլ այն եսական պահանջումներն մեկը. որոնք առնական բնագոյի ու կիրքի մը գոհացում կու տան: Սեփականության խնդիրն է աս, որ անշունչ նյութերն անցնելով՝ մինչև կնոջ վրա կը ծանրանա:

«Ես պատիվը մարդոց իրարու օգտակարության մեջ կը տեսնեմ միայն. այն մարդը, որ իր նմաններուն ամենն ավելի օգտակարն է՝ ամենն պատվավոր մարդն է ինծի համար»:

Հիմա, ամբողջ օրեր միասին կ'անցնէինք խոսելով Մերաֆիթային վրա, և այնպէս մը, որ իբրև թե դեռ ողջ եղած ըլլար անիկա. այս կամովին պատիւ ու շինծու բանը հաճելի էր մեզի: Բայց ծերունին երթալով կը տկարանար ու գոհ էր այդպէս հատնելուն համար: Ձմեռը չկրցավ տունն էլլել, ամեն առթիվ բան մը կը գտներ իր աղջիկը հիշելու համար:

— Թե որ ճանչցած ըլլայիր զայն՝ պիտի սիրէիր զինքը, - ըսավ ինծի օր մը:

— Արդէն կը սիրեմ զինքը:

— Գիտեմ:

Առաջին անգամն էր, որ երեսիս կ'ըսեր այս խոսքը, թեև շատոնց հասկցած ըլլալու էր իմ սերս:

Ապրիլ ամսվան մեջ իր վիճակը ծանրացավ բոլորովին. բժիշկը ըսավ ինծի, որ հազիվ քանի մը ժամվան կյանքը մնացած էր:

Խելքը գլուխն էր մինչև վերջը ու հոգեվարքի մեջ էր արդէն, երբոր նշան ըրավ ինծի, որպէսզի ավելի մոտենամ իրեն, երբոր քովը գացի, իրեն քաշեց զիս ու ճակատս համբուրելով մրմնջեց հազիվ հազ լսելի ձայնով մը, որ իր վերջին բառը ու վերջին օրհնէնքը եղավ.

— Փեսա՛ս...

1901թ.

ԼՈՒՄԱՀՈԳԻՆ

Ա.

Գևորգյան Նիկողոս աղան բանը գործը տեղը խոյունճի մըն էր: Հիսունին մոտ՝ ամուրի մնացեր էր, աշխարհ չմտած իր երկու քույրերը, Փեմպե ու Նեկտար հանրմները կարգելու սպասումին մեջ: Շատ թախանձեր էին իրեն, բայց չէր հոժարած ոտնակոխ ընելու կանոնը որ կը տրամադրէ, թե եղբայր մը իր քույրերը ամուսնացնելէ վերջը միայն կրնա ինքը ամուսնանալ: Իսկապէս կանոնի ու ավանդության մարդ էր, հավտացող անոնց սրբությանը ու օգտակարությանը:

Իրմե տարիքով պզտիկ եղբայր մը, որ իրեն չափ խղճահարության տեր մեկը չէր, ամուսնացեր էր. բայց ձախորդությունը ետնէն հասեր էր իսկույն: Քանի մը տարվան մեջ դրամագլուխը փճացեր ու սրտին ցավէն մեռեր էր մարդը, Նիկողոս աղային վրա ձգելով իր այրին ու մանչ զավակ մը:

Նիկողոս աղան ազդարարություն մը տեսեր էր այս վախճանին մեջ:

Պզտիկ տարիքին հնազանդելու վարժություն ունեւ, դաժան հոր մը Գևորգ աղային – հռչակավոր բոլոր Չարշըին մեջ - անդիմադրելի կամքին տակ ճգնվելով շարունակ: Այս հայրը, հիմա գերեզմանին անդիեն, տասը տարվան անցյալի մը անջրպետեն դեռ կ'իշխեր իր վրա, ամեն խնդրի մեջ իր կարծիքը, լավ եւ է ըսել, իր հրամանը կ'արձակեր ու Նիկողոս աղան կը հնազանդեր անոր:

Տարակույս վերցնող ամեն բանի մեջ խույումճին իր հորը կոչում կ'ըներ եւ չէր ուշանար պատասխանը առնելու. ինչ որ ալ ըլլար այդ պատասխանը, Նիկողոս աղան կը հետներ անոր, խիղճը թեթևացած. նույնիսկ եթէ իր գործելիքը մարդասպանություն մը ըլլար:

Ամեն անհատականութենէ գուրկ այս մարդը գոհ էր այսպէս ըլլալուն համար: Տրված պատվերի մը ետին ապաստանելով՝ իր գոյությունը ամեն փորձանքն եւ ամեն դատափետությունէ գերծ պահելու գաղտնիքը գտեր էր:

Քատը-գյուղ՝ Մյոհյուրտարի կողմը կը բնակեր ան ու, առանց բացառության, ամենուն հարգանքը կը վայելեր իր գեղին մեջ:

Իրենց տունը, էսնաֆի, ավանդական տունն էր: Միջին հարկին վրա էր ամենավոր սենյակը. սետիրը ծայրէ ծայր կը գրավեր անոր ճակատը ու երկու դիեն պատերու շրջանը կ'ըներ ամբողջ: Ու տառը ձևացնելով. մաքուր ձյունի պէս ճերմակ մատամբով ծած կոց մը այդ սետիրին ու բարձերուն տամասկոն նախանձոտ զգուշությամբ եւ ծայրահեղ խնամքով մը ամեն աչքէ կը պահեր եւ նույնչափ մաքուր մատամբով վարագույրներ, իրենց երկուքի ճեղքված թերթերովը, պատուհանները կը գոցէին: Ձախ դին պատին հենած պոռին վրա հին օրերէ մնացած մեծկակ ժամացույցը շատոնց չէր բաներ, բայց երկու ծայրանաձև փոքրիկ սյուններով բռնկած բոլորակը անթարթ կերպով բացված աչքի մը պէս կը կենար, Գևորգ աղային աչքը կարծես: Անոր երկու դիեն ապակիէ ծածկույթի տակ նույն տեսակ զույգ մը ծածկույթներու տակ ալ հին արհեստական ծաղիկներէ շինված պզտիկ զարդարանքներ. ասոնց ճիշտ առջին շիշ մը ջուր ու երկու դին շարված երկու գավաթներ ծուփ-ծուփ ծփալով իրեն քրոջէն շինված պզտիկ արհեստներուն վրա:

Ու իրիկունները, Նիկողոս աղան, իր հատուկ անկյունը նստած միտք կ'ըներ օրվան լուրերուն, գորս իր քույրերը կը հավաքէին լվացարար Մարիամեն, որ ամեն տուն մտնել ելլելուն համար՝ ամեն բանի տեղյակ էր:

- Գիտե՞ս, Նիկողոս աղա, Պոյաճյաններուն աղջիկը կը կարգվի կոր:

Միշտ ամուսնության լուրով մը կը սկսեր շարքը, գոր Նեկտար հանրմ իրեն տունը մնալու անիրավությունը շեշտելու նպատակով առաջ կը նետեր:

Շետո, տղուն եւ աղջկան տարիքին խնդիրը կուգար, ու հոս՝ վեճը կը դառնանար:

- Ես սանկ աղջիկ մըն էի, - կ'ըսեր Նեկտար՝ ձեռքը տախտակամածեն թիգ մը վեր բռնելով, - անիկա ալ ինծի մոտ բան մըն էր:

Նիկողոս աղան չէր կրնար համբերել ասոր.

- Խե՞նթ ես ի՞նչ ես. Նեկտար հանրմ, ան պզտիկ աղջիկ մըն է, քսան տարու կա չկա:

Ու պառված աղջիկը կը զայրանար, Բեմպե հանրմը վկայության կը կանչեր:

Խոսակցությունը կը կենար հոս, հետո կը վերսկսեր:

- Նշանիկ տղային կնիկն ալ իր սիրողէն գատվեր է, տանը ծախքին մեծ մասը, կնկան լաթերը մարդուն ստակովն է եղեր:

Ու գոհունակության հառաչանքով կ'ավելցներ.

- Հիմա ամեն բան հասցվեցավ, ես այդ կնկան հագվելուն խելք չէի հասցներ կոր:

Նեկտար հանրմը այսպես ամբողջ գեղին շրջանը կ'ըներ, դուռ-դուռ պտտցնելով իր քինախնդիր հոգիին ատելությունները, մեկու մը չխնայելով:

Ամեն զիշեր մինչև չորսը կը տներ ասիկա ու հետո ամեն ոք իր սենյակը կ'առանձնանար:

Բ.

Նիկողոս աղան Փերա չէր երթար, բայց շաբաթը զիշեր մը բացակա կը մնար տունեն: Այսպես էր տարիներէ ի վեր: Նիկողոս աղային բոլոր պատմությունն էր ասիկա:

Դեռ քսան տարու տղա մըն էր, երբոր Չարշը ելավ ստակ վաստկելու: Այն ամառը նոր դրացի մը եկավ իրենց մտքը: Այրի կնոջմէ մը ու երկու աղջիկ զավակներէ կըբաղկանար այս ընտանիքը. ունևոր էին, խոհարար մը և սպասուհի մը կը պահէին ասոնք. մայրը երեսունըհինգի մոտ, մեծակառույց աղվորություն մը ուներ և զվարճությունը կը սիրեր, իրենց գալեն երկու ամիս ետքը արդեն բոլոր դրացիներուն հետ մտերմացած էր ու ամեն իրիկուն հյուրեր անպակաս էին անոնց տունեն: Տարին մեկ երկու անգամ երեկույթներ ալ կու տային: Նիկողոս աղայի ծնողքին համար ճշմարիտ գայթակղություն մը եղավ այս դրացնությունը. նախ մանրամասն հարցուցին փնտրեցին անոնց ո՞րի կին, ո՞րի զավակ ըլլալնին, ուրկէ գալերնին, նյութական կարողությունին: Անոնց զվարթ ու խոլ կյանքը ճիշտ իրենց քիթին տակը, իրենց անմոռնչ ու մռայլամած կենցաղին դեմ անհաճ հեզություն մը թվեցավ. հետո կինը, որ եկող գացող հյուրին ձեռքը կը թոթվեր ու ժպիտը պակաս չէր ըներ շրթունքին վրայեն, աղջիկները, որ իրենց մորը վարքը ունէին, այս ամենը վտանգավոր մերձավորություն մը կը կազմէին և զգուշ կենալու պարտքը կը դնէին Գևորգ աղայենց վրա: Մեկ երկու հեղ հագիվ այցելության գացին. Բեմպեն ու Նեկտարը այս խնդումերես ընտանիքեն բան չհասկցան. Նիկողոսին համար՝ այդ տունը երջանկության կոչումի պէս անդիմադրելի բան մը ուներ. անոնց անդրանիկ աղջիկը, Սոֆիկը, իր բարձր ու նուրբ հասակովը, իր կապույտ և անուշ աչքերովը, ոսկի մազերուն ծփացող, վետվետող մետաքսովը զինքը բոլորովին գրավեց. ինքն ալ աղվոր երիտասարդ մըն էր, հագիվ վերի շրթունքը պերևեշտով մը մրոտած. երկուքն ալ իսկույն իրար սիրեցին, բայց Գևորգ աղային խոժոռ դեմքը շուտով այս լուսավոր պատկերը նսեմացուց: Անիկա նախ սա իմացեր էր, որ նորեկ այրի կինը շատ զուրցված կնիկ մըն էր, միջոց մըն ալ իր երկնեն զատվեր էր անոր կենդանությանը միջոցին, հետո ունեցած ստակն ալ չնչին բան մըն էր, ու անոր հարուստի վայելող մսխումը՝ աղջիկները ամուսնացնելու ունայն ճիգ մը միայն: Այս վերջին տեղեկությունը, մանավանդ Գևորգ աղային մնացած ակնածությունները փճացուց. էսնաֆները միշտ վարժված են խոնարհելու իրենցմէ հարուստներուն առջև ու ամբարտավան ըլլալ իրենցմէ նվազ ունևորներուն դեմ. Գևորգ աղան հիմա, զուշակելով կարծես Նիկողոսին սերը, դեմը ելլողին կ'ըսեր.

- Ես զավկըներուս՝ զուրցված կնկան աղջիկ չեմ առներ:

Նիկողոս այս կտրուկ ու զարհուրելի վճռին առջև ընկճված մնաց, բայց շատ ուշ էր արդեն. երիտասարդը մեռնիլը ավելի դյուրին գտավ քան թէ հորը կամքին դիմադրելը. հիվանդացավ. քիչ մը վերջը իրենց դրացիներն ալ հեռու փողոց մը՝ Փուշ Տիլիի կողմերը գացին: Ատեն անցավ վրայեն, բայց երիտասարդը աղեկնալուն պէս վազեց Սոֆիկին քով նորեն: Հիմա գաղտնի, զիշեր ատեն, պարտեզին դրան քով իրար կը գտնէին: Հետո՝ տեսնելով որ Սոֆիկի մայրը նեղության մեջ էր՝ Նիկողոս հոժարությամբ ձեռնառու եղավ, անոր ապրուստին օգնեց: Ալ դրան առջև չէր սլքտկար, տուներնին կ'երթար հորմեն գաղտնի միշտ. անոնց բոլոր հոգերը կը ստանձներ ու անձնվիրությամբը ինքզինքը ա՛լ ավելի կը սիրցներ: Երկու տարի տնեց ասիկա, օր մըն ալ Սոֆիկին մայրը անկողին ինկավ մեյ մըն ալ չէլլելու համար, սաստիկ թոքատապ մը ութ օրվան մեջ գերեզման տարավ զինքը: Նիկողոս ամեն օր միջոց գտավ հիվանդին տունը երթալու, խնամելու զինքը, բանի մը կարոտը չզգացնելով անոր:

Հոգեվարքի մեջն էր՝ երբոր հիվանդը իր գավակներուն մտածեց:

- Ես կեցեր եմ, ըսավ Նիկողոս:

Այս սփոփանքով մեռավ հիվանդը:

Գ.

Ամուսնության մը պես ու ամուսնութենէ ավելի բան մը եղավ ասիկա երիտասարդին համար, իր գաղտնի սիրույն ու խոստումին տերը մնաց. Սոֆիկէն գատ ուրիշ կին չճանչցավ աշխարհի վրա. ուխտ մը ասկէ ավելի սրբությամբ չպիտի պահվեր:

Ասանկով՝ իր դատողության անձուկ շրջանակին մեջ կը հաշտեցներ իր սերը՝ հորը դեմ ունեցած հնազանդության հարցին հետ. հայրը իր ամուսնությունը չէր ուզեր այս աղջկան հետ. ինք ալ չէր ամուսնացած ասիկա. բայց կրնար հարկավ, հիմա, որ կատարյալ երիտասարդ՝ գրեթէ չափահաս մարդ է. կին մը սիրել, և այս իրավունքով Սոֆիկէն չգատվեցավ:

Իր վաստակէն մաս մը, այնչափ միայն, որ հորը մանրագնին հաշիվներէն ճարտարությամբ կը փախցնէր, անոր և քրոջը ապրուստին հատկացուցած էր: Հետո ուրիշ նախապաշարում մըն ալ կապեր էր զինքը այս կնոջ. իր գործը, առուտուրը օր օրի ավելի հաջող, ավելի շահավոր դարձեր էին. մինչդէռ իր արհեստակիցներէն շատեր հետզհետէ կ'աղքատանային, կը փճանային: Մեռնող կնոջ հանդէպ ստանձնած հանձնառության դեմ՝ նախախնամության կողմէ եկած փոխարինություն մը կը նկատեր այս բախտավորությունը:

Օր մը միայն, և այդ օրը շարունակ կը հիշեր, Սոֆիկ իր ծոցվոր ըլլալը իմացուց իրեն, գավկի մը մերձավոր ծնունդը տեսակ մը հրապարակային հանգամանք կու տար իր այնքան խնամքով գաղտնի պահած սիրույն: Այն ատեն իր շվարումին մեջ այդ գավակը չբացնելու համար դեղ ու դարման փնտրեց, բայց բնությունը անոր բոլոր հնարքները ի դերն հանեց, ու երբոր օրին մեկը գավակը ծնավ, ուրախացավ իր հնարքներուն ապարդյուն մնալուն: Բայց այս ուրախությունն ալ խիստ վաղանցուկ բան մը եղավ. իր կյանքը հետզհետէ նոր շփոթություններով, նոր դառնություններով կը լեցվեր: Երեխային կնունքը մեծ գործ մը եղավ, ո՞ր կէ կնքահայր գտնել, որո՞ւն խոստովանիլ իր գաղտնիքը. վերջապէս մկրտությունը եղավ և իրիկունը անոր մայրը ըսավ իրեն, թէ իրենց փոքրիկ Արամը արձանագրվեցավ ժամուն տոմարներուն մեջ իբրև «եկեղեցվո գավակ»:

Երբոր իր հայրը, Գևորգ աղան, օր մը հանկարծ մեռավ սրտի կաթվածէ, Նիկողոս աղան արդեն մեկզմեկէ ազվոր երկու գավկի հայր էր ինքն ալ:

Որքան ալ գաղտնի պահած կարծեր իր կենակցությունը, շատերը իմացեր էին ասիկա: Այն վրան գլուխը շնորհքով մարդը, որ ատեն մը ցերեկները միայն և վերջն ալ շաբաթը գիշեր մը Սկյուտար կու գար Սոֆիկ հանրմին տունը, նախ ազգական մը կարծվեր էր դրացիներէն, բայց այս ենթադրությունը շուտով մեկդի եղած էր: Քանի մը ընտանիքներ Սոֆիկ հանրմին երթալ գալը դադրեցուցեր էին՝ չզիջանելով պահծու կնկան մը հետ տեսնվիլ: Անիկա սակայն իր գավակները խնամելու, մեծցնելու ետնէն էր միայն. իր չբացած կյանքին վրա ափսոսալով չէր դառնացած սիրտը. շատեր իր գեղեցիկ կնոջ հրապույրներուն հետամուտ եղած էին առանց հաջողելու. հարկավ կը փափագեր, որ այդ մարդուն հետ, որ վերջապէս իր ճշմարիտ էրիկն էր աստուծո առջև, եկեղեցվո պսակովն ալ ամուսնանար, գոնէ իր գավակներուն առջև ամոթահար չմնալու համար, գոնէ անոնց անուն մը ձգելու համար: Բայց Նիկողոս աղան միշտ խուսափեր էր ասկէ: Դպրոցին մեջ իր տղաքը՝ Արամը ու Գևորգը՝ մորերնուն մականունովը հիշվեր էին: Երբոր խելամուտ ըլլալ սկսան անոնք, ուրիշ հոգ մը իր մայրական մտմտութիւններուն վրա ավելցավ. պետք էր իր տղոցը առջև անուն մը տալ այն մարդուն, որ շաբաթը մէյ մը իրենց տունը կու գար: Նիկողոս աղան մորեղբայր մը եղավ ուրեմն, և քիչ մը ատենի համար այս հնարքը հաջողեցավ: Հետո, ուրիշ կակիծներ եկան, օրին մեկը Արամ

դպրոցն լալով տուն դարձավ. կռիվի մը միջոցին տղաքը փիճ, փիճ պոռացեր էին իր երեսին ու հալածեր էին զինքը. վարժապետն ալ՝ փոխանակ պաշտպանելու՝ վոնտեր էր զինքը: Անկէ վերջը այդ նախատինքը տեսակ մը սովորական մակդիր եղած էր Արամին, այնքան, որ ստիպվեր էին զայն դպրոցն հանել:

Դ.

Հորը մեռնելուն՝ Նիկողոս աղան քառասունը անցուկ էր արդեն, դպրոցական տղու մը հնազանդ ու կրավորական դերին մեջ փճացած: Մայրերն ու հայրերը «շնորհքով», «խոսք մտիկ ընող» զավկի օրինակ ցույց կու տային այս աղբրէկ մագերով մարդը, միշտ սև կամ մուօ գույն զգեստներ հագած, ամառ ձմեռ չհանելով կոնակէն փառսայուն, զոր իր տարիքէն եղող մարդու մը համար անհրաժեշտ կը կարծեր: Օձիքը վար դարձած ճերմակ շապիկին սև քրավաթը երբեք չէր փոխվեր: Իր առուտուր ըրած խանութէն գիտէին անոր հաստատատիպ ճաշակը ու ներս մտնելուն, սովորաբար ծնունդէն կամ զատկէն քանի մը օր առաջ, առանց հարցնելու կը պատրաստէին իր ուզածը, հոս իր զգեստները, հոն վեց ձեռք շապիկ, երկու քրավաթ, ձմեռը երեք հատ լավ տեսակ բուրդէ ֆանելա և վեց հատ գուլպա, ամառը բամբակէ: Նոր լաթ հագնող տղու մը պէս կը հրճվեր այս ամենը գնելով, միակ ուրախությունը իր բովանդակ կյանքին, որ անխափան կերպով տարին երկու անգամ կը կրկնվեր:

Գևորգ աղային մեռնելէն ի վեր, տանը մեջ անոր տեղը բռնելու կոչվելուն՝ նախ բոլորովին շվարեր մնացեր էր ու ապարդյուն ջանքեր ըրած էր իր հլու ու ծռած ողնաշարը շտկելու համար:

Միջոց մը կարգվելու գաղափարը մտքէն անցավ: Սոֆիկ հանրմ այնքա՛ն շատցուցեր էր թախանձանքը, որ Նիկողոս աղան պահ մը համոզվեցավ պսակվելու հետը: Իր խոստովանահայրը՝ մաքուր ու պարզասիրտ քահանա մը՝ ան ալ խրատեց Նիկողոս աղան: Բայց տունը խոսքը բանալուն՝ ամեն բան տակնուվրա եղավ:

Նեկտար հանրմ մեղմ ու հեզ ձայնով մը զգացուց, որ հորը անեծքը պիտի հասներ անոր վրան, թէ որ ատանկ բան մը ըներ. հետո, դեռ իր քույրերը չկարգած ինքը կարգվելու ելլելը չտեսնված բան մըն էր. մյուս եղբայրը կարգվեր էր ահա և զլխուն եկածը տեսեր էին. նորէն ինքը գիտեր, հարկավ կարգվելուն պէս՝ գալիք հարսը պիտի վոնտեր զիրենք տունէն և երկու խեղճերը պիտի մուրային կամ հիվանդանոց պիտի երթային, բայց տանը մեծն էր ինքը և անոր հրամանին հնազանդելու պարտավոր էին իրենք:

Նիկողոս աղան այս խոսքերուն դեմ պատասխանելու բան մը չկրցավ գտնել. հորը խոժոռ դեմքը պատկերացավ իր աչքին առջև. հայրը նստած սա դեմի անկյունը, ճիշտ դեմը. ու այս վերհուշումով չկրցավ խոստովանիլ ոչ իր հին սերը, ոչ իր զավակներուն գոյությունը: Ներսիդիէն իրավունք տվավ իր քրոջ ու ամեն վարանամիտ մարդու պէս՝ հարմարագույն ժամանակի մը թողուց այս անել վիճակին կարգադրությունը:

Նիկողոս աղային գործերը ալ ավելի աղեկցեր էին հիմա: Չարշըին մեջ խոյումճիներուն էն հարուստներէն մեկն էր, Լոնճայի մեջ անդամ, իր գեղին Թաղական Խորհուրդին մեջ գանձապետ էր:

Իր եղբորորդին, չափահաս պատանի մը, իր առուտուրին մեջն էր: Որքա՛ն երջանիկ պիտի ըլլար, թէ որ իր բուն զավակները, հիմա երկու հրեշտակի պէս տղաքներ, իր քովը ըլլային. բայց կը խորհեր, որ բարոյականի դեմ պիտի ըլլար ասանկ բան մը ընելը: Ու Նիկողոս աղան իր վարանումին մեջ մնաց:

Ե.

Հորը պէս ինքն ալ օր մը հանկարծակի, սրտի կաթվածէն, ժառանգական ախտէն մեռավ:

Եկեղեցին ու ժողովուրդը տակն ու վրա եղան այս մարդուն հուղարկավորությունը ընելու համար:

Հուլիսի մեջ կիրակի ցերեկ մըն էր: Ժամուն բոլոր ջահերը ու մոմերը վառեցին. վարդապետները ու տերտերները հրավիրվեցան ու եպիսկոպոս մը գտնվեցավ, որ պատվավոր մարդու իբրև տիպար մեկը ներկայացուց ննջեցյալը: Ապաքեն ժողովուրդին կարծիքն է, որ պատիվը՝ ոչ այնքան կարգե ու կանոնե իրոք չշեղելու. քան թե շեղումները չցուցնելու, պարտկելու մեջն է:

Ոչ ոք աշխարհիս վրա Նիկողոս աղայեն ավելի կյանքին մեջ իր թերացումները պահած էր. ամբողջ ընտանիք մը քայքայեր, իր հարազատ զավակներուն ոչ միայն ապրելու նյութական միջոցները՝ այլ անուն մը ձգելու չէր հոժարեր. ասոր համար ու իր հանցանքը աս տղոց վրա ձգելով փախեր էր աշխարհեն: Ընկերական նախապաշարյալ կարծիքը ոչինչ կրնար ուզել իրմե ասկե ավելի:

Հանրության առջև իր վայելած հարգանքեն բան մը պակասած չտեսնելու համար շարժած էր միշտ անիկա, իր բովանդակ կյանքին մեջ. իր կամքե գուրկ մարդու նկարագիրն ալ մնացածը ըրեր էր:

Կամաց-կամաց կը տանեին դագաղը այս մարդու, որ իր հանցանքին բոլոր ահավորությամբը կարծես թե ծանրացած էր այս պահուս:

Հետո, մեռելակիր մարդիկ քոլոնեի ջուր սրսկել սկսան դագաղին վրա. անոր շատ մոտեն գացողները թաշկինակնին քիթերնուն տարին. դիակին նեխումը սկսած ըլլալու էր, վասնզի գարշելի հոտ մը, ամեն ջանքերու հակառակ. կը ծավալեր, դուրս կ'ելլեր գոց սնտուկին չորս դիեն:

Ու այս ապականությունը, գոր կարելի չէր ըլլար ահավասիկ պարտկել. այս մարդուն վախճանին խորհրդանշանը կը թվեր. ամեն եսասեր կյանքի վերջանալուն խորհրդանշանը, իսկույն ժայթքելով դուրս, գերեզմանի մը մինչև մուտքը հասնելուն իսկ չսպասելով:

Հիմա գարշահոտությունը կը սաստկանար, այս աղվոր կիրակի օրը աղտոտելով. ապահովապես ներքին արյունահոսություն մը պատահած ըլլալու էր. մեռելին տերերը ինչ ընելիքնին չէին գիտեր ալ. եկեղեցիին առաջին կարգի թավիշե ծածկոցը՝ իր արծաթափայլ լայն խաչովը փոված այս դիակին վրա՝ բոլոր համակրությունները, որ այս մարդուն կ'ուղղվեին, չէին հաջողեր այս թարախի ու շարավի կույտին պղծությունը նվազեցնել:

Ցերեկվան մաքուր ու պայծառ արևը վերեն կ'իջներ ամենուն վրա, իր ճշմարտության հստակ լույսովը ողողելով այս պատիր մարդոց տղայական շարժումները, հեզնելով անոնց մութ ու շինծու խղճմտանքին կարգն ու սարքը:

Ընտրյալ բազմություն մը ետնեն կ'երթար. ամենքը միաբերան անոր գովեստը կու տային. չարախոս մը, որ անպակաս է ասանկ հավաքումներու մեջ, փսփսաց, որ լուսահոգին երկու զավակ ուներ, երկու զավակ, գորս չէր ճանչցած. ամենքը լսեցին ասիկա, բայց այդ բազմության աչքին՝ ճիշտ այդ զավակները չճանչնալուն մեջ կը կայանար այս մարդուն պատվավորությունը. երես չտվին ու ծուռ նայեցան այդ շատգրուցին:

Կը հիշեմ հետո դատը, որ ծագեցավ այս մարդուն մահվրնեն վերջը:

Սոֆիկ հանրմ իր սուգը պահեց, բայց զավակներուն իրավունքները պահպանելու մեջ չթերացավ. նախ թաղական խորհուրդին, հետո Պատրիարքարան գնաց, իր զավակներուն ի նչ ըլլալիքը հարցուց. ամեն տեղ իր լրբությանը վրա զարմացան, ի նչպես ս. պսակը չտեսնող կին մը՝ ամուսնական և մայրական իրավունքներու թեկնածու կ'ըլլա. վռնտեցին զինքը. ճարը հատած այս մայրը Նեկտար հանրմին լուր դրկեց. անոր եղբայրը իր զավակներուն հայրն էր ու մեծ հարստություն մը ձգած էր. այդ զավակներուն համար օգնություն մը ուզեց:

Նեկտար հանրմ խոսքը ուրիշեն փոխ չէր առներ. պատասխան տվավ, որ անոր փիճերը նայելու պարտք չունեն. այն ատեն Սոֆիկ հանրմ դատարան դիմելու ելավ: Ժողովները ու դիվանները իրար անցան իսկույն, պահպանելու համար ամուսնության նվիրականությունը, որ վտանգի տակ ինկած կ'երևար իրենց աչքերուն:

Բայց արդարությունը այս կնոջական վայնասուններուն առջև տեղի չտվավ:

Դիպվածով ներկա գտնվեցա Մեծ Չարշիի դուռը, երբ Շերիի պաշտոնյաներ հանգուցյալին սենյակը կը կնքեին. իրիկվան ուշ ատեն էր ու մութը կ'իջներ տակավ, քարակոփ կամարներուն տակ կը թանձրանար, խոյունմճիները եկեր հավաքվեր էին այնտեղ:

Նեկտար հանրմը իմացեր, վագեր հասեր էր հոն՝ լեզու ու բերան կտրած. բոլոր էսնաֆությունը իր ավանդական մոլոր վարդապետություններովը, կեղծիքով ու շահով շինված բարոյականովը այս պատված աղջիկով կը ներկայանար, հայերեն-տաճկերեն խառն ի խուռն հիշոցներով լեցուն լեզվագարությամբ: Կը խոսեր ան, պաշտոնյաները համոզել կը ջանար. ու անոնց անկարեկիր ու անտարբեր դեմքեն չկրնալով քաջալերություն գտնել, հոն ժողվված արհեստավորներուն կը դառնար, վկա կոչելով զանոնք իր դատին արդարությանը, քրտնաթոր, լեզուն դուրս ինկած, գրեթե հեկեկալով:

- Ես Նիկողոս աղային հարագա՞ տ, էոզ քուրն եմ. կը ճանչնաք խոյունմճի Նիկողոս աղան:

Բազմությունը կը մոտենար, հետաքրքիր կոփ մը դիտելու, վեճի ունկնդրելու համար:

- Հորմես մնացած է այս բոլորը, - կը պոռար անիկա, - Գևորգ աղայեն. եկեր ախպորս սենյակը կը կնքեն, ի նչ իրավունքով. ես ու քուրս, մեյ մըն ալ եղբորս զավակը ժառանգորդ ենք. այս է օրենքը. հիմա ելեր սուտ զավակներ կը հնարեն կոր. աս ի նչ անպատվություն իմ ախպորս. լուսահոգին աղա մարդ էր, անանկ բան չէր ընդուներ:

Հետզհետե ծանրացող մթության մեջ՝ դեմքը չէր տեսնվեր, բայց ձայնը՝ հեղձամղձուկ, խեղդվող, անհետացող մոլորանքի մը պես, վերջին անգամ նոր ույծով մը լռության մեջ կը թնդար, կամարե կամար կը թռչտեր:

Հոն եկողներեն մեկը խոսքի խառնվեցավ.

- Ես աղեկ գիտեմ, որ Նիկողոս աղան երկու զավակ ունի:

- Զավա՞ կ մի ունի, փիճեր չըսե՞ք սըվոնց, ո՞վ կը ճանչնա ատոնք...

Հուզմունքեն ձայնը կը դողար ու պաշտոնյաներու ձեռքեն կը բռներ կնքելու գործողության դիմադրելու համար: Մեղմիվ, մարդիկը մեկդի կ'ընեին զինքը, համոզելով, որ իրենց պարտքը կը կատարեին ամեն բան կնիքի տակ դնելովնին, թե այդ գործողությունը մեկու մը իրավունքին վնաս չէր տար:

Բայց Նեկտար հանրմ կը համառեր, կ'ընդվզեր՝ իր կամքը ոնե կերպով քալեցնելու վարժությանը մեջ վիրավորված, ու իր գեր ու կարճ հասակովը պատվարի մը պես կենալով երկաթե դրան առջև, անոր մուտքը արգիլելու գերմարդկային ջանքով մը ու ցասմնակոծ ատելությունը դարձնելով անոնց, որ այս դատը կ'ընեին իրեն դեմ:

- Այո, փիճեր, պարզ փիճեր անոնք...

Հետո մարելիք մը եկավ վրան, երեսը կապուտցավ, ծոմրտկեցավ. ջուր զարկին ու աթոռի մը վրա նստեցուցին զինքը. աչքերը գոց էին, բայց շրթունքը դեռ քիչ մը ատեն երերացին՝ շարունակելով թոթովել նախատինքը, մինչև որ գոցվեցան:

- Իջվածք է, - ըսին հոն գտնվողները:

Ու նորեն ժառանգությունն էր, այստի ժառանգությունը այս անգամ, որ ստացվածքի ժառանգությունը այդքան սաստկությամբ պահանջող այս կինը միանգամ ընդ միշտ գոհացուց: 1901թ.

ՄԱՄԱՅԻՂ ԲԱՐԵՎ ԸՐԵ

Ա.

Թարգմանչաց վարժարանին հիշատակներես ամենեն քաղցրը՝ պատուհան մըն էր, Թաշ Վերտիվենեն պատուհան մը:

Փողոցի դրան քովեն եղրևանի մը կը բարձրանար կը տարածվեր տանը երեսին, հինգսած տախտակներուն գունաթափ ներկին վրա, հազար ու մեկ ճյուղերով, որոնք հետզհետե հեռուն երթալով կը նրբանային, իրենց ելնեջներուն, գիրկընդխառնումներուն հետ պտտցնելով կանաչ տերևներու և կապույտ ծաղիկներու կոհակներ:

Մենք այդ ծաղկի ու տերևի, գարնան ու երջանկության շրջանակին մեջեն կը տեսնեինք միշտ իր հիանալի դեմքը, մազերը՝ ցիրուցան իր եղրևանիին պես, և սև սիրուն աչվըները՝ որոնք կը ժպտեին մեզի՝ երբ իրիկվան արձակուրդին կ'անցնեինք փողոցեն, դասի տետրակները թներնուս տակ, ապագայի հիմար երազները գլխնուս և որ ավելին է՝ սրտերնուս մեջ:

Կը ժպտեր մեզի, մեր դպրոցականի հետաքրքիր ու պահանջող ակնարկին փոխարեն, կը խնդար փողոցին այս պատանի անցորդներուն, որոնք ալ մտերիմները, պաշտողներն էին իրեն:

Սորված էինք անունը՝ գեղեցիկ, տարօրինակ, իր դեմքին պես. կը հիշեմ, որ մեր բանաստեղծական առջի փորձերուն մեջ ինքը եղած էր խռովիչ մտատիպարնիս:

Հայր Արսենի ազատ մեծաչափ տողերեն սկսած մինչև հինգ ոտքով անձուկ ոտանավորներու մեջ սիրեցինք ու երգեցինք զինքը, սիրահարական գրագիտություն մը, որուն մեջ Թերզյանի դասերը իր անուշ նայվածքին կը խառնվեին ամեն ատեն:

Հիմա այդ պատուհանը փակ է, այդ տունը կիսակործան ու թափուր՝ մեր սրտերուն պես:

Միայն՝ եղրևանին կ'աճի, կը ստվարանա միշտ. ծառ մըն է հիմա. ամուր ու հաստատ բունին կոթնած՝ մինչև տանիքը հասցուցած է տերևներուն կանաչ սաղարթները ու ծաղիկներու գլխահակ գանգուրները. իր ճյուղերն ու ընձյուղները՝ անհուն տարփանքի մը, ջիղերու մշտնջենական երիտասարդության մը գալարումները, պրկումները ունին, և ծերությունը, այս ծառին մեջ, ամեն գարնան՝ մուլեգին, այստավարակ ծլումներով, ծաղկումներով աչքի կը զարնե:

Բ.

Սերվինազ մեկունը կամ մյուսինը չէր, հայտնի կ'երևար, որ կը սիրեր մեր Դ. կարգը իր հոգիին պես. հա՞րկ է ըսել, որ ինքն ալ մեր Դ. կարգին պաշտեցյալ հոգին եղավ միշտ:

Իր ժպիտը՝ ամենուս վրա բաժնվելով չէր տկարանար, պզտիկնար, անբավական դառնալով առանձինն ամեն մեկերնուս. ո՛չ. այլ կերպով մը իր գորովը ու խանդաղատանքը՝ վառ ամենուս համար ալ:

Թերևս մեր անձերը չէր սիրեր, այլ մեր պատանությունը, մեր թիվը, մեր զարտուղությունը:

Երբեք իրարմե չնախանձեցանք զինքը. ոչ ալ իր ընտանիքը ընդմիջեց մեր անմեղուկ տարփանքին քաղցրությունը. տասերեք տասնըչորս տարու պատանիներ՝ լուրջ թեկնածություններ կամ վախնալու տարփավորներ չէին անշուշտ, բայց կրնամ վստահությամբ ըսել, որ ամենքնիս ալ

այդ պահուն հոժարափույթ պիտի ամուսնանայինք իրեն հետ, թեև ութը, տասը տարու մեծ եղած ըլլար մեզմե:

Այս սերը՝ Դ. կարգին ուսման ծրագրին մասը կը կազմէր, քաղցրացնելով անհատնում դասախոսություններով լեցուն օրերնիս. իր հրապուրիչ դեմքը՝ կառավարչին ժանտ ու թթված երեսին դառնությունը կը մոռցնէր:

Այսպէս հեշտիվ բոլորեցավ տարեշրջան մը, որ չպիտի վերսկսէր, Թարգմանչաց վարժարանի խանգարմամբ: Դ. կարգը՝ այնքան հոժ, այնքան սերտիվ կապված, մեկ սիրտ, մեկ հոգի չմնաց. ամենքը ցրվեցան հոս հոն, ամբողջացնելու համար կիսկատար ուսումնին, ապագա մը շինելու, ընկերական գոյություն մը պատրաստելու հետամուտ: Անհունական հաշիվներու ֆորմուլներուն և Քեփլեռի օրենքներուն մեջ մոռցանք Սերվինագն ու իր եղրևանիով գոցված պատուհանը:

Գ.

Ինքը չմոռցավ մեզ. հինգ տարի վերջը, երկրաչափի վկայականս առնելէ ետքը, տոնախմբության երեկույթի մը մեջ հանդիպեցա իրեն. նույնը մնացեր էր իր հրաշալի գեղեցկությունը, և բազմության մեջ իր գլխու շնորհալի շարժումեն անմիջապէս ճանչցա Սերվինագը. պարողներու կրկին շղթայով մը շրջապատված էր. ես՝ արդեն հեռու աշխարհիկ երիտասարդ մը ըլլալէ, ավելի վայրենացած իմ չափի ու հաշիվի մարդու վերացումիս մեջ, արհամարհանքով կը նայէի այդ փերևետիկ տղոց, հեռվէն կ'ունկնդրէի այն փուճ ու սնտոյի խոսակցությանց, որոնցմով օրիորդին քով ամեն ոք իր նրբամտության չափը կու տար:

Ակամա միտքս կը հաշվէր (հաշիվի մարդու ունակություն մը) արժեքը այդ տղոց, այդ ծեփծեփումը, այդ սեթևեթ շարժումները, և գումարս՝ անհունապէս փոքրի, զրոյի, ոչնչության կու գար կը հանգեր:

Սրահին լույսերուն մեջ Սերվինագ կը ճառագայթէր, մաքուր հազված, ձեռնոց դնող երիտասարդներու թնր մտած. որչա փ կը փափագէի խոսիլ հետը. ի՞նչ պիտի ըսէի. եթէ երբեք համարձակէի մոտենալ իրեն. հինգ տարի առաջվան մեր պատուհանի մտերմությունը կը բավէ՞ր հանկարծ քովը երթալու, հոս այս մարդոց մեջ, իբրև թէ ընդհատված խոսակցություն մը շարունակելու ձևով:

Սերվինագը դիտելով իր գեղեցկության հաղթանակին մեջ, կը հիշէի Թաշ Վերտիվենի պատուհանը. եղրևանի կապույտ խոպոպները և մեր անմոռանալի Դ. կարգը, որուն մնացորդն ու ներկայացուցիչն էի այստեղ. և այս պահուս միտքս կու գային մեր քերթվածներեն տուններ, ամբողջ հավաքածո մը, որուն մեջ իր անունը կը կրկնվէր միշտ անուշ արձագանքի մը նման և գորս ներշնչող աստվածուհին ահա դեմս է, հո՞ղ, այդ ապերախտը՝ որ զիս չի ճանչնար հիմա:

Սրահը կը թողում սենյակի մը անկյունը քաշվելու համար և ահա շրջագգեստի շրջուն մը կը լսեմ ետիս. ինքն է. աճապարանքով կը մոտենա ինձի. կ'երևա թէ շատ ատեն չունի կենալու:

- Ի՞նչպէս ես, աղէ՞կ ես:

Կը սիրեմ այս պարզ ու եզակի ձևը, որ պաշտոնականի չի վերածեր մեր տեսությունը. կը զգամ, որ միշտ մեր Դ. կարգին Սերվինագն է:

Լրջաթույր ձեռնոցին թաթիկներովը կը շոյէ երեսս:

- Մեծցեր ես:

Ինքը ապահովապէս ավելի երիտասարդացած էր:

Հետո, մտերմաբար, տասը տարվան բարեկամի մը պես, շարժելով իր աղվորիկ գլուխը, ու վեր առնելով սաթի պես փայլուն մազերեն մաս մը, որ ճակտին վրա կ'իյնա շուրջը կը դիտե անգամ մը, գողունի նայվածքով, կարծես նախանձոտ աչքերե գաղտուկ՝ սիրո ապացույց մը տալու համար ինձի. ո՛չ ոք. այն ատեն գոհ սիրտով ինձի կը դառնա.

- Ծխելու համար հոս եկա. մարդ չտեսնա, շո՛ւտ, սիկատ մը տուր:

Դ.

Այդ գիշերեն գատ մեյ մըն ալ չտեսա զինքը:

Այն միայն իմ դասընկերներես, որ միշտ հետևեցավ իրեն՝ ինձմե տարիքով ու սրտով մեծ երիտասարդ մըն է:

Երկուքն ալ ձախորդությանց գուգահեռական գիծով մը շարունակեցին ճամփանին. Ջարեհ չմտավ երբեք այն ուղին, ուրկե խղճահարություններե գուրկ ապիկարությունները կը հառաջդիմեն. գործի մարդ չեղավ բնավ. իր հոգին՝ մաքուր, միամիտ ու երիտասարդ մնաց: Դպրոցեն ելլելուն՝ վաճառականի գրագիր եղավ և գրագիր մնաց մինչև վերջը. դպրոցին մեջ ամենես հառաջադեմն էր, բանաստեղծ մըն էր. հոս՝ վաճառատան ահագին մաշտոցներուն դեմը՝ ապշած, օրն ի բուն կքելով, խոնարհելով անբանի մը աշխատության տակ, դեռ ատեն կը գտներ իր գրական փորձերը, պատրանքները շարունակելու:

Չորպաճին **Արևելքի** մեջ կարդալով Ջարեհի ստորագրությունը, կը զարմանար, կը նախանձեր իր յազըճիին գրական կարողության և համբավին վրա. գրպանը ստակ մը չունեցող մեկը, զոր ամեն ոք կը ճանչնար, մինչդեռ ինքը՝ էֆենտին, հարուստ ըլլալով հանդերձ, անձանոթ կը մնար. և հաջորդ օրը Ջարեհին դեմ կը դառնար իր գայրույթը, կը դիտեր սեղանին վրա ծռած գրագիրը, ջանալով աչքին պոչովը գուշակել անոր գրության նյութը, վախնալով, որ իր վճարած աշխատության մեջեն մաս մը չգողնա. և այս հեռատեսությամբ առաջուց կը հանդիմաներ գայն.

- Արևելքին զըր-զըր հողված գրելուդ սա սոն պիլանչոն լմնցուր:

Այս հաշիվներուն մեջ Սերվինագի պատկերը, դպրոցական օրերուն սերը, անբաժան կը մնար իր սրտեն, որուն վրա կարծես հիմա պատատուկ տունկի մը պես երթալով մը փաթթվեր:

Չէ՛ր վշտացեր Սերվինագի ամուսնության լուրը առնելուն. թերևս երջանիկ ըլլար այդ ամուսնությամբ. Ջարեհի սերը անձնուրացության կը մոտենար հիմա. բայց այս ամուսնությունն ալ ահա աղետավոր ու դժբախտ միություն մը եղած էր. հիվանդության, չքավորության շրջան մը:

Հիմա երիտասարդը ալ ավելի կը համառեր, անդրդվելի կը մնար իր սիրույն մեջ: Տարօրինակ տեսարան մըն էր այս տղուն կյանքը, որ իր տոմարներուն մեջ թաղված, հավատարիմ իր առջի սիրույն, դեռ այս կինը կ'երագեր ու անոր կը ցանկար ամեն վայրկյան. ոչ ամուսնությունը, ոչ չքավորությունը, ոչ գեղեցկության կորուստը մազի չափ էին դրդողած և տկարացուցած իր սիրույն հաստատուն ու գորավոր շենքը:

Վեհանձնության, ասպետական հավատարմության պարտք մը կը համարեր ձախորդության, անկման ժամանակ չքել իր սիրույն առարկան. ընդհակառակը՝ վաճառատան մեջ զինքը չորս կողմեն շրջապատող ապշեցուցիչ թվանշաններուն մեջ՝ իր բանաստեղծի երևակայությունը կը գրգռվեր:

Գրչին տակն էին այն մեծամեծ գումարները, որոնք վայելքներու աշխարհներ կը նշանակեին. հարյուր հազարավորներ իրարու վրա բարդելով կամ իրարմե զեղչելով ոսկիի դեզեր կը խառներ իր տոմարներուն մեջ, ինչպես միջին դարու ալշիմիսթ մը իր ստրաշեկ հալոցին մեջ: Օրն ի բուն գրչի մեկ հարվածով կը հարստացներ կամ կը փճացներ այն հեք արարածները, զորս ինք ստեղծած ու

կնքած էր Մայր-Հաշիվին ամեն մեկ էջին գույնը, Ընդհ. Ապրանք, Մնտուկ, և որոնց վրա, ամենահզոր նախախնամության մը նման, կը խրոխտար:

Ի՛նչ կ'ըլլար, եթէ այս բոլոր հիացուցիչ գումարները, որոնք իր գրչին տակեն կ'անցնէին շարունակ, մարմին առնէին հանկարծ, չքավորության մատնվող սիրուհիի մը ընծայելու արժանի կյանք մը շինելու համար:

Ե.

Թարլա-Պաշրի անձուկ ցեխոտ փողոցներէն մեկը. քարուկիր տուներու խիտ ու հոծ շարք մը, կարգով կեցող դպրոցականներու գիծի մը կամ քով քովի սեղմվող մսկոտ հավերու երամի մը նման. հազիվ հինգ կանգուն լայնքով տուն մը, որ իր երկու քովի պատերուն մեջ ճգնվելուն համար կարծես վե՛ր վե՛ր կ'ելլէ շարունակ. բաց դուռնէն՝ կերակուր եփելու հոտ մը կը ծավալի դուրսը, ներսը, բակին մեջ, սանդուխին վրա, որ մութին մեջ կը կորսվի:

Դեմ դեմի երկու սենյակ առաջին հարկը կը կազմեն. այսպէս ալ բոլոր մյուս հարկերը. իրական սեֆեր թասի մըն է այս տունը. ու կ'ելլես վեր, հարկ մըն ալ վեր, և ուրիշ հարկ մըն ալ, առանց հաջողելու կատարը հասնիլ. Պ. Փափազյանի «Վերելքն հԱրարատ»-ը:

Ամեն սանդուխին վերջանալուն՝ որ սահմանագլուխ մը կը նշանակէ, լեզուները, դեմքերը կը փոխվին. հունարենով կը սկսիս՝ գերմաներէնէ, ֆրանսերէնէ, տաճկերէնէ անցնելէ հետո հայերէնին քով շունչ առնելու համար: Հոս՝ ծեր հելլենուհի մը, հող՝ մանկամարդ հայ հռոմեական կին մը, ամեն տարիքներ ու ամեն տարազներ, որոնցմէ կ'անցնիս անսայթաք, հոն, վերը, Սերվինազի սենյակը մտնելու ջանքով:

Այդ սենյակը պետք է տանիքին անմիջապէս տակը գտնվի. բայց որքան ալ բարձրանաս, երբեք բացարձակ վստահություն չկա հոս, վրադ դեռ ուրիշ հարկ մը չունենալուդ:

Երկու պատուհաններէն կը տեսնվի Թաթավլան Փերայէն բաժնող ձորը, որուն զառիվայրի տուներուն երկարող կարգերը հետզհետէ իջնող լայն սանդուխ մը կը ձևացնեն:

Սերվինազ՝ երկնէն բաժնված՝ հոս կը բնակի իր ութ տարու տղուն, Լևոնին հետ. երեսունըհինգի մոտ կին մըն է, անցյալ գեղեցկությանը գիտակցությունը, արժեքը զգալով հոս, այս պոռոսային մեջ, որ Փերա կը կոչվի, հիմա՛ ալ, իր սև սաթի մազերը առատ ու գեղեցիկ են առաջվան պէս. հասակը նուրբ, բարեձև մնացած է. երեսին մորթը կծկած քիչ մը. շրթունքը՝ հեգնության պրկում մը ունի, որ դեմքը կը տգեղցնէ, բայց ակռաները մաքուր և ամբողջ են. վերջին հիվանդութենէն նիհարցած՝ ուսին տախտակները կը ցցվին դուրս:

Զարեհին հետ խոսած ատեն կը բացատրէ, որ չէ կրցած աղէկ մը վրա գալ. պզտիկ օղափոխություն մը, քիչ մը աղէկ գինի, և առջինէն աղէկ միս պիտի կապէ, մի՛ս, այո՛, վասնզի, անանկ չէ՞, երիկ մարդիկ միսէ կ'ախորժին:

Կը խոսի խնդալով, կը խոստովանի իր հրապույրներուն պակսիլը, ինչպէս հանցանք մը պիտի խոստովանէր ակամա. և արդարացնել կ'ուզէ ինքզինքը, պատճառները թվելով, քաշած նեղությունը, գեշ երիկ մը, հիվանդությունները: Հետո երիտասարդը, իսպառ չհուսահատեցնելու համար իր վայելչությանը վերադարձէն, կ'ավելցնէ, որ ամեն բան կրնա դարմանվիլ քիչ մը հանգստության երես տեսնելով: Անցյալը ապագային երաշխավորության կը կոչէ, երաշխավորություններու ամենէն անհիմնը:

- Ատեն մը, գիտե՞ս, ինչպէ՛ս պլըխ-պլըխ էի. հիմա չորցա:

Եվ կը ժպտեր տխուր ժպիտով մը, որ ալ ավելի կը տգեղցնէր զինքը:

Շուրջը կը նայեր, սեղանին վրա, անկյունները փնտրտուքի կ'ելլեր ու կը դառնար երիտասարդին.

— Թյություն չունիմ, որ հրամցնեմ:

Քիչ մը վերջը իր կյանքեն կը գանգատեր.

- Աղէկ օրի երես չտեսա. հազար հոգի փեշիս կը պտտեր, դուն աղէկ գիտես:

Կը շարունակեր, բաղդատություն մը ընելով մտքեն.

- Իմ կեսս չարժողները...

Եվ, հավանական պատասխանի մը առաջքը առնելով:

- Չեմ ըսեր, որ ես գեղեցիկ եմ. առաջ՝ ուրիշ խոսք:

Ամեն ոտքի ելլելուն ականարկ մը կը նետե դեմի հայելիին. սև, հինգած շրջանակով հայելի մը, որուն վրա ոսկի քանդակները կեցած են դեռ. մեկ նայվածքով իր մարմնին, կեցվածքին, հագուստին դիմացինին վրա ընելիք տպավորությունը կը հարցնե անոր և շրջագետսին մեկ փոթը կամ մազին մեկ ոլորքը կը շտկե շուտով:

Փողոց ելած ատեն՝ ուշադիր, հետաքրքիր, կը դիտե կիները, որոնք կառքերով կ'անցնին սրարշավ, ժամանակ չձգելով իրեն դատաստանը ամբողջացնելու. անաչառ արվեստագետի մը պես կը տեսնե, կը ցուցնե ամենուն պակասությունը, չքաշվելով բնավ տեսած կատարելություններուն վրա ալ հիանալէ.

- Սա՛ անցնողը, նայե՛, աղվորիկ է, ըսելիք չունիմ:

Ձ.

Մերվինազ կը գիրնար. միս կը կապեր վերջապես, տանտիկնության միսը. և երիտասարդը կը շարունակեր գալ, ամրացած իր տոմարակալության պաշտոնին և այս կնոջ համար ունեցած սիրույն մեջ. ամուրի մնացած էր հակառակ իր մորը ջանքերուն. երբեմն գեղեցկությանը, երբեմն սգեղությանը համար չկրնալով գատվիլ Մերվինազեն և անոր կյանքին մոտ մնալու սովորությունը չկրնալով մեկդի թողուլ, մեկդի թողուլ իր բոլոր հավատքը:

Այս տան մեջ, ուր բոլոր վարձակալները կը ճանչնային զինքը, կու գար ժամերով մնալ. երբեմն վերը կը սպասեր մինակ, որպեսզի Մերվինազ վարը խոհանոցին մեջ իր կերակուրի պատրաստությունները ավարտե ու գա դեմը նստի. երբեք հետը դուրս չէր ելլեր, վախնալով, որ արատ չբերե անոր անունին:

Վերջերը ա՛լ տունեն էր գրեթե, ազգական մը Մերվինազին համար, որ անոր ներկայությանը իր սենյակը կը մաքրեր, անկողինը կը շտկեր. երբեմն դեմի սենյակեն դրացուհին կու գար, կաթուղիկ հայուհին, իրենց հետ խոսակցելու, ան ալ ամուսինեն բաժնված կին մը, ավելի մանկամարդ, պզտիկ քույր մը Մերվինազին, և բարեկամ մըն ալ կը բերեր մեկտեղ, ան ալ իր ազգականը անշուշտ:

Մերվինազ կը սկսեր ճանչցվիլ, հյուրեր կու գային. ինքը կը սորվեր Փերայի խոսելու հատուկ շեշտերը, վարվելու եղանակները:

Ջարեհ կատակ կ'ըներ այս հյուրերուն վրա. երբեմն կը հարցուփորձեր.

- Ո՞վ էր սա առջի օրվան մարդը:

- Ի՛նչ, ա՞տկե ալ կը նախանձիս, ես մնացի մնացի՝ ատանկի՞ն մնացի:

Հետո՝

- Ես մարդու նայելու սի՞րտ ունիմ. ասկե՞ տոքը:

Օր մըն ալ ելավ խորհուրդ հարցնելու Ջարեհին:

- Ի՞նչ կ'ըսես, Պեքյար փողոցը աժան տուն մը կա, վարձու բռնե՞մ՝ փանսիոներ առնելու համար:

Երիտասարդը համակարծիք չէր. այս պզտիկ սենյակէն գոհ էր ինք, թէն ատեն-ատեն արմունկովը՝ ներս մտնողի մը կամ դուրս ելլողի մը զարնվեր մութ սանդուխին վրա:

Վայրկյան մը չէր կասկածեր այն կեղակարծ պարկեշտության երևոյթին վրա, որ այս տան մեջ կը տիրեր, այս էրիկնէն զատվող կիներուն, այս էրիտասարդ ազգականներուն ալեվլուկ բարքերուն վրա, որ կը լեցվէին հոն, իր սերէն դուրս հետաքրքիր ըլլալու պետքը չզգալով բնավ և հավերժացնելով մեր միամիտ Դ. կարգը:

Է.

Ամառվան իրիկուն մըն է. Մեծ Փողոցին մեջէն կը քալեր դիտելով վաճառատուններու ապակիներուն պարզած պերճութունները, հանդարտ ու ստոյիկ, երբոր Կալաթա Սարայի մոտ Լևոնը տեսավ, ձեռքը օղիի շիշ մը բռնած, թուղթի մը փաթոված աղանդերի տեսակներով:

Կեցավ. Հարցուց որի՛ տանիլը այդ ամենը. հյուր կար տունը, հյո՞ւր. ի՞նչ հյուր. օղիի փոքրիկ շիշը կը պատասխաներ իրեն. այս գլուխ գլխի զվարճության պատրաստութունները՝ փոքրիկ տղուն ձեռքին մեջ՝ պերճախոս ու ահռելի կը թվին հանկարծ. սթափում մը կ'ունենա. փոքրիկ մանրամասնութուններ, որ իր աչքէն կը վրիպէին, հիմա կուգան հատիկ-հատիկ ամբաստանության ահագին զանգված մը ձևացնելու. իրա՞վ է արդյոք. այո՛, առջի անուղղա աղջիկն է այս կինը, այն, գործաշ Վերտիվենի պատուհանէն կը տեսներ, եղբւնանիին կապույտներուն մեջէն, և որ հիմա այդ ծառին պէս ապաժաման ծաղկումներով կարթննար՝ տարիքը առնելուն հետ ուշ մնացողի մը պէս՝ ավելի բուռն տենչանքներու կատարը բարձրանալու մրցումով:

Եվ կը խորհի իր ալ կյանքին, ամուլ, անօգուտ ու աննպատակ, ամբողջ տառապանքի, սպասումի կյանք մը, որ ընդքարշ գացած է միշտ այդ կնոջ ետեւէն, բոլոր պատանությունը ու բոլոր էրիտասարդությունը կապված, գամված այս կնոջ խոստմնատու նայվածքին, որոնք այս վայրկյանիս անկէ բաժնվելով ո՛նէ հենակետ մը չեն կրնար գտնել:

Իր պատրանքներուն այս քայքայման մեջ կը զգա, որ Մեծ Փողոցի շենքերը կ'երերան, իր վրա կը փլչին, կառք մը՝ գոր չի տեսներ՝ զինքը խորտակել կը սպառնա. թնէն կը քաշեն, անցորդները այս ապշած դեմքը դիտելով կը զբոսնուն: Մփոնքի խանութին՝ առջև, օղիին շիշը բռնող փոքրիկ տղուն քով կեցած կը խորհի, կը վճռէ. պիտի ձգէ, պիտի թողու այդ կինը, որ այս վայրկյանէն ա՛լ գոյություն չունի իրեն համար, կը չափէ իր որոշման առաջ բերելիք սրտահուզությունը ու կուրախանա, հիմա՛, շուտով, լուր մը, մահացու կապարի մը պէս անոր ճիշտ սրտին. հասկնա, որ ալ տեղյակ է ամեն անցած դարձածին:

Լևոնին թնէն կը բռնէ.

- Ինձի նայե, մամայիդ բարն՛ ըրէ ինձմէ:

Ու շեշտելով տղուն իր ապսպրած բարնին ահագին նշանակությունը,

- Չմոռնաս հա՛, ինձմէ մամայիդ բարն ըրէ:

1892թ.

ՄՅՈՒՍԸ

Ա.

Էմման հայ հռոմեական կին մըն էր, եվրոպացիի մը հետ ամուսնացած. գեղեցի՞կ, չեմ գիտեր շիտակը. ո՛չ, գեղեցիկ չէր ան, գեթ արվեստագետներուն սահմանած գեղեցկությամբը:

Թուխ դեմքով սևաչվի մը, հոյաշեն կառուցում մը, որուն լանջքին ու բարձերուն գեղձանող, շոայլվող կարկառները պակասություն մը պիտի ձևացնեին, եթե հասակին բարձրությունը չըլլար:

Հոն՝ ուր իր մասնավոր պչրանքը կը դներ այս կինը, իր ոտքերն էին, միշտ նոր պոթերու մեջ ամփոփված ոտքեր, որոնց նրբավարտ մատներուն ծայրերեն մինչև սրունքին դնդուց միսը բարձրացող ու գրկող նուրբ կաշին երևան կը հաներ ան, անպատկառ հրճվանքով մը, փողոցի փոշիեն կամ ցեխեն չաղտոտելու համար, պետք եղածեն ավելի վեր՝ շատ ավելի վեր հանգրիճելով իր շրջագետսը:

Այս ոտքերը բանաստեղծներուն երգած փոքրիկ ու մանկական խաղալիքները չէին, այլ իր մարմնեղ ու հասուն կնոջ - ըսի՞ միթե, որ երեսունը անցուկ էր անիկա - համեմատություններուն կը պատշաճեին, իրենց գիծերուն զմայլելի ներդաշնակությամբ մեջ միայն հայտնելով իրենց ուրույնությունը:

Էմմային դեմքը վերլուծող մը, այն հատուկ գիտության կանոններուն համեմատ, որոնցմով կ'ըսեն թե մարդկային հոգվույն մինչև խորը կը թափանցեն, վախեն պիտի կենար. այնքա՞ն պակուցիչ ու ահավոր բան մը պիտի գտներ այս անմեղ ու մանկունակ երեսին վրա:

Աղջիկ ստենը Օրթագյուղի մեջ շատ տեսած էի զինքը. հիմա, շատ մը տարիներ անցնելէն վերջը, երբեմն Փերայի Շիտակ ճամփուն վրա կը հանդիպեի իրեն. ամառները Թարապիա կամ Փրինքիփոյի մեջ, ուր կու գար միշտ երկանը հետ. կը տեսնվեր և աներևույթ կ'ըլլար իսկույն:

Էմմա անոնցմե չէր, որ ամիսներով տեղ մը կը կենան, այնպես որ զինքը տեսնելու ստուգությունը ունենա: Այլ այն վաղակորույս և ճիշտ աստոր համար փնտրված հետաքրքրող ու երբեք չգոհացնող կնոջական տեսիլքներեն մեկն էր, որոնց երիկ մարդիկ անձկաբեկ կը սպասեն: Հորիզոնին վրա անակընկալ կերպով ծագող ու անհետացող լույսերեն մեկը՝ որոնց շավիղը Լը Վեռիէ մը, աշխարհիս բոլոր անհունական հաշիվները մեկտեղ բերելով, չէ կրցած դեռ ճշտել:

Ես, որ դիմագուշակ հարցուկի հովեր կ'առնեմ երբեմն, ամեն հեղ իրեն հանդիպելուս կը ջանայի, ինքնիրենս, իր գոյության առեղծվածը, իր աղիտաբեր արարածի կյանքին ալքերը պրպտել: Տեղ մը իրեն հանդիպելու, հետը տեսնվելու համար հնարք մը չստեղծած դեռ, կը ձգեր կ'երթար ան, կարծես շատ իսկ սեպելով, իր վրա հիացողներուն համար, իր տեսքին քանի մի ժամվան վայելքը:

Բ.

Էմման ամուսնացած էր, շատ երիտասարդ ամուսնացած, քանի որ իր զավկըներուն էն մեծը հազիվ տասներեք տարեկան կար հիմա, թխաղեմ տղա մը, ճիշտ մորը աչքերով:

Իր ամուսնության պատմությունը հետաքրքրական ու մասնավոր բան մը չուներ: Աղվորությանը համար միայն առեր էր զինքը երիկը, նիհար ու հիվանդկախ մարդ մը, ժանգոտած պղնձի դեմքով, որ չհափրացող ցանկության մը վայելքը փնտրած էր միայն այս ամուսնության մեջ: Էմմա, իբր ճշմարիտ հայ հռոմեական աղջիկ մը, եվրոպացիի մը հետ ամուսնանալովը իր և իր ընտանիքին բաղձանքներուն կատարը հասած էր:

Ճշմարիտ սիրով մը կապված էր երկանը հետ, տարիներով ու անձնվիրությամբ խնամելով զայն գթության քրոջ մը պես, առանց տրտնջալու և ուղիղ բանի քիչ մը անհամաձայն թվող այս հավատարմության հարուցած ընդհանուր զարմանքին վրա զվարճանալով:

Շատոնց ըսեր էին բժիշկները, որ էրիկը երկար չապրիր, մինչդեռ մարդը հաճույք կը զգար ի դերն հանելով այս գուշակությունները ու իր հեք ոսկորներուն կմախաձև շենքը, իր կանչըցած երեսը պտտցնելով կնոջը պարարտ հրապույրներուն քովը:

Ո՛չ վեճ և ոչ կռիվ իրենց մեջը, ինչ որ քիչ զարմանք պատճառած չէր իրենց բարեկամներուն, որոնք, ամեն բարեկամներու պես, գայթակղություններու ակնկալությամբ կ'ապրին: Անակնկալ համերաշխությունը այս ամուլին՝ զրկանքի պես բան մը կ'ըլլար անոնց, որ ամուսնության հաջորդ օրվան համար գծտում, երկպառակություն նախատեսեր էին:

Եվ անոնք, որ ջանացեր էին իր հոմանիները ըլլալ, հիմա մեկիկ-մեկիկ քաշվեր էին, չճածկելով իրենց գայրույթը:

Մեկը միայն համառեր ու գամվեր էր անոր հրապույրներուն:

Օրթագյուղի իմ դպրոցական ընկերներես էր, ան ալ հեռվանց ծանոթ մը Էմմային, հիմա երեսունի մոտ, բայց դյուրահավատ ու միամիտ սրտով տղա մը, որուն հոգվույն ազնիվ մետաղը իր նոր թափծուի փայլին մեջն էր տակավին և գոր ձախորդությանց շունչը չէր եկած նսեմացնել:

Մաքուր հագված, առանց սեթևեթի սակայն, միշտ կարդալու գիրք մը բռնած ձեռքը, ընթերցումը ըլլալով իր մեծագույն զբաղմունքը, ճերմակ թաշկինակովը՝ իր կարճատեսի ակնոցը մաքրելու զբաղած շարունակ:

Ամեն աղմուկէ, չափազանցութենէ հեռացող իր կյանքը՝ իրավամբ մեզ ամենուս օրինակ ցուցուցած էին միշտ: Երկրաչափական-ձևերու ճշտությամբ կազմված էր իր գոյությունը: Հորը մորը մեկ հատիկը, աչքերնուն լույսն ու պարծանքն էր. զինքը ամուսնացնելու կարոտեն զատ իր ծնողքը մտմտուք չունէին: Նշանավորության պոստիկ խոսքեր գուրցվելու վրա էին իրենց դրացիներեն մեկուն աղջկան համար որուն տունը շատ կ'երթար ինքը:

Պանքային մեջ, ուր լեցուն ամսականով պաշտոն մը ուներ, իր մեծերը կը սիրէին անոր հավատարիմ ու աշխատասեր բնավորությունը. մեծ ապագա մը վերապահված էր իրեն, գրեթէ խոստացված:

Դպրոցեն դուրս՝ միշտ բարեկամ, մանավանդ թե մտերիմ մնացեր էինք, ինչ որ շատ չի պատահիր. կ'ըլլար սակայն, որ ամիսներով, երբեմն տարի մը իրար չտեսնէինք, բայց առջի հեղ իրար գտնելուս, փոխադարձ քաղվածքը կ'ընէինք իրարմէ հեռու անցուցած օրերնուս, մեր ուրախություններուն և մանավանդ մեր հուսախաբություններուն, առանց անտեղի հպարտությամբ մը իրարմէ բան պահելու. և այս խոստովանություններով մեր ընդհատված մտերմությունը ալ ավելի կ'ամրանար: Չէր հավներ ան իմ ապրելու եղանակիս ու խրատելու կ'ելլեր զիս.

- Երջանկությունը՝ երջանկություն չփնտրելուն մեջն է. - կ'ըսեր ինձի, երբեմն:

Եվ իր անդորր կյանքը նետելով երեսիս, իր ըսածը կը հաստատեր:

Գ.

Ինձի համար, բոլոր զինքը ճանչցողներուն համար, ամենէն ապշեցուցիչ անակնկալը եղավ Էմմային համար ունեցած իր տարփանքին գայթակղությունը: Գիտէի քիչ մը այս կնոջ համար ունեցած իր համակրությունը, բայց այս վերջավորությունը մտքես չէի անցընէր բնավ:

Ուսկի՛ց ուր այս անփորձ ու միամիտ երիտասարդը կրցեր էր Էմմային պես կնկան մը սիրտը գրավել. ի՞նչպէս մանավանդ, ինքը՝ հանրային կարծիքին այնքան ուշադիր մը, պայմանադրական բարոյականէն մազի չափ չշեղող մը՝ ոտքի հարվածով մը մեկդի ըրեր էր իր ծնած օրէն զինքը մեծցնող, չորս դիէն պաշարող կյանքի կարգն ու սարքը, ընտանեկան ավանդությունները, ատոնց

բոլորին վրա ելեր նստեր էր, ամուսնացած ու զավկի տեր կին մը առնանգելու ու անոր հետ ապրելու չափ առաջ երթալու համար:

Երբոր այս լուրը առի, վեղարը ու սքեմը նետող վանականի մը նմանցուցի զինքը, այնքա՛ն ավելի հոխորտ իր ըմբոստությանը մեջ՝ որքան խստակրոն եղած էր իր հավատքի ժամերուն:

Բնություններ կան, որոնք ջուրին թույլ ու մեղկ հնազանդության երևույթը կ'ընծայեն. բայց ջուրին կաթիլներուն միօրինակ ու անփոփոխ աշխատությունը լռելյայն կը կատարեն անոնք, մեղմիվ, հեշտորեն մաշեցնելով զիրենք շրջապատող քարերը ու ժայռերը և ծակ մը, անցք մը բացվելուն՝ հեղեղի մը պես դուրս կը թափին:

Այս երիտասարդինը այդ կարգեն էր ահա. ինքնիրենս այս խորհրդածությունները ըրի միայն: Այս առնանգությունը սակայն ընդհանուր խոսակցության նյութը եղավ. կիները իրենց մաղձոտ չարախոսությունները դուրս թափեցին. այս կնոջ՝ էրկանը դեմ ցուցուցած անհավատարմությունը քարկոծեցին, զինքը ձեռքե ձեռք հափշտակել ուզող էրիկ մարդոց ճաշակին վրա ալ շատ մը խնդացին. գոնե գեղեցիկ կին մը ըլլար անիկա. սև ու նվաղուն աչքեր ուներ ան. ո՞վ սև աչք չունի Պոլսո մեջ. իր միսի աղվորությունը, իր արդուզարդին շքեղությունը, ասոնք էին բոլոր հրապույրները, որոնց առջև ահա մարդիկ կանգ կ'առնեին:

Երիտասարդին մասին էրիկմարդոց դատավճիռը նվազ խիստ չէր: Հանրային կարծիքը այն ատեն մանավանդ կ'որոտա ու շանթեր կը տեղա, երբոր իր ամենեն խարխուլ ու կեղծիքով միայն ոտքի վրա կեցող սկզբունքներեն մեկուն դեմ է մեղանչումը:

Իմ բարեկամս, մեկ օրեն մյուսը, ամենեն անշնորհ ու անառակ երիտասարդի հոչակը ստացավ. իր անհատական կյանքը քրքրվեցավ ծայրե ծայր ու լեցուն գտնվեցավ արատներով:

Պանքային մեջ անգամ իր խղճամիտ պաշտոնյայի դիրքը կորսնցուց. հառաջադիմության հույսերը մարեցան և մտերմական բարևները գլխու հարևանցի շարժումներու փոխվեցան:

Ես առիթ չունեցա զինքը տեսնելու բոլոր այն ամառը, իմացա սակայն, որ իր ծնողքեն զատվելէն վերջը Էմմայի հետ միջոց մը Յագաճրզի կողմերը գացեր էր. հետո, տեղի տալով իր սիրած կնոջ հարափոփոխ պահանջումներուն, վերսկսեր էր անոր հետ աստանդական կյանք մը գյուղագնացության, ութ օր հոս՝ հինգ օր հոն և այսպէս մինչև աշունը պտտելէ վերջ Փերա եկեր էին ձմեռը անցընելու:

Դ.

Օր մը, բնավ մտքես չանցած մեկ վայրկյանիս, գրասենյակես ներս մտավ ան. տիրաբար, չսպասելով գրագրիս հրամցնելուն, երկար ճամփու մը հոգնութենեն պարտասած մեկու մը պէս աթոռի մը մեջ ինկավ. հետո՝ դեռ ինծի բան մը չըսած՝ խահվե մը ապսպրեց ինքզինքին և սիկառեթ մը վառեց:

— Քենե ուրիշ մեկը չունիմ իմ սիրտս բանալիք,— ըսավ ինծի դողդոջուն ձայնով մը,— այն վայրկյանին, ուր ամեն ինչ կ'երերա ու փլչելու մոտ կ'երևա շուրջս, անխախտ՝ քու բարեկամությունդ միայն կը տեսնեմ ու քեզի կ'ապավինիմ:

Այս ձայնը զարմացուց զիս. երեսը նայեցա աղեկ մը. որքա՛ն փոփոխություն. քանի մը ամսվան մեջ նիհարցեր ու վատեր էր. տենդի կարմրությունը իր այտերը կը շառագուներ:

- Ինծի պատահածները հարկավ գիտես, - շարունակեց անիկա, - ատեն չկա, որ երկար բարակ պատմեմ քեզի զանոնք. Էմման էրկընեն զատվեցավ, այր ու կնոջ մեջ փոխադարձ հոժարության գործ մը եղավ ասիկա, իրենց ամուսնությանը պէս. իրենց շահերը, իրավունքները,

ամեն ինչ ճշտած, որոշած են. զավկրները իրենց հորը քով կը մնան ու մայրը իրավունք ունի ուզած օրը զանոնք տեսնելու առանձին: Դատարան մը ասկէ ադէկ չպիտի վճռէր:

Ուրեմն իմ բաղձանքիս լրումին մեջն եմ հիմա. ասո՞ր համար արդո՞ք աշխարհիս ամենէն ապերջանիկ մարդն եմ: Ի՞նչ տարօրինակ սեր է իմինս, որուն վայելքը զրկանքին չափ կը տառապեցնէ:

Ահավասիկ բոլոր խնդիրը:

Էմման իմս է, իմս բոլորովին, բայց զայն կորսնցնելու վախն է, որ ամեն վայրկյան կը պաշարէ զիս:

Եթէ օր մը ձգե՛ գիս երթա՛, աստվա՛ծ իմ: Այս ահուդողին մեջ ո՛չ գիշեր, ո՛չ ցերեկ ունիմ ես. քաջառողջ մարդիկ կան, որոնք թոքախտ ըլլալու սարսափով իրենց կյանքը կը դառնացնեն. ես անոնցմէ՞ եմ արդո՞ք, թէ ոչ նախագագումը, մերձավոր կորուստին նախագագումն է, որ զիս կը խռովէ: Ճշմարտության ասիկա ավելի մոտ է. երջանկությունս այնքա՛ն մեծ է, այնքա՛ն անհավատալի, որ վայրկյաններ կան, ուր անոր ստուգության վրա կը սկսիմ տարակուսիլ. քնաշրջիկի մը պէս կ'անցնիմ կյանքին մեջէն, երազաշէն աշխարհի մը շրջանը ընելով, որչափ օրվան մեջ... և ե՛րբ պիտի ըլլա զարթնումը:

Տեսնելով իմ անհամբերությունս այս անկապ ու անհարիր խոսքերուն դեմ,

- Երջանկութենէ երես առած մեկը չեմ, - ավելցուց բարեկամս, - մեկը անոնցմէ, որոնք իրենց եզական բախտավորությունը ուրիշի մը վկայությամբը հաստատելու հաճույքին համար՝ անոր կը պատմեն զայն՝ հատկապէս իսել մը դժգոհանքի պատճառներու մեջ պարուրելով:

Ո՛չ. ես իրական անձկության մը մատնված եմ, վախի մեջ, թէ ուրիշ մը Էմման ձեռքես պիտի հափշտակէ: Ո՛վ է այդ մյուսը, մեջտեղ ելա՞ծ է արդէն, թէ երևան պիտի ելլէ. մութ հարցեր ինծի համար, բայց այդ մյուսը կա. կասկած չունիմ աստոր նկատմամբ: Գիտե՛ս, երբեմն սենյակիդ մեջ գիրք մը կարդացած պահուդ, կամ պատուհանէն փողոցը դիտած մեկ վայրկյանիդ, առանց ոտնաձայն մը լսած ըլլալու կը զգաս իսկույն որ մեկը ներս մտած է. չես տեսած դեռ զինքը, բայց ապահով ես, ստուգությունը ունիս, որ գլուխդ վեր առնելուդ գիրքիդ վրայէն, կամ ետիդ դարձնելուդ, մարդը պիտի տեսնես, և իրոք զայն կը տեսնես ալ: Ես ալ աստոր պէս՝ իմ երջանկությանս մեջ ոտք կոխող ինէ ուրիշի մը գոյության ահավոր ստուգությունը ունիմ: Ի՞նչ կ'ըսես դուն ասոր: Այս հարցումին վրա նոր սիկառեթ մը վառեց անիկա:

Ե.

- Դուն նախ պատմե ինծի, ի՞նչպէս ճանչցար, ի՞նչպէս ձեռք ձգեցիր այս կինը, - պատասխանեցի իրեն, - միայն մտմտութենէ՞րդ ըսելու եկար հոս. ի՞նչպէս և ինչո՞ւ կը սիրես զինքը. ես որ երբեք սիրած չեմ, հետաքրքիր եմ ասոր:

- Միրեցի զինքը անոր համար գուցէ, որ հազարումեկ պատճառ ունէի չսիրելու համար, այո՛, հազարումեկ. իմ կյանքս, իմ սկզբունքներս, իմ ընտանեկան վիճակս, ասոնք բոլորը մեկ կողմէն, այս կնոջ բոլոր կյանքը մյուսէն, իրեն մոտենալն անգամ կ'արգիլէին ինծի:

Փրինքիփոյի մեջ հանդիպեցա անոր, միևնույն պանդուկը գտնվեցանք դիպվածով, ու դրացի իրարու: Պզտիկուց գիտեի Էմման, բայց բոլորովին մոռցեր էի զինքը. ո՞րչափ գեղեցկացեր էր մեծնալով: Առջի տեսած վայրկյանես ամենէն բուռն տպավորությունը ըրավ վրաս:

Իրիկունը, ճաշէն ելլելնուս, - անիկա երկանը ու տողը հետ մասնավոր սեղանի մը վրա կ'ընէր ճաշը,- պարտեզին մեջ մինակը կը պտտէր. վարանոտ քալվածք մը ունէր, ու ձեռքի

անգիտակից շարժումով, որ վարժություն եղած է ա՛լ իրեն համար, իր սանտրած մազերուն կարգեն կանոնեն փախչելով ճակտին վրա իյնող պզտիկ գանգուրները կը շտկեր:

Մինակը ծառերուն տակ շրջագայած ատեն անթափանցելի խորհուրդներու մեջ ընկղմած կը թվեր. տրտմության քողք մը, այն ամառ գիշերին սովերներուն պես թափանցիկ ոտքեն գլուխը կը պարուրեր այս աղվոր կինը, ինչո՞ւ համար տխուր էր արդյոք. ինքնիրենս ըրի այս հարցումը. քովես անցնելուն՝ մեր նայվածքները իրարու հանդիպեցան. կարծեմ թե բացահայտ զմայլանք մը կարդաց իմինիս մեջ, ունէ գարմանք կամ ուրախություն չցուցուց ասոր փոխարեն. միայն հանդարտ ուշադրությամբ մը և առանց քաշվելու ինքն ալ զիս դիտեց, անկէ վերջը՝ ամեն անգամ իրարու պատահելունս՝ այս նայվածքը չպակսեցուց վրայես, անթարթ կերպով սևեռած ու տրտում նայվածք մը, մինչև սրտիս խորը իջնելու ակներև մտադրությամբ:

Ես՝ ներսես՝ այս անտեղի սիրույն հետևանքները կը հաշվեի ու իմ բոլոր արիությանս կոչում կ'ընեի ազատելու համար անոր հմայքեն. անիկա, կարծես զգալով խուլ պայքարը, որ կը մղվեր հոգվույս մեջ, ա՛լ ավելի լուռ պչրանքով կը սևեռեր իր նայվածքը վրաս, մարելու մոտ կանթեղի մը մեջ յուղ թափելու պես:

Այս եղավ մեր սիրույն սկիզբը: Էրիկը սակայն հիվանդ էր միշտ. կանոնավոր կերպով շաբաթվան մեջ օր մը կամ երկուք իր սենյակը մնալու ստիպված էր ցավին սաստկացած միջոցին և իր կինը քովը կը հսկեր, թողլով իր զավակները սպասավորի մը հսկողության:

Չէի սիրեր այդ մարդը:

Աննկարագիր, անպատկառ ու ամեն բան հեզնող մարդոցմէ մեկն էր, որոնց առջև ամեն ընկալյալ կանոններ միամտություններ կը համարվին:

Լուսնի գիշեր մը որոշվեցավ, որ պանդոկին բոլոր հյուրերս կղզիին շրջանը ընենք: Ոմանք կառքով՝ ոմանք էլ էջ հեծած ճամփա ելան:

Փրինքիփոն զինքը շրջապատող կապույտ ծովին վրա կը ցուլացներ իր սաղարթախիտ բլուրները, իր վիլլաներուն գույնզգույն երեսները, իր պարտեզներուն երփնագեղ կանանչությունները: Ու անհուն հայելիին մեջ, որ այս աննման կապույտեն կը ձևանար, այս բոլորը կը դողար, կը սարսռեր ալյակի մը վեհերոտ տատանումին հետ:

Աջեն ու ձախեն բարձրացող երգերու ժխորովը Տիասքելո հասանք: Հոս լուսինը իր բոլոր պայծառությամբը կ'ողողեր պզտիկ սարահարթը. Փենտիքի եզերքեն՝ ուրկէ կը բարձրանար, աննշմարելի վերելքով մը, ադամանդի կոտորտութեամբ հարդարված լուսեղեն պողոտա մը ծովուն վրա կ'երկնանար, կը փալփլեր, կը լայնանար, կը նեղանար շարունակ:

Բազմության մեջ տեսա Էմման, որ վար իջած կառքեն, Խրիսթոս տանող մեծ ճամփուն կողմը կ'երթար մինակը. այս ժամուն բոլորովին ամայի էր այդ տեղը, նոճիներուն շուքովը պատսպարված:

Գիտես որ ձեռներեց մեկը չեմ ես, բայց ութ օրէ ի վեր այս կինը այնքա՛ն լուռ պչրանքով պաշարեր էր հոգիս, որ իրեն հետ խոսելու փափագին դիմագրելու անկարող էի ա՛լ:

Հոդ, այդ ճամփուն վրա, զոր կարծես ինքն ալ հարմարագույն վայրը դատեր էր, խոսեցա հետը առջի անգամ:

Մն մետաքսէ քոռսած մը ուներ, այս օրվան պես միտքս է, և վեր ժողված ճերմակ պատմուճանին ժյուրեն տանթելներու եռնեփը ու փրփուրը դուրս կը ժայթքեր: Ինքը կ'ունկնդրեր ինձի շարունակելով ժողվտուքը իր ճակտին անհնազանդ մազերուն, մատը բերնին դնելով երբեմն, խոհեմություն պատվիրելու դիրքով, բայց որոշ ու մեկին պատասխան մը չտալով երբեք:

Այսպես իր վրդովիչ կնկան դերին մեջ էր, գոր Մենքիևիչ, իրավամբ, Բիզայի աշտարակին կը նմանցնէ, ծռելով միշտ՝ Բայց չիյնալով բնավ:

Իր ձեռքը, գոր համբույրներով ծածկեր էի, քաշեց հանկարծ ուժով. մեր կողմը եկող ոտնաձայն մը լսեր էր. վայրկյան մը սպասելէ ետքը մեր վախը ի դերն ելավ. վարեն՝ միայն երգի եղանակներ կը հասնէին մեզի:

Հոս, անտառին խորը, գիշերը իր վճիտ անդորրությանը մեջ շքեղ էր, բյուրեղի մը ջինջ պայծառությունը հազցնելով ամեն առարկաներուն:

Ծառերու երկար շարքը՝ իրենց պոչերուն վրա հանկարծ կանգնած անհամար օձերու բանակ մը կը պատկերացնէր, խայտաբղետ շապիկներով վիշապներ, մեր սերը, մեր երջանկությունը դիտող նախանձոտ աչքերու պես, պաշարելով մեզ չորս դիէն: Գետինը ծածկող տերևներուն խշրտութեն գատ ոչինչ կը խռովեր մեր կարճատև առանձնությունը:

Էմման ինքը սթափեցուց զիս, ըսելով.

- Դառնա՛նք:

Հաջորդ վաղահաջորդ ու մյուս օրերը Էմման իր էրկանը հետ ա՛լ ավելի սիրով, ա՛լ ավելի մտերիմ և ինձի դեմ ավելի անտարբեր ու սառն գտնվեցավ:

Հնարք մըն էր աս՝ էրկանը կասկածները չարթնցնելու համար:

Զ

Գիտե՞ս թե ինչ ծանր գոհողություններու պարտավորեց զիս այս սերը: Եթե ոչ պատվո, գեթ խղճմտանքի դեմ շատ մը մեղանչումներու առաջնորդեց զիս. ոչ ոք ինե ավելի խստությամբ կը դատէ իմ արարքըս. ծնողքս՝ որոնց բոլոր համոզումները, ակնկալությունները, շոյած երազները ոտնակոխ կ'ընէի. այն սիրուն աղջիկը՝ որուն սիրտը վաստկեր էի այնքան անարժանությամբ և որ քիչ մնաց նշանաձու պիտի ըլլար. ասուց լուռ կշտամբանքը կը զգայի սրտիս մեջ. ամուսնացած, զավկներու տեր կին մը հրապուրելու ձեռնարկը ոչ նվազ անարգ ու անարժան գործ մը կ'երևար ինձի. ու այս ամենը կոխելով անցնելով, ա՛լ ավելի ուժով կապված կը զգայի ինքզինքս Էմմային հետ, իմ բոլոր հանցանքիս մեծությամբը կապված:

Էմման ինքը զիս ընդունէր էր նախ անոր համար, որ իմ ցուցուցած անսահման սիրույս պես սեր մը տեսած չունէր. հետո, գեղեցիկ կին մը միշտ պետք ունի, որ մեկը իր գեղեցկությունը երեսին ըսէ. հոմանին տեսակ մը խոսուն հայելի է, կանանց արդուզարդի սպասին մասը կազմող: Շատ վերջը միայն, կարծեմ, ինք ալ փոխադարձ համակրություն մը զգաց ինձի համար: Այդ միջոցին էր, որ հանկարծ, ինքնաբերաբար, շատոնց որոշված վճռված բանի մը պես, հայտնեց ինձի, թե պատրաստ է գատվելու իր էրկնեն՝ ինձի հետ ապրելու համար: Էմմային այս արիությունը բոլորովին զիս կապեց իրեն. ահա թե ինչու էս ալ իմ ծեր հայրս ու մայրս թողուցի:

Անկեղծությունը կը մեծարեմ նույնիսկ, եթե հանցանքի մը մեջ ի հանդես կուգա: Չեմ սիրեր մանվածապատ ձևերը, որոնց տակ Մեղքը կը պահվրտի ու կը շարունակէ Առաքինության հատուկ մրցանակները քաղել: Ըսողներ կան, որ բարոյականի կեղծիքն ալ բարոյական մըն է. էս այս բանաձևը գարշելի կը համարեմ: Բոլոր խնդիրը իր ըրածին պատասխանատվությունը ընդունելու և չընդունելու վրան է: Մեկը՝ թողլով ամուսնական հարկը, ինքզինքը չի պաշտպաներ այն հարվածներեն, որոնց արժանի՞ է թե ոչ, չեմ գիտեր, Բայց որոնց ապահովապես կ'ենթարկվի: Մյուսը՝ դիմաձածուկ կինը՝ պարկեշտ ամուսնի պատրվակը երեսին վրա, բարևներու ու մեծարանքներու և մաքուր կնոջ տիտղոսի կողոպտումին մեջ կը զայրացնէ զիս:

Ու դառնալով իր մտատանջությանը, բարեկամս ավելցուց.

- Ըսի որ հիմա Էմմային սիրտը կորսնցնելէ զատ ունէ վախ չապառնար ինծի, մտացածին սարսափ, որ հիվանդ երևակայությանս ծնունդն է. այսպէս չէ սակայն, ես այն հազարամեկ չնչին նշաններուն անձկությամբ կը հետևիմ, որոնք մոտալուտ կը ցուցնեն ասիկա: Նախ Էմման մտամուտը ու շվարած բան մը ունի. շատ հեղ խոսակցության մեջ մտքով բացակա է ու հազիվ հազ մեկ խոսքը կրկնելուս կ'ուշաբերի, գեշ նշան, հետո իր արդուզարդին միշտ խնամոտ, հիմա մանավանդ ծայրահեղ մարմնապաշտությամբ մը իր բնական շնորհներուն ուշադրություն կ'ընէ. ավելի գեշ նշան, ինծի հետ՝ իր սովորության հակառակ՝ քծնող ու ներողություն խնդրելու պէս ձևեր մը ունի միշտ. ասոնք լիովին կ'ապացուցանեն ինծի ներկայությունը այն մյուսին, որ ինէ երջանկությունս կը հափշտակէ:

Կը խորհիմ մանավանդ, որ Էմման՝ ինծի համար իր էրիկը ձգելէն վերջը՝ կարող է զիս ալ, ուրիշի մը սիրույն, ձգել: Թող ձգէ զիս. բայց պիտի գտնվի՞ մեկը, որ ինծի պէս ու ինծի չափ զիտնա սիրել զինքը. դյուրին ու դժվարին բան միանգամայն, անիկա ինծի համար միայն գեղեցիկ կ'ինը չէր, որուն կը տենչան, այլ մարմնացումը ամեն մարդկային երազներու, կը հասկնա՞ս: Ո՞վ ինէ զատ այս ըմբռնումով պիտի ծնրադրէ իր առջև. ռամիկ հեթանոսներն էին միայն, որ ատենով կուռքերը կը պաշտէին իբրև նյութ. մյուսները երկրպագած են անոր միայն՝ իբրև խորհրդանշանը գերագույն գործության մը: Այսպէս ալ ես Էմմային դեմը:

Է.

Ես սրտապնդեցի հեք տղան. իր խանգարած երևակայությունը հանդարտեցուցի:

- Որովհետև Էմման ատեն-ատեն մտմտուքներ ունի եղեր՝ չի հետևիր ատկէ, որ անպատճառ նոր հումանի մը ունեցած ըլլա. քեզի համար իր ըրած գոհողությունները ամեն տարակույս վանելու չափ մեծ բաներ են անխելքություն է ուրեմն միտքդ չարչարել անգո ոսոխի մը կսկիծովը, բայց այդ վիճակդ էապէս երջանկության հատուկ վիճակն է, այն է՝ չկարենալ անխառն վայելել զայն: Միքէ՛ Էմմադ ու ուրիշին վրա մի՛ խորհիր: Մի՛ խորհիր մյուսին վրա:

Համոզվեցա՞վ քիչ մը. հետո,

- Խրատ մը կ'ուզեմ քենէ, քանի որ հատկապէս ատոր համար եկա գործի օր մը այսպէս ժամերդ գրավել. կ'ուզեմ այս կասկածի մթնոլորտէն դուրս ելլել, և եթէ կարելի է հասկնալ իմ ենթադրություններուս անճիշտ ըլլալը:

- Խրատը, - պատասխանեցի իրեն, - հարցումիդ մեջն է. դժվար բան մը չէ Էմմային պէս կնոջ մը ուր երթալ գալը հասկնալ:

Չկեցա՞վ ալ քովս. ձեռքս թոթովեց ու գնաց: Տասնըհինգ օր հազիվ անցեր էր, իրիկվան մը դեմ եկա՞վ նորեն. բերանը կղպված էր:

- Ի՞նչ կա, ի՞նչ ունիս նորեն:

Ան ատեն խորունկ ու ցած ձայնով կամաց-կամաց սկսավ պատմել.

- Քանի մը օր շարունակ լրտեսեցի զինքը. Էմման շաբաթը երկու անգամ առնվազն զավակները տեսնելու կ'երթար երկանը տունը ու ժամերով կը մնար հոն. բան մը չկար ստգտանելի այս վարմունքին մեջ: Ատկէ դուրս՝ պզտիկ գնումներուն համար՝ Փերայի վաճառատունները կը մտնէր, ու ոչինչ ատոնցմէ զատ. իր կյանքը հստակ կանոնավորությամբ կը ճշտվէր և խիստ մոտ էի հիվանդոտ երևակայությանս վրա ծիծաղելու, երբոր շաբաթ մը առաջ տեսա Էմման իր տղոցը տունէն դուրս ելլելուն. տժգույն այտերը կարմրած ու երեսին վրա այն չէմ զիտեր ինչ արտահայտությունը կար, որ հանցավոր կ'ինը կը մատնէ:

Կասկած մը, փայլակի մը արագությամբ, անցավ մտքիս մեջէն. թերևս հոս, այս տանը մեջ, ուր էրիկը բացակա էր ցերեկ ատեն, կը տեսակցեր իր սիրած մարդուն հետ. սպասավորները, որ վերջապէս իր առջի ծառաներն էին, կրնային դրամի համար աչք գոցել եղածին:

Այսօր, երկու ժամ կա, Էմման նորէն գնաց հոն. ես որոշումս տվեր էի արդէն: Քիչ մը ատեն անցնելէ վերջը դուրը զարկի. սպասավոր մը դիմավորեց զիս. պատրվակ մը պետք էր այս տան մեջ մուտքս արդարացնելու համար, տանտիրոջ անունը տվի:

- Վերն է, պատասխանեց սպասավորը. իմաց տամ:

Ապշեցա. էրիկը տո՞ւնն էր այս ժամուն, հետո սանդուխներէն վեր նետվեցա. սպասավորը հագիվ ետնէս կրնար հասնիլ, իզուր ջանալով խոսք հասկցնել ինձի, կեցնել զիս: Ոչ ոք կար տան մեջ միայն, էն վերի հարկը, ուր հասեր էի ահա, ննջասենյակի մը կիսաբաց դուռնէն անուշ ձայն մը, Էմմային ձայնը, ականջիս դպավ, ու զգուշությամբ մոտենալով կրցա որոշ կերպով տեսնել զինքը իր ամուսնին թներուն մեջ մարմնակործան:

1901թ.

ԶԱՐՈՒՂՈՆ

Ա

Մարդ մը, որուն երեսը երբեք չէինք տեսած, խավարի մեջ ապրող դիվային էակ մը. գոյություն ունէ՞ր իրոք, թե առասպել մըն էր որ բերնէ բերան կրկնվելով, տարածվելով՝ վերջնական ձև ու վավերացում կը ստանա, իրողության կարգ կ'անցնի:

Գող մըն էր Զարուղոն մեր գեղին մեջ. ո՛չ այն ռամիկ գողը, որ կը բռնվի շարունակ, կը ծաղրվի ու բանտերու մեջ կը փճանա. ոչ ալ այն ահարկու ավազակը որուն գողոնին արյուն կը խառնվի ատեն ատեն:

Իր մեծ արժանիքը ճարպիկությանը մեջ էր. օդի պէս անոսր, ոգիի մը պէս աներևոյթ, տեղ մը չէ ու ամեն տեղ է միանգամայն: Ամենէն ավելի ամուր փակված դուռը, ամենէն բարձր պատը՝ մտնելէ չեն արգիլեր զինքը. բանալիին ծակէն, տախտակներուն ճեղքերէն ներս կը սպրդի կարծես, անշշուկ ստվերի մը պէս:

Ամեն բան գիտե, ամեն խոսք կը լսէ ու դռնփակ նիստերը իրեն համար չեն. իրեն համար պատրաստված ծուղակներուն մեջէն հաջողությամբ դուրս կ'ելլէ միշտ, վարպետ ձեռնածուի մը պէս զարմանքի մեջ թողլով զինքը բռնելու պատրաստվող միամիտները: Երեսը շիտակ տեսնող չկար. բայց կը պատմվեր - ո՞վ, կամ ի՞նչպէս, չեմ գիտեր - թե երիտասարդ մըն էր այս տղան, նկնահասակ, թխաղեմ ու վատույժ տղա մը. երկաթագործի քով աշկերտութենէ եկած էր ու կղպանքներու արվեստը պետք եղածէն ավելի սորված էր:

Հիմա արվեստասերի մը պէս կ'ապրեր, գողնալով թալլելով շարունակ, ավելի սնապարծութենէ՞ քան թե իրական չարութենէ մղված: Կը բավեր որ իր ճարտարության փորձը տար ամենէն անմատչելի կարծված տուները կողոպտելով, ու հոժարությամբ ետ պիտի տար գողոնը՝ թե որ բռնվելու վախը չըլլար:

Կամաց-կամաց մտերմություն մը հաստատված էր գյուղացվոց ու այս գողին մեջ, իհարկէ ստիպյալ՝ վարժվեր էինք իր ներկայության. այս խորհրդավոր ու անմեկնելի գոյությունը, հալածական մարդու այս աստանդական կյանքը՝ սրտերնիս կը շարժեր, ու քիչ մըն ալ թե որ երթայինք առաջ, պիտի սիրէինք զինքը:

Բ

Զարուղոն նշանված էր. կը գարմանա՞ք:

Նշանտուքը Պատրիարքարանի մեծ դահլիճը կատարված չէր հարկավ: Փոխանորդ հայրը օրինած չէր գայն, ոչ ալ լրագիրները ծանուցեր էին:

Պարզապէս, հավիտյան իրար սիրելու խոսք տված էին, գիշեր մը, ծառի մը տակ, աստղերը ունենալով իրենց վկա. և աշխարհիս ամենէն մեծահանդէս նշանտուքը եղած էր իրենցը:

Ամենքնիս կը ճանչնայինք Վասիլիկը, այն վտիտ դեմքով ու թնջուկ մազերով աղջիկը, որ գույնզգույն պատմուճաններով, արտակարգ արդուզարդերով՝ վերը, լեռը կուգար պտտելու մինակը, շաբաթ իրիկունները:

Ոչ ոք կհամարձակեր այք նետել կամ դարպաս ընել անոր. Կեսարի խոսեցյալն էր անիկա. իր բացակա նշանածին տարածած սարսափին մեջ պլլված՝ աներկյուղ կը պտտեր ամեն տեղ. ու զինքը պահպանող այս վախը կը վայլեր իրեն. անմատչելի ըլլալը՝ հրապուրիչ կ'ըներ զինքը: Մասամբ մըն ալ նշանածին փառքը իր վրա կ'անդրադառնար. անոր արկածալից կյանքին կապվող այս աղջիկը սովորական մեկը չէր կրնար ըլլալ. աշխարհքէն դուրս ապրող մարդուն նշանածն ալ աշխարհքէն դուրս արարած մըն էր, ու տեսակ մը պատկառանքի խառնված ըղձանքով մը կը նայէին իրեն, ամեն անգամ որ այս լվացարարի աղջիկը, վես ու արհամարհոտ դիցուհիի ձևերով, իր շաբաթական պտույտը ընելու կուգար մեր կողմերը:

Վասիլիկ՝ ինքը գոհ կը թվեր այս կյանքէն. մարդ մը կար մութին մեջ, որ զինքը կը պաշտեր, Ռոյու Պլասի ըսածին պէս, առանց երևան ելլելու, առանց իր քովը գալու հրապարակավ:

Ու մութը՝ իրական մութն էր հոս. կյանքը՝ գիշերը կը սկսեր իրեն համար ու գիշերը կը վերջանար. վասն զի նշանածը մութին կրնար գալ, ամենէն անակնկալ մեկ պահուն, մտքէ չանցած ծպտումի մը տակ, որուն գրկաբաց կը սպասեր:

Ուրիշներ կրնային ըսել որ «այսքան օր» ապրեցան. ինքը պիտի ըսեր «այսքան գիշեր»:

Լուսինին պէս խավար պետք էր, որպէսզի փայլեր. էապէս աղջամուղջի դշխոն էր այս աղջիկը:

Ու գողը, իր հարափոփոխ այլակերպություններովը ամեն գիշեր նոր սիրահար մը կը թվեր իր այքին, և այսպէս ամեն հասակները ու ամեն գույները կարգով կը ծնրադրէին իր առջև, դյութական անուրջ մը շինելով ամեն ատեն:

Գ

Սկիզբները Վասիլիկ երջանիկ եղավ այսպէս: Բախտին չէ՞ր նմաներ քիչ մը այս անտեսանելի սիրահարը, որ աշխարհքը կը կողոպտեր զինքը հափրացնելու համար ամեն ճոխություններով:

Օր մը սակայն այս ամենը ծաղրելի թվեցան իր այքին: Իր գաղտագողի ու թաքուն երջանկությունը բան մը կը կորսնցներ այսպէս ծածուկ մնալով և չկրնալով ուրիշներուն ցուցվիլ: Երևակայեցէք մեծագին ադամանդ մը, որ հավիտյան տուփի մը մեջ փակված մնալու դատապարտված ըլլա ու չկրնաք օր մը կուրծքերնուդ վրա դնելով դիմացիննիդ շլացնել:

Իր բոլոր վայելքները, իր բոլոր ունեցածը այս գոցված ադամանդին տպավորությունը կը թողէին: Ինքը մանավանդ, ցուցամոլ էակ, չէր կրնար գոհանալ կյանքի այն ներքին ու լռին ներդաշնակությամբը, որ ահա իր ձեռքին տակն էր և որ դուրսը արձագանք չէր ձգեր. մարդիկ կան

որ դերասաններ են աշխարհիս վրա. իրենց սեփական կյանք ու գոյություն չունին և ուրիշներուն համար կ'ապրին միայն. հանդիսատեսներ պետք է ասոնցպեսներուն, ու կյանքը հրապույր չունի, եթե զիրենք դիտողներ պակասին. դերասաններ՝ որ հանձն չեն կրնար առնել թափուր սրահի մը առջև ներկայացում տալու:

Այսպես էր Վասիլիկ. իր մեկուսացումը՝ լքում կը նշանակեր. ոչ ոք իր երեսը կը նայեր փողոց ելած ատեն. գեղին բոլոր երիտասարդները իր հրապույրներեն կը դողային: Հիմա պչրանքի արվեստը կը փորձեր անոնց դեմ, թույլ ու երերուն քալվածք մը առած էր որ նուրբ մարմինին ամեն խաղերը կը մատներ, և այսպես ցանկության տաք հով մը կը տարածեր շուրջը ու օձի նայվածք մը՝ որուն հանդիպողը կը կախարդվեր:

Օր մը տղուն մեկը կապվեցավ անոր ու հետը ամուսնանալ առաջարկեց. այն վայրկյանեն գողի սերը անտանելի լուծ մը դարձավ իրեն: Ալ չկրցավ սպասել անոր, գիշերները լուսցնել, ժամադրություններուն գտնվիլ, սա պարտեզին մեջ, կամ ան լեքան վրա. ամեն առթիվ գանգատեցավ, բողոքեց, ու լացավ. մյուսը կը զարմանար. ինչո՞ւ այս արցունքը, չէ՞ մի որ առաջվան պես կը սիրեին իրար. ի՞նչ փույթ մնացածը. Ջաբուղոն իր առանձնացած կյանքովը, միամիտ մարդու հատուկ անձալք գաղափարները կը պարզեր:

- Ի՞նչ պիտի ըլլա ասոր վերջը, կը հարցներ աղջիկը:

Ասոր վե՞րջը. Ջաբուղոն երբեք չէր խորհած ասոր. ընդհակառակը կը փափագեր, որ վերջը չգա:

Այն ատեն հուսահատած՝ հոժարությամբ բաժանում ձեռք բերելէ այս նշանտուքեն, որ օրինված պսակե ավելի ամուր ու հաստատ կ'երևար, դիվային խորհուրդ մը անցավ մտքեն. գիշեր մը ոստիկանները կանչեց ու ձերբակալել տվավ Ջաբուղոնը:

Դ

Քարաշեն պատերուն, երկաթե ամրափակ դուռներուն ետին կը սքտկան, սպասելէ վհատած, կամքի պարտասումի մը մեջ անզգա և անտարբեր դառնալով տարիներու անվերջ հոլովումին:

Անակնկալ փրկության մը հույսը, առջի օրերուն ակնկալությունը, շատոնց լքած է զիրենք և հիմակ նախասահմանյալ թվականին սպասելով միայն, կծկված կը մնան այդ տեղ ժամերո՞վ, չորս դիեն բարձրացող պարիսպներուն տակ բուսած հսկա սունկերու նման: Ամեն հասակները ու ամեն տարիքները կան հոս, այս դիմացկուն քարե արգանդին մեջ, որ Թիարան կը կոչվի և որ այս մարդիկը պիտի վերածնի օր մը, պիտի արտաքսե իր ծոցեն դուրս, համերամ հղացումներով:

Վերեն, նեղ բացվածքներէ լույսը կը սպրդի ներս, հաշվված խնայված լույս մը, տկար ու տժգույն բան մը, այն դեմքերուն պես զորս լուսավորելու կու գա:

Ջաբուղոն ասոնց մեջն է. իր համբավը կանխած է զինքը բանտին մեջ. մեծ չարագործ մը չէ բայց մեծ ճարպիկ մըն է. հսկողության տակ է շարունակ այս բանտարկյալը, որ ոտքը երկաթներ ունի ամուր ու կռնակը հաստ պարիսպներ:

Յոթը տարի պիտի մնա այսպես. երիտասարդ էր հոս եկած ատեն ու ծերացած դուրս պիտի ելլէ. իր նշանածին կը խորհի ամեն ատեն, այն մեկհատիկ բարեկամության, որուն աներկբա կը հավտա դեռ. ո՞ւր է. ի՞նչ կ'ընե արդյոք. ու հակառակ ամեն զգուշության, փախչելու ջանքեր կ'ընե. անգամ մը երեսուն կանգուն բարձրությամբ պատե մը կ'անցնի, բայց դուրսի բակին մեջ կը բռնվի. ուրիշ անգամ մը բանտին երդիքին վրա ելլելու կը հաջողի. երկու գիշեր կ'անցընե հոն. կե տեսնեն ու կը բռնեն զինքը նորեն: Այն ատեն ամեն խստությունները ի գործ կը դնեն ամես վայրկյան փախչելու հետամուտ այս մարդուն դեմ. բանտին կարգապահական պատիժները կը տեղան իր գլխուն. բան մը

չի կասեցնէր զինքը. դուրս պիտի ելլէ Վասիլիկը գտնելու համար. իրավ որ ուրիշ պատճառ մը չունի փախչելու:

Եվ զիշեր մը կը հաջողի վերջապէս. խոհանոցին ծխնելոյզին մեջէն վեր կ'ելլէ նախ ու հետո հիանալի ճարտարութեամբ մը այդ ցից բարձրութենէն վար կ'իջնէ, այս անգամ բանտին շրջափակէն դուրս:

Երեք տարվան մեջ այս վեցերորդ փորձը կը հաջողի ահա, ու շիտակ, անխոհեմութեամբ թերևս, մեր գեղը կը դառնա նորէն. կասկած մը չանցնիր այս հնարամիտ մարդուն մտքէն. տարակույս մը չի գար, թունավորելու իր սիրոյն մաքրությունը: Իր ձերբակալութեան ընթացքում, ձախող դիպված մը միայն. առջի օրերուն պէս զիտէ որ սպասող մը կա իրեն ամենէն անակնկալ ժամուն. ու վայելած ազատութեան զինք՝ այս բերկրանքով կը բազմապատկվի, կը մեծնա, իր սրտէն դուրս պտոթկալու չափ: Վասիլիկին թովիչ ակնարկը պիտի գտնէ նորէն. անոր գոռոզ մազերուն պատկերը դէռ չտեսած, աչքին առջևէն կ'անցնի, և ուրախութեան սարսուռ մը կը ցնցէ իր հեք մարմինը:

Մեղմիվ կը մոտենա անոր տունին. պատուհանին առջև խոսակցութեան ձայն մը կ'էնցնէ զինքը. ո՞վ է ներսը. մտիկ կ'ընէ, չի հավատար իր լսածին. ներս կը մտնէ անձայն, առանց իր ներկայութեանը կասկածը տալու, ու չի հավատար իր տեսածին. ժամ մը ամբողջ անկյուն մը կ'ծկված կը սպասէ, չկրնալով ցրված միտքը ամփոփել. հետո տակավ ինքզինքը կը գտնէ, կը խորհի ու ձեռքը ակամա կ'երթա պզտիկ դանակի մը կոթին գոր մեջքի գոտիին անցուցած է. մատները կը շոյեն զենքը. առջի հեղին է, որ արյուն թափելու հարկը կը տեսնէ որոշ ու հստակ. ինքը որ ամեն բանէ կրնա փախչիլ, այս վրեժխնդրութեան գաղափարէն չի կրնար զատվիլ ահա: Ո՞վ է այդ ապուշ էակը, որ իր թողած պակասը լեցնելու եկած է այստեղ, սա նստող տղո՞ւն համար Վասիլիկ մտոցած է զինքը: Մեկ նայվածքով կը չափէ, կը գնահատէ այս ոսոխը ու շատ վար կը գտնէ իրմէ:

Եվ իր սիրտը լեցնող արհամարհանքին առջև վրեժի գաղափարը կը թուլնա. ձեռքը կը քաշէ դանակին բունէն գոր իր պրկված մատները կ'իստվին դուրս քաշած էին մեջքի գոտիէն. ո՞չ, չեն արժեր ասոնք իր զայրույթը, ու կամացուկ դուրս կ'ելլէ կրկին: Բոլոր զիշերը կը քալէ թափառական, փողոցներուն մեջ. ո՞ր պիտի երթա այսպէս. տուն չունի, ծանոթ չունի: Կը խորհի որ այդքան ծանրագնի ձեռք անցուցած ազատությունը բանի մը չի ծառայէր և ուսերուն վրա կը ծանրանա:

Արշալույսին հետ՝ վարանոտ քայլերով ետ կը դառնա, իր բանտին նորէն, որուն դրան առջև կը գտնեն զինքը առտուն ու ներս կ'առնեն:

1893 թ.

ՌԵԶԱՆԵ

Ա

Ան ատենն ալ առատ մազերը կսիրէի ու քովընտի նստած՝ կդիտէի ձյունասպիտակ ծոծրակին վրա ժողվված սև թումբը՝ պարտեզին մեջ տեղ-տեղ դրված կազի լապտերներու լույսերուն տակ, շքեղ ու անբարբառ ցոլացումով, որուն աչքերս հառած կմնային:

Ինչէ՞ր չէին ըսեր ինծի այդ մազերը. իրենց անմոռնչ կեցվածքը՝ հո՞ղ, այդ բարձունքին վրա, պարկեշտ ու վրդովիչ բան մը ունէր:

Չեռվեն՝ նայվածքս կհետներ անոնց շնորհալի շրջագծին, կամակ էլեւջներուն, ըմբոստ պզտիկ թելերուն,- ըմբոստ՝ որպէս են ամեն պզտիկները, -որոնք սանտրեն փախչելով կդառնային կ'իյնային վար, զսպանակի գալարումներով:

Քիչ-քիչ, մտերմություն կհաստատելի անոնց հետ. կճանչնայի զանոնք, գրեթե կխոսելի հետերնին:

Ամենեն հաճոյալի անակնկալը եղավ, երբ ինծի դարձավ իր դեմքը. գեղեցի՞կ. ոչ հարկավ. բայց տարօրինակ կերպով սրտի մոտ ու համակրելի պատկեր մը, հոգնած ու տրտում նայվածքով, որ ինկած տեղը կանգ առնելու պես բան մը ուներ կարծես:

Անո՞ր համար երկարատեն սնեռած մնաց վրաս. չեմ գիտեր. բայց ինծի այնպես թվաց, որ այդ նայվածքը մանրամասն հետախուզեց զիս. չափեց, ձևեց, տեսավ մանավանդ զմայլած ու քիչ մը ապշած արտահայտությունը աչքերուս: Գոհ երևեցավ անշուշտ այս քննութենեն, վասն զի ժպիտ մը զծագրվիլը ու աներևութանալը մեկ եղավ երեսին սաստիկ կարմրոթյանը մեջ, այն վերջալույսի տարտամ շառավիղներուն նման, որոնք արևմուտքին մեջ կհալին՝ համասփյուռ շեկություն մը ձգելով հորիզոնին վրա:

Բ

Որչափ որ կեցանք այնտեղ՝ անխոս մտերմության մը կապերով միացած զգացինք սրտերնիս: Տարեց մարիկ կային իր շուրջը, հայրը, հորեղբայրները թերևս, ու անոնց առջև, մանավանդ այն չարահայաց բազմության մեջ, որ այս Մյոնխուստարի պարտեզը կլեցներ հիմա, զգուշավոր դիրք մը պահելու ստիպված՝ չէր կրնար ուզածին չափ ստեպ ինծի դառնալ. բայց զիքը տոչորտոչ հայտնի անհամբերությունը կկարդայի դեմքին վրա, ամեն անգամ, որ առիթը գտներ իմ կողմն նայելու:

Պատանության անուրջներուն մեջ երազված, ըղձված էակն էր դեմս, խորհրդանշանը իմ բոլոր փափագներուս, որ հող նստած էր, իր անվերլուծելի ձգողությանը մեջ:

Ազատ էր ան երեսս չնայելու ու չխնդալու ինծի. ի՞նչ փույթ. նորեն պիտի սիրեի զինքը, պիտի հետևեի իրեն ու կապվեի իր հիշատակին. իր Կուռքի անտարբերությունը՝ մազի չափով չպիտի խախտեր իմ հավատքս:

Իսկ հիմա ավելի բախտավոր էի. կզգայի ստույգ կերպով որ անուշադիր չէր ինծի, ու զիս վրդովող խորհրդածությունները՝ իր մտքեն ալ կ'անցնեին:

Երագող ու մտամոլոր կերպարանք մը առած էր անիկա և անդադար կդիտեր ծովը՝ հանդարտ, անծալք սփռոցի մը պես պարզված, որուն վրա լուսինը՝ իր լրումի առատությանը մեջ՝ ադամանդե ոստոստուն գոհարներ կթափեր, մինչդեռ ամառ գիշերին անդորրությանը մեջ, ծառերը կկենային մեր շուրջը անշարժ՝ մինչև իրեց դողացող սաղարթները: Օդին մեջ՝ ամբողջ անուրջի, վերացումի հրավեր մը կար կարծես, որուն երկուքս ալ անձնատուր կ'ըլլայինք ժամերով:

Գ

Կեսգիշերին մոտ էր երբոր բազմությունը ցրվիլ սկսավ. լուսինը անհետացեր էր. անոնք ալ ոտքի ելան. գլխու աննշմարելի շարժում մը՝ որ երկուքիս միայն հասկնալի ըլլալուն համար այնքան ավելի քաղցր բարև մը ձևացուց:

Շեռվեն ուղեկից եղա իրենց, ու ճամփուն վրա, մութին մեջ տեսա իր նազելի գլուխը՝ որ ետին կդառնար մեկը փնտրելու համար կարծես:

Համր ու դանդաղ քավվածքով մը կ'երթային ու հորը ձայնը կ'իմանայի մեզ շրջապատող անդորր լռության մեջ, խիստ ու հրամայող ձայն մը որ հնագանդություն կպատվիրեր:

Արդեն կմեղքնայի զինքը. ի՞նչ կքաշեր արդյոք խստապիրտ հոր մը ճնշումին տակ. մեծ ծառի մը անքույթ հովանիին ներքև փթթած ծաղիկ՝ որ քամիի հարվածներուն դեմ պաշտպանված է անշուշտ, բայց ուզածին չափ արևին երեսը չի տեսներ. անդին, ուրիշներ կան, բաց օդին, ձյունին ու

բութին ձգվածներ, որոնց՝ վտանգները ու վայելքները հավասարապես շոյված են. ո՞րն է բախտավորը ասունցմե:

Կզգամ որ իմս վանդակներու ետին պահվըտող աղջիկ մըն է. իր վեհերոտ ձևը այս համոզումը կուտա ինծի: Ո՞վ էինքը. ո՞ւր կրնակի. այս հարցումները այնքան ավելի կհուզեն միտքս, որքան ահա քիչ-քիչ կմոտենան հարկավ իրենց տունին:

Կանգ առին վերջապես ֆրերներու դպրոցին կողմը, նոր շինված տան մը առջև. պզտիկ սպասուհի մը՝ կանթեղ մը բռնած ձեռքը, դուռը բացավ. ես քայլ մըն ալ առի մոտենալու ու վերջին անգամ մը տեսնելու համար զինքը. հայրը մտավ նախ, վերջը մյուսները, տարիքի կարգով. էն վերջը մտավ անիկա ու ես մինակ մնացի տասը քայլ հեռուն, փողոցին մթությանը մեջ:

Ան ատեն ուզածիս պես դիտեցի տունը. դեպի Քուշ-Տիլի իջնող զառիվայրին ու հոն վազող վտակին կնայեր երեսը. գեղջուկ ու սիրուն բան մը ուներ. աջ կողմը՝ անկյունի սենյակը, էն աղվոր դիրքով, լույս մը երևցավ հանկարծ ու փողոցեն կրցա տեսնել զայն, մազերը թափած հիմա, որ բաց պատուհանին առջև եկավ կանգ առնելու վայրկյան մը ու դիտելու Մոտայի ծոցը՝ իր սեղմված հողե լանջքերուն մեջ:

Հետո լույսը մարավ ու ամեն բան խավարի մեջը ինկավ հանկարծ:

Դ

Ի՞նչ կխորհիս դուն, ձեռքդ գլխուդ այդպես, պատուհանիդ առջև նստած. Թեթև քամին մեղմիվ կշոյե մազերդ ու ես կնշմարիմ հոսկե անոնց վրա վազող սարսուռը:

Այս իրիկվան դեմդ ելլող տղո՞ւ ն կմտածես դուն ալ. սպասված, օր մը չէ նե օր մը գտնված անծանոթին՝ որ հին բարեկամի մը պես առջի ժամեն մտերիմ կ'երևա քեզի, ինչպես որ ես ահա, փողոցին մեջ պատի մը տակ կեցած, քեզի կմտածեմ:

Հետո ձանձրացած այս միակերպ անշարժութենեն, փողոցին մեջ կքալեմ, աչքս վեր այդ պատուհանին սևեռած. ի՞նչ կ'ակնկալեմ քեզմե, բառ մը, անուշ խոսք մը, որ շոշափելի ապացույցը ըլլա մեզ միացնող համակրության:

Մութին մեջ՝ չեմ կրնար որոշել դեմքը, գոր ծնոտին դրված ձեռքը կգոցե, բայց սև մազերուն ժողվածքը կտեսնեմ հստակ. մունջ կեցած է հոն, չհամարձակելով առջի բառը ինքը արտասանել:

Եվ ես, իրմե ոչ նվազ վեհերոտ, չեմ խոսիր, վախնալով, որ չխռովեմ այս գեղեցիկ երագը ու ձեռքե չհանեմ զայն:

Հիմա, զովությունը կ'ավելնա. աջ ու ձախ երկարող փողոցներուն մեջ կլսեմ գիշերապահին ճոկանը, որ կհնչե ու կ'իմացնե թե ժամը յոթն է:

Վերը անշարժ կսպասե ան իր արձանի դիրքին մեջ, ու ես վարեն, զինքը դիտելով միայն երջանիկ եմ ահա: Հորիզոնին վրա պլպլացող լույսերը կտժգունին քիչ-քիչ. գիշերը ավելի հստակ, վճիտ ու թափանցիկ կ'ըլլա, ու հեռուն՝ ծովին մութ կապույտը, իր առջի փայլը կորսնցուցած՝ սև ծածկոցի մը պես կտարածվի իբրև թե անհուն դագաղի մը վրա:

Շուրջս տիրող վեհության ու խաղաղության մեջ ինքզինքս ուրիշ աշխարհի մը փոխադրված կզգամ. մաքուր ու խաղաղ երկիր մը, որ իզմե ու իրմե զատ բնակիչ չունի. ամբողջ տիեզերքը մեր երկուքիս ձգված:

Աքաղաղները կխոսին, արևելքեն լույսի հոսում մը կսկսի. գեղեցիկ մազերը վերն են միշտ, պատուհանին առջև, իրենց առջի դիրքին մեջ. հովը կզգվե զանոնք, անոնց պզտիկ թելերը կդողացնե. դեմեն՝ լույսը կ'ավելանա, կը գեղու, կը շոյվի. արշալույսն է:

Վաստակաբեկ, ժամերով հոս անքուն անցընելուս համար չեմ գանգատիր, դեմս է անիկա, իր պատուհանին աջն ինձի պես անքուն, ինձի պես երագող:

Քիչ մըն ալ կկենամ այսպես. հանկարծ սև մազերու կոհակը կճշտվի աչքիս առջև. ռեհանի պզտիկ թումբ մը, իր մուռ կարմիր թաղարին վրա կեցած, առտվան զեփյուռեն կսարսռա:

Ա՞ն էր բաց պատուհանին առջև ինձի սպասողը մինչև լույս. կզարմանամ. ի՞նչպես չտեսա. ծաղրելի կգտնեմ ինքզինքս. կբարկանամ պզտիկ իյնալուս համար:

Ե

Հիմա, որ տարիներ անցան անկե ի վեր, հիմա կ'օրհնեմ քեզի, ո՛վ ռեհանի պզտիկ փունջ, որ ամեն սրտի մոտ բարեկամե ավելի երջանիկ ըրիր զիս գիշեր մը ողջույն:

Աղջկան մը դեմք առիր պարտրելու համար զիս. աղեկ ըրիր, այն բոլոր խանդակաթ գորովին համար՝ զոր թափեցի պզտիկ թերթերուդ վրա, չեմ զոջար:

Առավոտը թող գա ուզածին չափ իր հոսած լույսին անողոք ստուգությունը թոթափելու չորս դիս:

Դուն իմ աչքիս՝ առատ գեղեցիկ մազերն ես միշտ անոր:

1892թ.

ԱՌՋԻ ՄԵՐ, ԱՌՋԻ ԲԱՐԻ

Ա.

Թագուկ տուտուն իմ դրացիս է. չամուսնացած բարի պառավ մը, որ տունը մնացած աղջիկներու անհամբույր ու դառնացյալ սիրտը չունի: Իր անուշ լեզուն, զվարթ խոսակցությունը կը հիշեցնեն ինձի այն չքաղված խաղողի հատիկը, որ կեցած տեղը, բիրտ հպումներե հեռու, թոռմելով ավելի ևս կը քաղցրանա, չամիչի կը վերածվի:

Թագուկ տուտուն անբասիր անցյալի մը համբավը ունենալով հանդերձ, ներողամիտ է երիտասարդներուն, ու հոժարակամ ամեն ոք իր ցավը կը խոստովանի անոր ու խորհուրդ կը խնդրե իրմե:

Ամեն իրիկուն, կանոնավոր կերպով, պատուհանը նստած կը տեսնեմ զինքը. մաքուր հագվելու վարժված կնկան մը անսեթևեթ պաճուճանքին մեջ. այս արդուզարդը հին օրերու տարազը անփոփոխ ու անայլայլ կը պահե. նրբագեղ ասեղնագործություններով զարդարված սև յազմաին տակ՝ ալևոր մազերուն ցոլացումը կը փոխանցվի դուրս, մուռ գիշերվան մեջ՝ ձյունապատ դաշտի մը փողփողումին պես: Դեմքը՝ ճերմակ, անարյուն, խորշումներով լեցուն հիմակ, կաթնապուրին երեսը ծածկող պարուտակին կը նմանի, մաքուր ու փոթ-փոթ: Ձմեռ գիշերները իր շուրջը կը ժողվվինք ամենքնիս, զինվելով իր հեզ ու համբերող բնավորությանը դեմ, կատակներ տեղալով իր տարիքին, առանց գործածության մնացած հրապույրներուն, իր յազմաին հաստատատիպ հանգույցին և այն անվերջ, անհատնում օյախի մանվածահյուս դրասանգներուն վրա՝ զորս, ակնոցը աչքին՝ Թագուկ տուտու օրն իրիկուն կը շինե, կը բանի, ճշմարիտ արվեստագետի մը երանությամբը համակված:

Բոլոր արդուզարդեն՝ զլիսուն օյան կը փոխվի երբեմն, հանդիսավոր օրերու մեջ, ծնունդին, զատկին, խաչին, և որուն անակնկալը, անոր նուրբ գծագրության նորությանը մեջ կը կայանա:

Հիմնական ժանյակներու կոշտ ու ճաշակե գուրկ ձևերուն վրա արգահատելով, Թագուկ տուտուն իր ձեռագործին աննման կատարելությունովը կը խրոխտա ու հաղթանակը կը տանի, ծերացած դողդոջուն մատներուն, անլույս ու սկար աչքերուն հաղթանակը:

Բ.

Ոմանք, անողորմներ, գլուխը հավաքված՝ կտակը կը շինեն խեղճ պառավին. բռնի, ակամա կտակ մը, իր ներկայության, իր աչքին առջև, ի կենդանվույն ժառանգությունը բաժնելու համար մեջերնիս, քանի որ էրիկ չունի, զավակ չունի, մարդ ու մարդասանք չունի բացի մենե, որ ահա իր շուրջը բոլորված, իր լըքված առանձնությունը մեր զվարճախոսություններովը կը կենդանացնենք ու կոզկորենք:

Օր մըն ալ ունեցածը չունեցածը տեսնելու փափագը ունեցանք, ադամանդ չունեք, քոնսուլիտ ալ չունեք, ի նչ ունեք ուրեմն այս Թագուկ տուտուն, մեզի արժանի ի նչ ժառանգություն ցույց պիտի կարենար տալ օր մը, եթե մեռներ, անպիտան շորերե գատ, որոնք դուրսը անկյուն մը ընկուզենիե շինված պարկեշտ սնտուկի մը մեջ պահված էին:

- Մնտուկը նայինք մեյ մը՝ ըսավ վարի քովի տան տղան:

Թագուկ տուտուն բողոքեց, պոռաց. չէ՛ մի որ մահվընեն ետքը մերն էր այդ սնտուկը, ինչ հարկ հիմակուց խառնշտկել իր բոլոր գույքը. իր իրավացի բողոքը խեղդվեցավ մեր հարուցած ժխտրին մեջ:

- Մնտո՛ւկը, - պոռացին ամեն կողմե:

Բռնի առինք բանալին ձեռքեն ու ներս բերելով սնտուկը, ծանրացած դագաղի մը պես, վրան վազեցինք դիակեր ագռավներու երամի մը նման:

Հիմա Թագուկ տուտուն իր նստած անկյունեն կը դիտեր մեզ առանց նեղանալու, ակնոցը հաներ աչքեն ու բարձին վրա դրեր էր ձեռքի ասեղնագործությունը, ինչ որ շատ կարևոր պարագաներու մեջ միայն կը պատահեր:

Իր բոլոր կյանքը, կարգով կանոնով այդ սնտուկին խորը խնամով զետեղված, շարված, դուրս կելլեր հետզհետե, երկար շղթայի մը օղակներուն նման, որուն ծայրը՝ ծովին հատակը նետված երկաթին պես, մինչև իր երիտասարդության կերթար կը հանգեր: Եվ որքան կիջնեինք խորը, կը մոտենայինք հատակին, օդե ու լույսե գուրկ մնացող այդ բոլոր նյութերուն հոտը սաստիկ ու կծու կուգար մեզի, քառասուն տարի առաջվընե պահված հոտ մը:

Հարության և վերակենդանության կոչված այս ամեն առարկաները սեղմված թանգարանի տպավորությունը կը ձգեին վրանիս, ու գովեստները չէինք զլանար տնօրենին, իր ճաշակին նրբության ապացույցը հոս ալ տեսնելով:

Ամբողջ շաբթ մը կը սկսեր, ցուցահանդես մը հին ատեններու պերճանքին, մեծարժեք կերպասներու, վառ ու պոռոտ գույներով, որոնք հիմա գործածական չեն, էնթարի շալվարներ Պրուսիայի կազե շինված, գույնզգույն տիատեմներ, հաքիկ մատնիներ, սանտրեր, գլխու ասեղներ, բաղնիքի թաս մը. ու հետո, չգիտցողին հասկցնելու համար Թագուկ տուտուին ջերմեռանդ հռոմեական մը ըլլալը, - ինչ որ մենք գիտեինք արդեն, - ամբողջ ու կատարյալ հավաքածո մը հոն՝ Հիսուսի աստվածածնի փոքրիկ գունավոր պատկերներու, համրիչներու ու Վենետիկ տպված փոքրակազմ ադոթագիրքերու:

Մեզի պես ինք ալ հետաքրքիր աչքով կը հետևեր այս ի տես հանումին, իբրև թե օտարոտի ըլլային իրեն այդ ամենը, որոնք՝ այս վայրկյանիս, իր առջի օրերը ետ կը բերեին, անփոփոխ իրենց

ձևով, գույնով ու բույրով, գրքի մը էջերուն մեջ զետեղված ծաղիկներու, տերևներու նման տափակցած ու փոշիացած քիչ մը:

Ու առանց վեճի, ինչ որ հազվագյուտ է իրական ժառանգորդներու մեջ, մեր մեջեն ամեն ոք իր բաժինը կորոշեր, իրեն պետք եղածը կը նշանակեր, մեկդի կը դներ:

Հիմա բոլորովին խորն էինք սնտուկին. ձեռագործներ կը հանեինք դուրս, գունավոր մետաքսէ հյուսված անհավատալի նրբությամբ, և սքանչացած՝ կը դառնայինք պատավին, որ կը ժպտեր համեստությամբ:

- Մեր ատենի աղջիկները բոլորն ալ գիտեին ասոնք:

Ու էն վերջը, կապույտ մետաքսէ պզտիկ պահարանի մը մեջ, որ ինքնին արվեստագիտական հրաշակերտ մըն էր, պզտիկ փունջ մը... խարտյաշ մազերու:

Գ.

Կռիվը այս հեք մազերուն վրա փրթավ. ուսկի՞ց էին, ո՞րունն էին այս մազերը. և առանց իր պատասխանին սպասելու, անհամբեր, մեր վճիռը կուտայինք. սիրահարի մը գլխուն մազերն էին ասոնք, Թագուկ տուտուին սիրահարը, ու անմիջապես կերևակայեինք այդ սիրահարը, կը պատկերացնեինք զինքը, մարմին ու հոգի կուտայինք իրեն, միջա՞կ հասակով, ո՞չ ուրեմն բարձրահասակ: Թագուկ տուտու մասնավոր տկարություն մը ունենալու էր շքեղ հասակներու ու բարակ մետաքսէ պեխերու. գոնե երջանիկ եղա՞ծ էր այս մարդուն հետ: Ու կը հարձակեինք Թագուկ տուտուին վրա, կը դատապարտեինք զինքը. այս սուրբ կինը. այս աղջիկը, որ մինչև ետքը էրիկ մարդոցմէ իր հեռացումը պահեր էր, կեղծավորին մեկն էր. իր հանցանքին խոստովանութենէն ավելի բան մը ունեինք ձեռքերնիս, դրական ապացույց մը: Կատակները կը վերսկսեին ամեն գլխէ մեյմէկ ձայնով, անլուր ժխորի մը ներդաշնակությանը մեջ:

- Թագուկ տուտու, բոնեցինք քեզի:

- Խարտյաշներեն կ'ախորժի եղեր, չըսեի՞ր մինչև հիմա:

- Ո՞վ է խարտյաշը մեջերնիս, թող առաջ անցնի:

Պառավը պատասխանելու ատեն չուներ, բայց իր սովորական անարյուն երեսը կը գունավորվեր ահա, փոքրիկ խաժուկ աչքերը արտասովոր փայլով կը ճառագայթեին՝ սևեռած այդ մազի փունջին վրա, չկրնալով գատվիլ այդ անխոսուկ հիշատակէն. ու տակավ առ տակավ կը թրջեին, ծիրանի գոտիի մը տակ տեղացող անձրևի մը նմանությունը բերելով:

- Ատիկա մարդու չեմ տար. ինձի հետ գերեզման պիտի դրվի:

Ինչո՞ւ համար. բացատրություն կուզենք, աղվոր սրտաշարժ պատմություն մը, անոնցմէ՝ գորս Թագուկ տուտուն համով հոտով ըսելու արվեստին մեջ նմանը չունի:

Եվ տեսնելով, որ ծաղրածությունները կը վիրավորեն զինքը, լուրջ կերպարանք մը կառնենք, կաղաչենք.

- Քուզում Թագուկ տուտու:

Եվ սնտուկը պարպված կը թողունք սենյակին մեջտեղը բազմոցին ու աթոռին վրա ալ անոր պարունակած այլազան առարկաները, անցյալ կյանքի մը բեկորները, պատավին բոլորը կը հավաքվինք, ուշադիր, խելոք կեցած տղոց նման, որոնց մասալ մը խոստացված է:

Դ.

Մանկութենէն հորմէ ու մորմէ որք, Թագուհին հոգեզավակ էր Փերա ընտանիքի մը մէջ, որ մանչ զավակ մը ունէր միայն և աղջիկ զավկի կարոտ կը քաշէր:

Այս տղաքը քույր ու եղբոր պէս մեծցան, քով քովի, երկուստեք մոռնալով այն տարբերությունը, որ ճակատագիրը դրած էր իրենց մէջ մանկական խաղերէն, կռիվներէն, ծեծկվութիւններէն ու համբույրով մը կնքված հաշտություններէն վերջը՝ պատանությունը եկավ անձանոթ վրդովումներով, չհասկցված տրտմություններով, ուրախություններով խառնված. և վերջէն, երիտասարդությունը՝ ճշտելով ու հաստատելով ընդունարկած սրտի անքակտելի կապերը, ինչպէս քիմիական բաղադրություն մը, որ հստակորէն ի հայտ կը բերէ լուսանկարի փոքրիկ տախտակին վրա դրոշմված աներևույթ պատկերը:

Այն ատեն իրենք ալ վախցան, աղջիկը մանա վանդ սարսափեցավ, հոգեզավակ մը ինքը, ընկեցիկ աղջիկ մը, որ տան տիրոջ զավկին վրա աչք նետած էր: Հետո քույր ու եղբայր կոչված էին միշտ, այս պայմանադրական ազգականությունն ալ իր սրբությունը ունէր: Ի՞նչ պիտի ըսէին մանավանդ իրենց ծնողքը. իր տեսած խնամքներուն փոխարէն չէր կրնար վիշտ ու կսկիծ ցանել այս տանը մէջ, ուր սիրով հյուրընկալէր, խնամէր, մեծցուցեր էին զինքը:

Քսան տարու էր ու խորհրդածությունը կու գար. հատու դանակի մը պէս, այդ անմեղուկ սերը սրտէն կտրել նետելու հարկը զգացնելով, պահ մը կը դի մաղբեր, ինքզինքը կը պաշտպանէր անձնագոհության դեմ. հետո քիչ-քիչ տեղի կուտար նորէն, վիրաբուժական գործողության մը ենթարկվելու պէս. այդ ի ո՛չի անընդհատ անցուդարձին առջև կը կենար ժամերով վարանած, իր իրավանց ու պարտուց գուգակչիւր ընելով անդունդի մը խորը չափելու համար աշխատությանը մէջ համառելով շարունակ, ութ օր այսպէս անցուց, սենյակը քաշված. առանձնացած էր հիմա սև ու մուլթ սենյակին անկյունը:

Ե.

Վերջապէս որոշումը տվավ. իր միամիտ սրտին մէջ իր դատաստանը ըրավ ու անիրավ գտավ ինք զինքը. ու ր էր թէ այդ մարդասիրությունը տեսած չըլլար այս տանը մէջ ու երախտիքի մը պարտքին տակ չճնշվէր հիմա. փողոցի աղջիկ մը ըլլար, անոք ու անտեր, մազերը թափած ու ոտքը բոբիկ մուրացիկ մը, սիրելու ազատությունը պահելով: Ու անմիջապէս դադարեցուց իր մտերմությունները, մեկ հարվածով կծկեց այս փոքրիկ ամփոփուկ ծաղիկը, որ իր հոգվոյն մէջ դողալով կը փթթէր, մինչդեռ դեմը երիտասարդը կը զայրանար ու կը նախատէր զինքը: Անոր դեմ կէդծավոր անտարբերություն մը ձևացնել հարկ էր, էն դժնդակը իր պարտավորությանը. ամեն նախատիքի հանդուրժեց ու ամեն աղաչանքի դեմ անդրդվելի մնաց, հառաչանք մը դուրս չթռավ իր խեղդուկ սրտէն, բայց որքան լացավ իր բարձին վրա:

Ամսվան մը մէջ երիտասարդին քով ոչինչ մնաց առջի սերէն՝ մահացու ատելութենէ մը գատ. հիմա ամեն առթիվ իր հայտնի թշնամին էր տանը մէջ, այնքան, որ մայրը կը միջամտէր իր տղուն անիրավությանը համար, ու առանձին մնացած ատեն Թագուկը կը սփոփէր.

- Հոգդ մընէր, աղջիկս, էրիկմարդիկ բարկացած ժամեր ունին:

Այդ միջոցին էր, որ տղան հիվանդացավ. այն ատեն քրոջ մը անձնվիրությամբ խնամեց զինքը, օրերով անքուն հսկեց անկողնին քով, մորը հետ միասին փոխնիփոխ բաժնելով մեջերնին հոգնությունը ու կսկիծը, ու երբ հիվանդին վիճակը ծանրացավ ու տենդը ցնորանք բերավ, այն ատեն իր վարանումները վերստին սկսան. ինչ շահած էր այս բոլոր մահացումներէն. և հիվանդին սնարին քով, կանթեղին արձակած առկայծ ու դողդոջուն լույսին պէս, իր համոզումները ու տված որոշումները երերալ սկսան:

Այն ատեն փափագ մը ունեցավ հիշատակ մը գոնե պահելու իր ողորմելի սերեն. մկրատ մը գտավ փոքրիկ, որով հիվանդին երկարած մազերեն փունջ մը կտրեց առավ, գողի պես չորս դին նայելով:

Հիվանդը առողջացավ, բայց իր երեսը չնայեցավ. ոչ իսկ հիշեց զինքը. ծնողքը ամուսնացուցին զավակնին ու Թագուկ հարսանիքին զվարթ ու խնդում երես երեցավ:

Անկե ետքը, իր պարտքը կատարած մեկու մը խղճի հանդարտությունը ունեցավ. իր սերը կը պահեր սակայն սրտին մեջ, հանցանքի մը պես, որ թողություն ստացած է, պարտքի մուրհակ, գոր հատուցած էր իր բոլոր երջանկությունը տալով, և գոր իրավունք ունեւր ալ քովը պահելու:

Այսպես պահեց ահա տարիներով փոքրիկ մազի փունջը ու ինքը չամուսնացավ:

Հիմա, երեսուն տարի ետքը, կյանքի հազար փոփոխումներե վերջ, հաշտված էր նախկին բարեկամին հետ. եղբայրության կապը վերստին կը միացներ զիրենք ահագին անջրպետի մը վրայեն: Անիկա թոռան տէր ծերուկ մըն էր կորաքամակ, մազերը ճերմկած, մինչ իր քովինները ահա այդպես թարմ ու դեղին կը մնային, ու ատոնց պես իր սիրտն ալ երիտասարդ ու աշխույժ մնացած էր, իբրև թե հանկարծ դադրած ըլլար բարբախելէ այն օրը՝ որ իր սիրածեն բաժանվելու ցավը զգացեր էր. այդ օրեն ի վեր իր սիրտը ապրած չէր ու ծերացած ալ չէր, մինչդեռ մարմինը կիյնար, կը տկարանար հետզհետե:

Զ.

Եվ ձեռքե-ձեռք կը պտտցնէինք այս մազերու փունջը, ջանալով գտնել անոր մեջ պատմված կսկիծներուն հետքը: Այդ մազերը կը պահէին իրենց սևցած ոսկիի փայլը և երիտասարդի թարմությունը: Տարօրինակ բան. իրենց գոյության մեջ մկրատին տված ընդհատումը փրկած էր զիրենք, չէին ծերացեր ալ, իրենց տարեկից բոլոր ուրիշ մազերը ալևորած, թափած, չքացած էին, և իրենք միայն անխախտ ու անդորդելի կը մնային քսան տարու խոպոպիքի զվարթությանը մեջ ու պիտի մնային այսուհետև: Մեկ ցավ մը ունեցեր էին, մկրատին հատու ցավը, բայց այդ ցավը որքա՛ն կսկիծներե, անկումներե փրկեր էր զիրենք, մշտնջենական երիտասարդությունը շնորհելով, այն՝ գոր Թագուկ տուտուի սրտին մեջ կը գտնէինք:

1892թ.

ԿԱՏԱԿ

Ա.

Արտորալով կ'անցներ փողոցեն, տենդոտ ձեռքովը ուժգին սեղմելով կլորցած թուղթի պզտիկ զլաններ, որոնք իր տալիք դաշնակի դասերուն տետրակներն էին:

Մտազբաղ, ակնարկը մոլորած, անհասկնալի եղանակներ մրմնջելով քիթին տակեն, կ'անցներ զմայլած ու զվարթ դեմքով, որ իր հոգեկան երանության ճշմարիտ ցուցումն էր:

Մյուսյու Մեֆերյան այն իրապես երջանիկ մարդն էր, գոր հոռետեսները կը փնտրեն ու չեն գտներ: Երջանի՞ կ. ինչո՞ւ չըլլար. աղքատ կոշկակարի զավակ, ինքնօգնությամբ, ձրի աշակերտներու վերապահված զրկումներով մեծցած, առաջ եկած տղա՝ որուն հոգիին անեղծանելի ու ազնվական մետաղը չէր ավրված ճղճիմ ու ողորմելի կյանքի տագնապներեն:

Իր աչքին... բայց իր աչքը դարձա՞ծ էր երբեք իրական կյանքի վրա, անջատվելով այն հորիզոններեն, ուր սևեռած էր միշտ, իր գոյությունը մշտնջենական պատրանք մը եղած չէ՞ր. սիրտ,

անձնվիրության, առաքինության, ամեն կերպ ազնիվ զգացումներու գիրկընդխառնում մը չէր կյանքը. վսեմ նվազներու փոփոտի մը. գեթ այսպես ըմբռնած էր ինք կյանքը և չէր զղջացեր:

Ո՞ւսկից ուր, ազգային վարժարաններու մեջ ստացած թերի ուսումնէն անցեր էր դաշնակի սեր տալու. ի՞նչ աներևոյթ թելով իր անձուկ միտքը, իր անդորր հոգին երաժշտության անսահման ու վրդովյալ երազներուն կապված էր:

Բիրտ ու կոպիտ գիծերէն, որոնցմով իր մանկությունը, իր պատանությունը կը ձևանար, հիմակվան գեղարվեստի, բանաստեղծության շնորհալի շրջագիծը շինված էր, որ իր հեզ ու համակերպիկ դեմքը կը պարուրեր. այն թուփի ու մացառի չորաբեկ ու վտիտ ճյուղերուն պէս, որոնցմով հորինված շրջանակ մը երփներանգ ծաղկեպսակէ մը ավելի պճնազեղ կ'ըլլա երբեմն:

Բ.

Երաժշտությունը զինքը գրավող առաջին հուրին եղավ, անկայուն ու հարափոփոխ դեմքով կին, որ ուզված, ըղձացված պատկերը կը զգենու ամեն վայրկյան, տեսակ մը մանանա, որ փափագված ամեն համը, ամեն հաճույքը կու տա:

Իր դուրահավան սիրտը շուտ մը կը կապվեր այս երաժշտության նվագողներուն մեջէն իր աչքին երևացող կիներուն, համոզումով ու անկեղծությամբ ինքնիրեն փեսա ըլլալով շարունակ, անուշ խոսքի մը կամ սիրուն ժպիտի մը տպավորությունը պահելով, սնուցանելով, մեծցնելով իր հեք սրտին մեջ, հնչուն ու կույս քարանձավի մը պէս, որուն մեջ ինկող հետին մրմունջը՝ հարուցած անհամեմատ արձագանքովը կ'երկարաձգվի ու կը բազմապատկվի:

Գթացողներ ու ծիծաղողներ միայն կային իր շուրջը. ի՞նչ ծաղու նյութ, քան այս տարօրինակ երջանիկը. հպարտ չքավոր մը չէ՞ր արդոյք, որ իր ողորմելի վիճակը՝ հայտնի սնափառությամբ՝ քողարկել կ'ուզէ:

Ու դաշնակցություն մը կը սկսեր իր բոլորտիքը. կատակի, խաղի, ծաղրի դաշնակցություն, որ այս մարդուն միամիտ սիրահարի ձևերովը պիտի զբոսնուր:

Վախցվելու մեկը չէր, որուն ներելի չէ խաղ ու կատակ ընել, այլ այն անտրտունջ վշտատեսներէն մեկը՝ որոնք կարծես հազվագյուտ խաղալիկներ, զվարճության առարկաներ ըլլալու սահմանված են:

Գ.

Ինքը՝ բնավ մտքէն չէր անցըներ, որ կրնան ծաղրել զինքը. ամենէն անակնկալ ու անհավատալի լուրն անգամ չէր կրնար մերժվիլ իր պարզ ու դուրախաբ սրտէն. այնպէս որ, երբ օր մը, իր հարուստ աշակերտուհիներէն մեկը, Զարուհին, իր սրտին ազնվությունը գովեց, այս պարզ խոսքը սիրո հայտարարության մը պէս հուզեց զինքը. այս աղջկան նայվածքը իր հոգվույն խորը կը թափանցեր հիմա և հրապուրիչ կնոջ խոռվանքը կը ձգեր հոն: Այդ օրը դաշնակի դասին մեջ շփոթեցավ. Տիեզերքը ու պեմունքերը ոստոստեցին ձայնագրության տետրակին վրա, ինչպէս որ բոլոր տունը ու բոլոր աշխարհք ալ այս պահուս կը դառնար, հիմար երջանկության մը խոլ հոլովումովը միակ լուսավոր ու կայուն կեղորոնի մը շուրջը, այս աղջկան: Տանը մեջ՝ անոր վրդոված դեմքը տեսնելով զվարճացան. ինչպէ՞ս ասանկ մեկ բառով սիրահար կը դառնար այս տղան:

Փերայէն, այդ տունէն, դարձավ խոռված մինչև իր սրտին խոր հատակը. բոլոր գիշերը չքնացավ. բանաստեղծ մըն էր այս տղան ու իր լքված ամուրիի սենյակին մեջ ոտանավոր գրելով անցուց գիշերը:

Այն ատեն խաղը բոլորովին զվարճալի հանգամանք մը առավ. ոտանավորը ձեռքե-ձեռք պտտեցավ ու հավնվեցավ. այս փիանիսթը, իրավ որ չգտնված մարդ էր: Լուրը տարածվեցավ տունե տուն, գեղե գեղ, և ամեն տեղ միևնույն խնդուքը պատճառեց:

- Փիանիսթ Սեֆերյանը Ջարուհիին սիրահարեր է:

Իրա՞վ. ամենքը այս հարցումը կ'ընեին, չկրնալով իրենց քրքիջը զսպել. պակաս էր քիչ մը խեղճ տղան:

Անկէ ետքը խաղը կատարյալ ընելու բաղձանքներ հայտնվեցան. ներկայացումը ամբողջ ըլլալու էր. ու Ջարուհիին եղբայրը գյուտ մը ըրավ. իր պաշտպանությանը տակ առավ երիտասարդ ուսուցչին սերը. թղթակցությունը իր միջոցով պիտի ըլլար:

Այն ատեն նամակները սկսան, միևնույն հիմար սիրույն խոստովանությունը, որ դրացիներու, բարեկամներու օրական զվարճալիքը կը հայթայթեր ու զվարթ ժամեր անցընել կուտար: Քանի մը մտերիմներ միջամտեցին այս անողորմ կատակին դեմ. զգուշացուցին ու արթնցնել ուզեցին զինքը:

- Մի խաբվիր, Սեֆերյան:

Խաբվե՞ր. իր բարեկամներուն սիրտը հանդարտեցուց. Ջարուհին կը սիրեր զինքը: Իզուր խրատ ու խորհուրդ տվին իրեն. ասոնք ամենքը նախանձոտներ էին իր սիրույն. ո՞վ ըսավ, որ հարուստի աղջիկ մը աղքատ մը սիրելու անկարող է. կ'ուզեին, որ Ջարուհիեն ստացած նամակները կարդա՞ր մեկիկ-մեկիկ. զի՞րը. եղբորն էր անշուշտ. Ջարուհին չէր կրնար իր գրովը այդ նամակները հանձնել, բայց ան տոն տված էր անշուշտ եղբորը: Դա՞ ըձյալ չէին հավտար. հո՞գը. ինք կը հավտար ու այս կը բավեր իրեն:

Եվ ճամփուն վրա անցնողները կանգ կ'առնեին, դիտելու համար այս մտազբաղ մարդը, որ իր աճապարող քավածքով ու շուրջին անուշաղիի ձևովը ստույգ երջանկության մը ետևեն վագողի մը կը նմաներ:

Դ.

Օր մըն ալ Ջարուհիին եղբայրը ձանձրացավ. կատակը կ'անհամար. դասատուն Ջարուհին ամուսնության ուզելու կ'ելլեր, իր սիրույն, իր իրավունքներուն վրա խոսիլ կը սկսեր, ու բամբասող բերանները, որ անպակաս են, այս անիմաստ կատակը մատերնին կը սկսեին փաթթել: Այն ատեն կոշտ ու ստորին բառերով հասկցուցին իրեն, որ այդպիսի աղջիկ մը չէր կրնար իրեն հետ ամուսնանալ, խելքը գլուխը կանչելու էր, ասանկ այլանդակ առաջարկություն մը ընելէ առաջ:

Ու երբ համառեցավ, պինդ գլուխ մարդու ձևեր առավ, ճամփու դրին զինքը. ոչ, շատ աներես մեկն է եղեր այս տղան, որ առջի դեմը ելլող աղջկան հետ կարգվելու կ'ելլեր:

Անկէ ետքը անոր երեսը չցուցուցին իրեն. հերքումներ տեղացին դասատուին գլուխը. կատակ մը, կը հասկնար, պարզ կատակ մը ըրած էր աղջկան եղբայրը, խնդալու համար իր վրա. այդ նամակներուն գոյությունն իսկ չէր գիտեր Ջարուհին:

Իր բարեկամները նորեն բոլորվեցան իր շուրջը, համոզելու համար զինքը ու բառնալու համար սրտեն այդ հիմար սերը, որ անբուժելի ախտ մը ըլլալ ու զինքը հավիտյան դժբախտ ընել կը սպառնար: Չհաջողեցան. իր ուղիղ ու պարկեշտ սիրտը չընդունեց, որ իրեն հայտնված սերը ծաղր ու կատակ մը եղած ըլլա միայն. այս էր, որ այլանդակ, անհնար ու եղեռնական կը թվեր իր աչքին ու Ջարուհիին բարի սրտին անհամաձայն:

Տարիներ անցան ու դիպվածով Ջարուհին չամուսնացավ. և ասիկա պետք եղածն ավելի էր անեղծ ու անկորուստ պահելու սերը իր հեք ու ողորմելի սրտին մեջ: Մարդիկ կը միաբանեին իր

իրական դժբախտությունը զգացնելու իրեն ու չէին հաջողեր. իր պատրանքը այն մշուշե շենքերեն չէր, որ արշալույսի առաջին նշույլին առջև ծվիկ-ծվիկ կը բզկտին, կ'անհետանան:

Իրեն հետ զբոսնելու համար, իր դուրահավան սրտին խաղ խաղալու մտքով հորինված կատակը հիմա մշտնջենական ու անվանելի ստվերի մը պես ամեն տեղ կը հալածեր զինքը:

Ե.

Գիշերը փողոցին մեջ կը սլքտկա. ջութակի մը աղեղին պես տրտնջող և անդուլ երթնեկ մը. երբեմն կանգ առնելով, ունկնդրելով ապարանքի մը պատուհանին տակ, որուն գոց վարագույրին ետին կանթեղի մը լույսը կ'ընդնշմարվի, առկայծ ու պլպլացող լույս, մութի սահմանակից, որ հանցանք մը գործելէ առաջ վարանող խղճմտանքի մը կը նմանի:

Այս սենյակին մեջ է հիվանդը, Ջարուհին, հյուծված ու մաշած, պահելով դեռ գեղեցիկ աղջկան ախտաբույր վայելչությունը:

Ձինքը սպառող հիվանդությունը անուն չունի. բարոյական երկարատև տառապանք մըն է ավելի, քան թե մարմնական ցավ մը, տառապանք՝ որ ամենեն սաստիկ խոնջենքեն շուտ քանդած է իր առողջությունը: Իր երբեմնի դասատուին անընդհատ հալածանքն է, որ կը սպաննէ զինքը, հո՛ղ, այդ անկողնին մեջ. այդ ծաղրելի սերն է, որուն ենթակա եղած է այսքան տարիէ ի վեր՝ առանց փրկություն մը գտնելու: Այդ մարդը հետապնդած է իրեն շարունակ՝ հավատարիմ ուղտին պես, որ իր անշահասեր ու ծաղրելի անձնավորությամբը Թարթարենին ետնեն կ'երթար Ափրիկեէն մինչև Թարասքոն:

Ամեն միջոց ի դերն ելած է համոզելու համար այդ մարդը, թե չսիրեր և երբեք չէ սիրած զինքը. ու ամոթահար այդ ապուշի սերեն, ջղային անհանգստություն մը ունեցած է որ, քիչ-քիչ, տարիներու շրջանին մեջ, ջուրին թուլիկ այլ համառ գործունեությանը պես քայքայած է իր առողջությունը: Այս սրտի ախտոդանքեն՝ կյանքը արդեն զզվելի թվելու մոտ է իր աչքին. մինչդեռ վարը, փողոցին մեջ, անգիտակից մարդասպանը կը թափառի դեռ իր սիրո անուրջներուն մեջ մոլորած, ուրախ ու երջանիկ է ան, այս կանխահաս մահվան մեջ նոր ու գերագույն ապացույց մը գտնելուն համար, իր սիրված ըլլալուն ապացույցը այս աղջիկեն, երբ աշխարհ խոսք մեկ ըրեր էր կարծես Ջարուհին իբրև խաբեբա և անսիրտ էակ մը ցույց տալու իր աչքին:

Այս մխիթարությունը կը ցուլա հիմա իր ավերյալ դեմքին վրա. այս հավաստիքով՝ իր կսկիծը երջանկության կը փոխվի նորեն, ու չկրնալով դուռնեն ներս մտնել, հող կենալու դատապարտված, փողոցին մեջ կը շարունակե երթնեկել, իբրև թե մտադրած տեղ մը ունենար, անուրջի մեջ քալող մարդու մը պես:

Ջ.

Ջարուհիին մեռնելէն ետքը ամենքը բոլորովին հուսահատ ու դժբախտ կարծեցին զինքը: Իրոք, առջի երջանիկ ու երանյալ մարդն էր: Հիմա ոչ դաս, ոչ դրամ և ոչ հարգ ուներ ալ. մտերիմները այս սևեռյալ մտածումի, այս զակատյալ մարդեն կը հեռանային քիչ-քիչ:

Հագուստները կը հիննային ու չէր կրնար նորեր գնել տեղը, բնական փոքրիկ սենյակին վարձքը կը դիզվեր ու տանուտերը կը սպառնար դուրս նետել զինքը ու դաշնակը գրավել. դաշնա՞կը. երբեք չհավատաց, որ այդ բանը կարելի է, ու վայրկյան մը մտահոգ չեղավ:

Ու կը շարունակեր փողոցները թափառիլ աննպատակ, պահելով իր առջի երանյալ մարդու դեմքը զմայլած պատկերի մը առջև, որ ամենուն աներևույթ՝ իր աչքին դեմ էր սակայն: Իր սիրելիին մահը, սրտմաշուք ցավէ մը առաջ եկած, հատնումը ու սպառումը այս քաջառողջ աղջկան՝ իրմէ զատվելէն ետքը, իր սերը ու հավատքը նվիրագործեր, ու իրեն խաղ մը խաղցուցած ըլլալու

կարելիությունը հերքեր էր: Ապաքեն երբեք չէր տարակուսած անոր սիրույն վրա: Այսպես հեռվեն, լռիկ մնջիկ, տարիներով սպասեր էր առանց անձկության, և առանց կասկածի թունավորումը զգալու իր մաքուր սրտին մեջ, ու ծերացեր էր գրեթե:

Հիմա ալ, մահը կու գար իր ձեռքեն հափշտակելու համար զայն, ու ան ալ չէր հաջողեր. սիրելին հոն է միշտ, իր դեմը, իր աչքին առջևը, այն առջի օրվան անուշ ու տրտում նայվածքովը, որ չի գրվիր, չի գուրցվիր ու չի մոռցվիր:

1892թ.

ՏՈՒՐԹՈՒՆՍ

Ա.

Տուրթունան իմ դրացիս էր Քանտիլի բնակած տարիս. հին ու փտած մակույկը, որուն մեջ կը թիավարեր օրն ի բուն, գիշերները մեր քովի ծովեզերքը կը պահեր:

Մարդ ու մարդասանք չուներ, ընկեցիկ մեկն էր գեղին մեջ. ամառը՝ բաց օդին ու ձմեռը՝ հաստ պատի մը կողին մեջ բացված պատուհանաձև խորշը կը քնանար ամեն իրիկուն, երբ գինետունեն, օրվան վաստակը վճարելէ ետքը, դուրս ընեին զինքը. առանց տրտնջալու, խանութպանին անվիճելի իրավունքը ճանչցողի մը պես կը հնազանդեր, դիմացինը ամչցնելով գրեթե իրեն դեմ ցույց տրված խստությանը համար, ու պատե պատ, քարե քար զարնվելով, իր տեղը, իր ողորմելի խշտակը կը գտներ միշտ:

Օդին իր միակ մոլությունն էր, իր միակ ըմբռնումը կյանքի, իր միակ իմաստասիրությունը. որքա՞ն ատենն ի վեր կը խմեր այս մարդը, ոչ ոք պիտի կրնար ճշտիվ գուրցել. բայց իր կարմրած ու թմրեցած այտերեն, իր միշտ կիսափակ ու նվաղած աչքերեն, իր երերուն ու օրորվող քալվածքեն դատելով, որուն մեջ հավիտենական գինովը ու ծովի վրա մեծցող նավաստին իրար կ'ամբողջացնեին, նոր բան մը ըլլալու չէր: Հազուստ չուներ. իր գրգյակը մարած, նվաղած, մեռած երանգներու խառնուրդ մըն էր, աղքատության ծիրանի գոտին, գոր Նևտոն չէր գտած դեռ: Անհամար կարկտաններու հակառակ՝ արմունկները դուրսն էին միշտ, և չգոցվող կուրծքեն, լանջը՝ ուռած, կախված գորշ մսակույտ մը՝ աչքի կը զարներ, արգահատանք կը հրավիրեր այն մարդուն վրա:

Բ.

Ատենով էն վայելչասեր նավավարն էր, մեկը անոնցմե, որոնք անգիտակից արվեստագետի մը ճաշակը ցույց կուտան իրենց ռամիկ գործին մեջն ալ. անարատ պյուրիհնճիկ շապիկով, կապույտ թավիշե պզտիկ բաճկոնակով, ձյունսպիտակ մաքուր շավարով կը պտտեր միշտ, իր նավակը, նուրբ հյուծախտավոր տոհմիկ աղջկան մը նրբությամբ, սրընթաց նետի մը աշխույժը ուներ, կը դողար, կը գուրգուրար այս նավակին վրա, կը շոյեր, կը սիրեր զայն զավկի մը պես. հաճախորդները կը գանգատեին այն չափազանց զուշութենեն, գոր իրենցմե նավավարը կը պահանջեր, կոխած կամ նստած ատեննին. ինքզինքը կ'արդարացներ. գիտեր, որ մեյ մըն ալ ասանկ ձևավոր նավակ մը չպիտի կրնար շինել տալ: Ո՛չ. ասիկա մասնավոր շնորհք մը ուներ, անբացատրելի բան մը. իր տեսակին կատարելությունն էր. օր չէր ըլլար, որ տախտակները չսրբեր, արույրե կազմածքը չմաքբեր, չփայլեցներ ոսկիի պես:

Գեշ օրերուն, անձրևին, ծովը չէր իջեցներ. ազահի մը՝ հարստության համար ունեցած սերը ու տառապանքը ուներ ինքն ալ:

Այն ատեն երիտասարդ մըն էր. նշանված էր ու պիտի ամուսնանար, երևակայեցէք նավավար Էտմոն Տանթես մը:

Գ.

Ամառ օր մը, Պեշիկթաշի առջև փոթորիկի բռնվեցավ. հանկարծուստ պայթող մրրիկ մըն էր, սև թաթառի մը պէս խոյանալով իր վրա: Միս մինակ էր ծովուն բացը. իր անձին չմտածեց այնքան, որքան իր խեղճ նավակին. շփոթեցավ, կորսվեցավ. ու երբ ողողող աղի ջուրերէն դուրս հանեցին զինքը, իր պրկված ձեռքին մեջ թի մը կար, վերջին բեկորը իր ընկղմած նավակին: Երբոր խելքը գլուխը եկավ, չհավտաց, փնտրելու ելավ. անկարելի էր, որ անհետ կորած ըլլար իր նավակը. տեղ մըն էր պահված, ուր պիտի երթար գտնէր զայն, մաքուր, փայլուն կազմվածքովը, ժպտուն հարսի մը պէս:

Հետո հարկ եղավ համոզվիլ. բայց անկէ վերջը երեսը չխնդաց, իր կսկիծը ճշմարիտ սուգի մը համեմատությունները առավ. ետ ձգեց հարսնիքը, ու ատեն մը չաշխատեցավ:

Հաջորդ ամառ նոր մը շինել տալու ձեռնարկեց ու շինվածին չհավնեցավ. ետ ձգեց՝ ուրիշ մը ապսպրելու համար ու անկէ ալ գոհ չեղավ. իր նավակին ճիշտ նմանը կը պահանջէր, չափը կուտար, ձևը կը բացատրէր, բայց ո՛չ. էն վարպետները այդ անանուն փափկությունը անգամ մըն ալ չհաջողեցան տալ: Ու իր հավաքած դրամները այսպէսով վատնեց. քիչ մըն ալ զինետունները սկսավ երթալ, օղիին, այս լուռ խոսակցին, իր ուզածը, իր բացատրել չկրցած խնդիրքը հասկցնելու:

Դ.

Անկէ վերջը անկումը եկավ, մեղմ, թույլ, աննշմարելի, բայց ստույգ փճացումը: Նշանածը, սպասելէ ձանձրացած, ուրիշի մը հետ ամուսնացավ. և ինքը շարունակեց նավակ փոխել, անտեսանելի տիպարի մը համառությամբ դեռ հետամտելով. իր նավակը, իր ամուսնությունը, իր վիճակը հարցնողներուն մեկ բառով մը կը պատասխանէր, որ իր ամբողջ պատմությունը կը պարունակէր.

- Ֆուրթունա:

Թախծալից ու տրտում ձայնով մը կուտար պատասխանը, միշտ միևնույնը, բառ մը միայն կտրուկ.

- Ֆուրթունա:

Ըսին, որ խենթեցավ, գինովությունը ապուշի ձև մը տվավ իրեն, սկսան վրան ծիծաղիլ:

Անկէ մնաց Ֆուրթունա անունը, մինչդեռ ինքը, գինետան անկյունը, օղիի սրվակին առջև, իր նավակը կ'երագեր դեռ, դյուրական գիծերով շինված:

Իրոք, աղքատության մեջ իր հինգած նավակը ա՛լ չէր կրնար փոխել. նորոգել կուտար հիմա, կոկելով անոր ծռած տախտակները, մաշած ու կոտրած թիակները, ամառները կը ներկեր, հինէն մնացող վայելչասիրության դրդումով:

Բայց օղիին ավերումներուն տակ իր կամքի ու կարողության մնացորդները կը սպառէին: Ֆուրթունան հաճախորդ չունէր ա՛լ, բացի անցորդ մանրավաճառներէ ու խաբեբա մուրացիկներէ, զորս չնչին գնով մը տակավին կը փոխադրէր հոսկէ հոն, կուպրով ծեփված մակույկին մեջ, նստուկ գացողի մը պէս անգիտակցաբար կարծես շարժելով թիերը:

Ու պատուհանես կը դիտէի զինքը, ամեն անգամ, որ անցնէր դառնար: Դանդաղորեն ջուրը միսվող թիերուն ճողփյունը իր մշտնջենական երագը օրորող երգը կը թվէր ինձի:

Ատոմվ կը շարունակեր գալ, ամեն օր կանուխ, պատրաստ կենալով իր մակույկին նստարանին վրա կորաքամակ, քիթը կորսված կունտ ու կակուղ այտերուն մեջ, անփույթ անվիատ սպասելով, և ամառը տաքուն՝ եզերքին խոտին վրա, արևին տաք ճառագայթներուն տակ քնանալով, հանդարտ ու անմեղ քունով մը, մեզի ցույց տալով իր եղկելի ու կիսամերկ մարմինը՝ համարձակ գետին թավալած:

Ե.

Մարդ չէր ճանչնար. ոչ զիս, որ տարի մը շարունակ իր դրացին էի, ո՛չ իր գեղացիները՝ որոնց մեջ ապրած էր այնքան ատեն, մարդ չէր ճանչնար. մարդկային ամեն ձայն, ամեն աղմուկ ու ամեն դեմք մշուշի մը մեջ կը խառնվեին, կը շփոթվեին մեկը մյուսին հետ: Մեկ հոգի մը կը զանազաներ դեռ. ջատուկ պառավ մըն էր, որ կու գար առտունները իր երկու աղջիկներուն հետ յազմա լվալու իմ տանս մոտ: Ֆուրթունայի նշանածն էր. ու զայն տեսնելուն իր արբեցութենեն կարմրած դեմքը կը դալկանար, մահատիպ գույն մը կ'առներ: Նստարանին վրա շտկվելու, ուղիղ դիրք մը առնելու ջանքեր կ'ըներ, իր ցնցոտի փալթոնի օձիքը կը դարձներ մերկ կուրծքը պարտկելու համար, բնագդական ըղձանքով մը, որ այս կործանած իմացականության մեջ դեռ կենդանության անորոշ նշան մը կու տար, վերջին տկար շառավիղը այս մարած հոգիին աղջամուղջին մեջ:

Աղկե գատ օղին ուներ միայն իրիկվան. խենթի պես կը վազեր վեր, գեղը, հոն, ուր զինետունները կը վխտան, ամենքն ալ իրենն էին, ամենքն ալ. արբեցության մեջ իր գոյությունը կը սկսեր, ոչ հիմակվան ողորմելի կյանքը, այլ առջի երիտասարդության օրերը, իրենց հուսալից ու խնդում երեսովնին: Իր նավակը նախ, նրբամարմին թռչունի ձևով, որ ծովը հագիվ թե կը շոշափե իր վազքին մեջ. հետո նավավարը՝ իր շքեղ արդուզարդովը, ֆեսը ծռած, որուն կապույտ ծոպին ծայրը ուսին վրա կ'իյնա. ու նավակին մեջ իր նշանածը, այն գեղեցիկ հույնի աղջիկը, զոր սիրած էր:

Եվ այս ադոտ հեռանկարը, օղիի սրվակներու հաջորդությանը մեջ, կը ճշտվեր, հայտնի, պայծառ, կը կենդանանար, ու Ֆուրթունան ամեն իրիկուն անով կ'ապրեր ժամերով, ժամերով, մինչև որ զինետունեն դուրս ընեին զինքը:

Այս արբեցությունը Ֆարիայի գանձը չէ՞ր միթե այս ողորմելի մարդուն ձեռքը, ամենագոր կարողությունը, որ վրեժները կը լուծե, մարդոց ու դիպվածներու դեմ անխտիր:

1893թ.

ՄԵՂԱ՛ՏԵՐ

Ա.

Ատոմվան ժամերգությունը նոր կը սկսեր, մթության մեջ կորսված դեկտեմբերի առտու մը, ցուրտ ու խոնավ. կոչնակը օղին ու բուքին մեջ կ'արձակեր իր ընդհատվող վայունը, մինչդեռ թափուր եկեղեցին պանդուխտ քահանային ձայնովը կ'արթննար, կը սարսռար իր քարակոփ պատերուն ու կամարներուն մեջ:

Տերտերը կ'երկնցներ իր աղոթքը, սպասելով բարեպաշտներուն, որոնք չէին գար. վասն զի ո՞վ կու գար եկեղեցի, ձմեռ ու լուր օր մը, այս չլուսցող առտվանցով:

Քահանան շուրջառը ուսին իր ժամերգությունը կը շարունակեր:

- Տեր զի բազում եղեն մեղք իմ և բազում անօրենությունք իմ:

Խուլ ու տարտամ ձայնով մը, որ տիրող կէս մթության կը հարմարեր, անտարբեր իր շուրջի միայնության, և անզգա ձայնագրի մը պէս արտասանելով աղոթքին տուները. իրեն համար քսան տարվան սովորություն մը:

Հետո երկրորդ սովեր մը տեսնվեցավ իր քովը. լուսարարն էր, այս որմերուն պահապանը, անոնց պէս ամուր իր անտանելի պաշտոնին մեջ, սիրելով այս սովերները, այս լքումը և կամարներեն կախված, կամ սուրբերու պատկերներուն առջև հաստատված կանթեղները, որոնք իր հիվանդագին զավակներն էին գրեթէ, փութալով անոնց քով, մեկէն մյուսին, անոնց շարունակ սպառելու մոտ կյանքը արծարծելով:

Քիչ քիչ մեկ երկու հոգի ալ երևցան, ժամկոչը, հետո մուրացիկ ծերուկ մը իր փայտե գավազանին կռնած. ու հետո երկու պանդուխտ որմնադիրներ, հազիվ քուններնուն արթնցած: Հիմա առտուն կը ճշտվեր. կանուխ գործի գացող բանվորներ կու գային խաչ մը հանելու դրան մոտ և հաջողություն խնդրելու. ժամուն սովորական աղոթողները ասոնք:

Բ

Սարաֆը ուշ եկավ եկեղեցի այն առտու. *Առավոտ լուսին* կեսին միայն հասավ, ինք որ ամեն օր գայն ծայրե ծայր ըսելուն կը պարծենար:

Դուրսը տիրող ցուրտին հակառակ, քրտնաթոր մտավ ներս, ծանրաշարժ ու պարարտ մարմնին բեռան տակ շնչասպառ. երեսը խաչակնքեց, ծնրադրեց, ֆեսը վար առած, ցույց տալով յուր ու հերթափոխ գանկ մը. հետո բարձրաձայն հառաչանք մը ելավ կուրծքին խորեն, խորեն.

- Մեղա՛ տեր:

Երբեք մեղա բառը այսքան ստույգ անձկությամբ, այսքան անկեղծ ապաշավի մը արտահայտության ձևով լսված չէր: Դասին մեջ չոքած սարաֆին կլոր մարմինը, ծռած գլուխը, կիսափակ աչքերը, ողորմելի ու գթության արժանի պատկեր մը կը ձևացնէին աստվածային զայրույթին տրամադրության տակ դրված. և ինք հանցանքին մեծությանը չափ այսպէս անկեղծ զոջումի մը գալով միայն թողություն կ'ակընկալեր կարծես, երբ՝ հետզհետե կը կրկներ մարող, սպասող ձայնով մը, առանց քաշվելու զինքը լսողներեն.

- Մեղա՛ տեր, մեղա՛ տեր:

Հետո, թեթևցած, ոտքի ելավ ու իր հաստ ձայնը՝ տերտերին ձայնին միացավ. ու լուռ եկեղեցին կ'ապշեր, կը խռովեր՝ ունկնդրելով այս մարդուն:

Ինքը՝ իր տանը մեջ ըլլալ կը թվեր. դասը, գավիթը, խորանը բոլորովին իրն էին անշուշտ. ինք կ'ըսեր աղոթքը միայնակ, քահանայեն առաջ, բառերը հատիկ-հատիկ, ամեն պարբերության նշանակությունն ու սրբությունը շեշտելով. պահ մը կը հոգներ, շունչ առնելու կը ստիպվեր, ու վայրկյան մը վերջը նորեն կը սկսեր, ընդմիջելով քահանային անորոշ մրմունջը և ծուռ-ծուռ նայելով անոր երեսը, երբ սխալ մը սպրդեր կամ վարանում մը տեսներ նոր տուն մը սկսելու ատեն:

Վայրկյան մը նորեն կը մասնավորվեր իր աղոթքը, անհամար ծնրադրություններու խառնված, համբուրելով գետնի աղտն ու փոշին, ու լալագին և սրտաշարժ ձայնով մը վերադառնալով իր անձին.

- Մեղա՛ տեր:

Գ

Մարտիրոս աղան այսպես էր ամեն առտու, անպակաս եկեղեցիներ, իր ներկայությամբը ապահովելով եկեղեցիին բոլոր ծեսն ու արարողությանը կանոնավորությունը, և ոչ մեկուն փախուստի ճամփա չձգելով շարականներեն բառ մը պակաս կարդալու համար: Քահանան այս աշխարհականին բարեպաշտութենեն կը դալար. քարոզիչն ու թաղական փտրհուրդը կ'ակնածեին իրմե և գյուղացին կը մեծարեր այս հավատացյալ աղան, որ իր բոլոր հարստության հակառակ աղքատի մը պես խոնարհ ու աստվածավախ կը թվեր: Պոլիս, իր խանութին մեջ, Մարտիրոս աղա մեծագոր մարդ մըն էր: Հայր մայր չունէր, այլ հորեղբայրներու ու հորեղբոր որդիներու անհատնում շարք մը, որոնք փոխն ի փոխ կու գային իր քով, սորվելու դրամ շահելու արհեստը, հաճախորդներու հետ վարվելու կերպերը, բայց զիշերները տունը սարաֆին հետ եկեսցեի կենալը աչք առնելով: Այսպես անոր մէջ մեկ մանրանկարները կը դառնային, Աստվածասիրությունը Դրամասիրության հետ հաշտեցնելու գաղտնիքը գտնելով:

Բայց անոնցմե ոչ մեկը աղային չափ հարստանալու հնարը կը տեսներ:

Իրենց ժառանգական վաշխատուի բոլոր ճարտարությամբը, ստակ փոխ տալու ձևով աշխարհ կողոպտելու բոլոր խորամանկությամբը, ոչ, այդ հարստության չէին կրցած տիրանալ, և ինքնիրեննին, երբ իրենց մեծավորին քով կեղծավորություն ընելէ ու սպասավորի դիրք մը ունենալէ տաղտկացած բերաննին բանային, կը հասկցվէր որ իրենց խելացի ազգականը ի նչպիսի դեպքերէ կրցած էր օգուտ քաղել:

Դ

Հայրենիքեն գրեթէ բոքիկ եկավ Պոլիս, նիհար ու վատույժ պատանի, որ խաներու, քարուկիր սենյակներու խոնավության մեջ ծառայությամբ հավաքած հինգ հարյուր դրուշով բացավ իր սարաֆի տոլլապը, ճշմարիտ «տոլլապ» մը, գոր մինչև այն օրը ոչ ոք իրեն չափ վարպետությամբ դարձուցած էր: Իր հայրենի քաղքին մեջ գոր Մարտիրոս մեր երկրիը կը կոչէր, տիրացություն ըրած ու ժամասիրություն ժառանգած էր աղկէ:

Իր աղքատության, որբության բոլոր թշվառությունները տիրացուի զգեստը հագնելով կը մոռնար, և աստուծո առջև, աստուծո տան մեջ, իր անկյալ դիրքեն կը բարձրանար հանկարծ ուրիշներու հավասար ըլլալու և իր ջերմեռանդությամբը զանոնք գերագանցելու չափ: - Եվ ի նչպէս չսիրեր եկեղեցին, ուր ո՛չ հարուստ ըլլալու, ո՛չ բախտավոր ըլլալու պետք կար աստուծո աչքին: Այսպէս երջանիկ ապրեցավ քանի մը տարի, մտածեց, որ երկինքին թագավորությունը տնանկներու հատկացված է ու մխիթարվեցավ իր ներկա չբավորութենեն: - Բայց երբ տասներուրդ տարին թևակոխեց, բռնի Պոլիս դրկեցին զինքը մարդ ըլլալու համար, իբրև թէ աղքատ ըլլալուն համար մարդ եղած չըլլար մինչև այդ ժամուն:

Իր տաժանելի ուղևորության միջոցին, հետո շոգենավին մեջ և մանավանդ Պոլսո մեջ, իր համոզումները, սփոփանքները անբավական մնացին:

Ո՛չ, այս մայրաքաղաքը երկրին չէր նմաներ բնավ: Ակնա տնակներուն երդիքը, գլուղացվոց շավվարը, կիներու աղտոտ լաչակը չտեսավ հոս, նոր աշխարհ մը՝ նոր գաղափարներ արթնցուց. վայելքի պետքը դրամի պետքը ցուցուց: Իր բարեպաշտությունը, որ մինչև այն ատեն անշահասեր էր, պահանջող, ուզան բերան դարձավ:

Մայր եկեղեցվո մեկ անկյունին մեջ քաշված՝ անհատնում աղոթքներու ու շարականներու քաղվածքով ստակ և դարձյալ ստակ ուզեց աստուծմե. և իր աշխատության փոխարեն առած չնչին գումարները, որոնք զինքը կը շլացնէին, աստվածային պարզներ կը համարեր և իր աղոթքներուն վարձատրությունը:

Այսպես իր առևտուրը աստվածասիրության հետ խառնված մնաց. այն բոլոր առիթները ուսկից դրամ շահելու կարելիությունը նշմարեց, իր օգտին համար աստուծո կողմե հատկապես կարգադրված նկատեց ու բան մը չհարցուց ա՛լ իր խղճին: Աստված իր ըրածը չէ՞ր գիտեր միթե:

Ե

Անգամ մը միայն տարակուսեցավ, վարանում մը զգաց: Անոր բարեպաշտ մարդու համբավեն խաբված, իր մահամերձ բարեկամներեն մեկը մեծ, շատ մեծ, իր չտեսածին չափ մեծ գումար մը ավանդ հանձնեց իրեն, մահվրնեն վերջը այդ գումարը ազգին ու իր ազգականներուն մեջ բաժնելու խնդիրքով: Մարտիրոս աղա նախ չհավատաց այս անակնկալ վստահության, հիվանդին անկողնին քով նստած, սենյակին դուռը գոց, նախ անդիմադրելի մարմաջ մը զգաց տեսնելով այդ գումարը, գոր հիվանդը փոքրիկ սնտուկե մը կը հաներ. հետո հիվանդը հոն խղդելու և ստակները հափշտակելով փախչելու գաղափար մը ունեցավ, հիմարի գաղափար մը. բայց այս փորձությանց դիմադրեց. ի՛նչ հարկ անոնց. միթե աստված իր դեմը հանած չէ՞ր այս հիվանդը. ու աստուծո թողուց, որ իր ուզածին պես տնօրինե ամեն բան: - Մարտիրոս աղա նախ դիմադրեց, չուզեց ընդունի այս ավանդը, ցած ձայնով, վախնալով, որ դրան մոտ սպասող մեկը չըլլար ու իմանար այս ավանդի խնդիրը, հետո քիչ քիչ տկարացավ, ավանդին պայմանները հարցուց. նախ է՛ն գլխավորը, տոկոս պիտի տա՞ր. ոչ, ըսավ հիվանդը, այն ատեն ա՛լ անձնատուր եղավ, ստացավ ավանդը, և աստվածանշունչեն հատվածներ բերավ մահամերձին ազգասիրությունը գովելու համար:

Հիվանդը մեռավ և հուղարկավորներուն մեջ Մարտիրոս աղա իր արցունքներովը անկեղծ ու անսահման կակիծով մը ննջեցյալին ամենեն սրտակից բարեկամը համարվեցավ:

Հուղարկավորության տևած բոլոր միջոցին ամբողջ ճամփուն երկայնությամբը այս մեռած մտերիմին վրա խոսեցավ, բարեմասնությունները, պարկեշտությունը գովեց, անոր կյանքեն մասնավոր դեպքեր պատմեց և լացավ, մինչդեռ ուրիշներ, դագաղին ընկերանալով հանդերձ, իրենց քամիալին, քոնեշիմենթոն, փիացափն խոսքերը կ՛ընեին. Մարտիրոս աղա զայրացավ ու իբրե թե ինքը ըլլար այս անձահ խոսակցությունը ընող, կակծալի ձայնով մը գոչեց.

- Մեղա՛ տեր:

Մարդիկը լսեցին վայրկյան մը, քանի մը քայլ ալ ըրին լռությամբ. հետո մեկը, պասմաի վաճառական մը, շարունակեց իր խոսքը.

- Աճեմներուն պերաթները ձեռքե հանելու է:

Զ

Մարտիրոս աղա անկե վերջը իր բարերարը նկատեց ննջեցյալը. թող չտվավ, որ մեկը գեշ ըսե անոր վրա. միթե այս մեծ հարստությունը անոր չէ՞ր պարտեր. ո՛չ, ապերախտ մարդ չէր. հետո այդ ավանդը յուրացնելու համար խորհեցավ ամիսներով. նախ ըսավ, որ իրավունք չուներ ուրիշին ինչքը գողնալու. վերջը ինքնիրեն հարցուց, թե ինչո՞ւ աստված իրեն հանձնել տվավ այդ ավանդը և ոչ ուրիշի մը. այս հարցումը իր տարակույսները վանեց. աստված այս առիթը կը ներկայացներ իրեն հարստանալու համար, և ինք՝ իբրև խելացի մարդ՝ առիթեն օգուտ կը քաղեր, մինչդեռ անխելք մը այդ բանը չպիտի մտածեր. այսպես բացատրեց աստուծո կամքը և ճշմարիտ գոհունակությամբ մը ավելցուց.

- Կամք տյառն օրհնյալ եղիցի:

Անդին՝ անջեցյալին ազգականները կարոտության, չքավորության մեջ կը մնային, անոր այրին Մարտիրոս աղային կը դիմեր պզտիկ օգնություն մը հայցելու համար, իբրե իր ամուսնին սրտակից բարեկամն:

Մարտիրոս աղա չզլացավ այդ օգնությունը, բայց այս դիմումը իր տարակույսները նորեն արթնցուց. պահ մը խորհեցավ որ ըրածը ճշմարիտ գողություն մըն էր. բայց ո՞ր մեղքը թողություն չստանար եթէ մարդս մեղայի գա. ու այս հույսով, սարաֆը թախանձագին ներում մը խնդրեց.

- Մեղա՛ տեր:

Պահ մըն ալ ըսավ, որ ազգականներուն դրամը տա, բայց ազգին դրամը պահե. ի՞նչ է վերջապէս ազգին դրամը. չէ՞ մի որ ուրիշ մը պիտի ուտեր:

Այս վարանումներով կը պահեր, այսինքն կը գործածեր ստակը, որ իր ճարպիկ ձեռքերուն մեջ արդյունաբեր կը դառնար, բարեբախտ դեպքերով կը կրկնապատկվեր, այնքան որ այս հաջողությունը իր գողության արդարացումը կ'ելլար և իր գղջման ընդունելի եղած ըլլալուն ապացույց, գղջում մը, գոր սովոր էր ա՛լ հայտնելու ամեն առթիվ, խորունկ հավատքի ձայնով մը.

- Մեղա՛ տեր:

1890թ.

ՊԱՐԱՀԱՆԴԵՄԻՆ ՎԱՂՈՐԴԱՅԸ

Ա.

Զեղունին ապակյա լուսամուտեն, նրբանցքներուն վրա բացվող պզտիկ պատուհաններեն, առտվան լույսը թատրոնէն ներս կը սպրդեր, - ցրտին ու դողահար լույս մը, դուրսը տեղացող ձյունին սպիտակ ցուլացումը գոգցես, որ սրահին շիկորակ լույսերուն քով՝ կը տժգուներ, կը մարեր:

Ներսը կը պարեին, երաժշտության ոգևոր շեշտերէն մղված, հորձեռանդն ու տենդահույզ, ուշադրություն չընելով այս կանխահաս առտվան, ու սրահին տաք ու աղմկալից մթնոլորտին մեջ երկարելով այս ձմեռ գիշերվան զբոսանքն ու հաճույքը:

Երեսները ա՛լ կը բացվեին. առջի զգուշությունը՝ սնաթույր կամ վարդերանգ մետաքսե դիմակներուն հետ մեկդի կը նետեին ամենքը, այս պահուս մտերիմ դարձած իրարու: Կես գիշերէն ի վեր անընդհատ տնվող պարերուն հարուցած փոշին, այրերու սև զգեստներուն ու ձյունաթույր փողկապներուն, կիներու արդուզարդին և նուրբ շպարին վրա կը տեսնվեր:

Հոգնած, հուլացած, դեռ կը շարժեին, հանդարտելու մոտ եղող ծովի մը վերջին կոհակներուն պէս: Քիչ-քիչ, առտվան լույսը կը գորանար, անկյուններուն ու անցքերուն մեջէն մթությունը կը վաներ, ու սրահին մեջ կը սկսեր տարածվիլ՝ իր շլացուցիչ ճերմակությամբը շեշտելով կազերուն դեղին ցուլքը:

Եվ ակամա կը ձգեին պարասրահը. տակավ առ տակավ բազմությունը կը պակսեր. կը մեկնեին խումբ-խումբ, դրան մոտ հավաքված, պատմուճակէն ետ առնելով ցուրտին դեմ պատսպարվելու համար բերած զգեստնին գույգ-գույգ, թև թևի կ'ելլեին դուրս, ձյունին անբիծ ու միապաղաղ մակարդակը կոխոտելով կը հեռանային, այրերը իրենց վերարկուին օձիքը վեր առած, կիները դիպակե մեկնոցներուն մեջ փաթեղված, իրենց հետ տանելով երաժշտության եղանակներուն արձագանքը, մինչդեռ դրացի տուներու պատուհաններէն՝ կանուխ արթնցող հետաքրքիրներ թմրեկած աչվըներով կը դիտեին ձյունին անշարժ ծածկույթին վրայէն սահող այս սովերները:

Քիչ մը վերջը ոչ ոք կը մնար պարողներեն, թատրոնին լույսերը կը մարեին, և երաժիշտները իրենց կարգին կը մեկնեին, գործիքներնին լաթի ծածկոցներու մեջ փաթթած թներնուն տակ, պարասրահը իր սովորական կես-խավարին ու լուռ անդորրությանը հանձնելով:

Բ.

Ինքը վերջին մեկնողներեն մեկն էր պարահանդեսին. ամայի ու անձայն փողոցին մեջ կը քալէր, երկար ու կոճկված փաթոնի տակ պահելով իր պարողի սև զգեստները, շապիկին բաց կուրծքը, որ հիմա այս լուր օրին ու ցրտագին առտվան չէր հարմարեր բնավ:

Առջի գիշերվան լույսերու փողփողումներեն, օթյակներուն մերկ ուսերեն ու շպարված դեմքերեն, սրահին խոսակցությանց և երաժշտության ձայներուն թոհուրոհեն տարօրինակ խառնուրդ մը իր հոգնած երևակայության մեջ կը մնար ու կ'ընկերանար իրեն:

Ճամփուն վրա հազվադեպ անցորդները կը դիտեին այս դալուկ դեմքը և քնաշրջիկի քալվածքը. ինքը կը շարունակեր ճամփան, ուղիղ փողոցի մը մեջեն, սառույց սահուն քարահատակին վրա. տուն կը դառնար:

Եվ ամեն մեկ քայլափոխին՝ ոտքերուն տակ ճնշվող ձյունին միօրինակ խշրտուքը պարի եղանակներ կ'արթնցներ մտքին մեջ, վալսը՝ իր թախծալից բանաստեղծությամբ, մագուրքան՝ իր ընդհատված նվագներով:

Վաստակաբեկ ու դանդաղ քայլերուն հետ քաղվածք մը կընէր իր երեկույթեն. և երաժշտության, պարի, գույներու, ծանոթ ու անծանոթ դեմքերու մեջեն. կնոջ պատկեր մը միայն կը մնար, վես, խռովիչ ու անբարտավան դեմք մը, որուն արհամարհոտ և բարձրաձայն ծիծաղը կը հնչեր իր ականջին մեջ, իր հոգվույն խորը:

Առջի տեսնելուն կանգ առած էր այդ տիկնոջ քով, որ պարահանդեսին մտերմական ու ընտանեկան ձևին համար անշուշտ իր օթյակը ձգելով պարասրահը կ'իջներ, ձախ ձեռքովը հանգրիճած իր վարդագույն բեհեզե շրջագգեստը, ծանոթներու, մտերիմներու բաժնելով իր ժպիտը ու գլխու թեթև բարն մը:

Այդ վայրկյանեն չէր կրցած հեռանալ անոր քովերեն, ժամ մը ամբողջ լրտեսելով խոսակցությունը, շարժումը, ականարկը, նախանձելով գայն բոլոր քովը մոտեցող մարդոցմե, մեծ մասամբ տարիքոտ դրամատերեր, որոնց ալևոր գլուխը երիտասարդ կնոջ սևաթույր մագերուն կը քսվէր:

Փոխն ի փոխ անոնց թնն էր, սրահին շրջանը ընելով ու պարծենալով կարծես մեծ անձերու իրեն դեմ ցույց տված քծնող ու ցավատանջ ցանկության համար: Պահ մը ուշադրությամբ դիտած էր զինքը, իր համառ ու շրջապատող նայվածքին պատճառը հասկնալու համար, հետո դառնալով իր քովի անձին՝ ցույց տված էր զինքը. անունը կը հարցներ թերևս, ծանոթ մեկը չէր, ըսած էին:

Ու ինքը հեռուն անշարժ կը կենար, դիտելով անոր գեղաշնորհ հասակը ու լեցուն ուսերուն շրջագիծը, որ երկուստեք մեջքը կ'ամփոփեր, կը սեղմեր:

Այսպես պիտի տներ մինչև լույս, եթե բարեկամ մը չհանդիպեր ու հանձնառու չըլլար այս տիկնոջ մոտ առաջնորդելու զինքը: Դպրոցական դասընկեր մըն էր աստենով, հիմա կարևոր դիրքի տեր երիտասարդ վաճառական մը, քումիսերի ժապավենը կուրծքին, որ ամենքը կը ճանչնար այստեղ և հարմար ու պատշաճ խոսքով մը ներկայացուց զինքը.

- Տիկին, տաղանդավոր բանաստեղծ մը, Հակոբ Դավիթյան, գիտեմ, որ բանաստեղծները կը սիրեք և համարձակվեցա՞ ձեր մոտ բերել զինքը:

Ու երիտասարդին դառնալով՝

- Տիկին Հովսեփյան:

Տիկինը դիտեց զինքը՝ ուշադիր ու հետաքրքիր՝ ոտքեն մինչև գլուխը, փողկապը, կոշիկները, ձեռնոցը, սրամպուլինը, որոնք բանաստեղծի մը համար, բավական շնորհքով թվեցան: Մյուսը թողուց զիրենք:

Իրենց խոսակցությունը պարահանդեսի սովորական բանաձևով սկսավ.

- Աղեկ բազմություն կա այս գիշեր:

- Այո՛, տիկին:

Երջանկության սրտադողին մեջ չկրցավ բառ մը ավելցնել, վախնալով, որ ապուշ խոսքով մը իր բանաստեղծի ենթադրյալ նրբամտությունը ի դերն չհանէ:

Լռությունը կը շարունակեր ու ծաղրելի կը դառնար:

Տիկին Հովսեփյան սկսավ նորեն.

- Գյո՞ղը կը նստիք:

- Ոչ, տիկին, Փերա կը բնակիմ:

Կը թոթովեր. անիմաստ խոսքեր պիտի ըսեր անշուշտ:

- Լսած եմ ձեր անունը, - ավելցուց վարանելով, իբրև թե խոստովանություն մը ըներ, - ձեր գրությունները միշտ կը կարդամ ու միշտ հաճույքով:

Երիտասարդը իր գրագետի ամենեն ղյուրազգաց թելին մեջ արթնցավ:

- Իմ գրություններս ինձմե երջանիկ են ուրեմն:

Այս քոմփլիմանը առաջինն էր, գոր ըրավ սրտատրոփ ու դողդոջուն, աղեկ մը չզիտնալով, թե տե՞ղն էր արդյոք:

Փոլքա մը կը զարներ երաժշտությունը. պարի հրավիրեց ու պարեցին. թույլ, հոգնած կը թվեր իր ընկերուհին. մարմնեղ կին մըն էր ու երիտասարդը կը զգար իր սրտին վրա անոր ինքնամատույց լանջերուն հարույցքը. հետո պարի շրջաններեն, սրահին տաք օդեն ու իրեն հենող մարմնին այս ջերմութենեն գյուխը դարձած, մոռցավ, որ հազիվ կես ժամ է ի վեր կը ճանչնար այս կինը. հանկարծ իր հանդուգն ու ձեռնարկող իղձերուն բոլոր սաստկությամբը շրջապատեց այս մարմինը. չբողոքեց. փոլքան՝ վերջանալու մոտ՝ ալ ավելի կը շտապեր հիմա, իր ուժգին նվագներովը, և կը դառնային ջահերուն ցոլացումներուն մեջ, գրեթե չդպչելով գետնի տախտակամածին, եթերային պար մը. ընկերուհին իր լռությունը կը պահեր. բայց երկար արտևանունքին տակեն ակնարկը կը խոսեր հասակ ու պայծառ, ակնարկ մը, որուն մեջ կը դներ իր անձնատուր ու հաճույքն նվաղելու պատրաստ ոգին:

Երաժշտությունը դադարեցավ, ու ստիպված կանգ առին ալ, հազիվ կարենալով ուղիղ կենալ ոտքի վրա. տիկին Հովսեփյան իրեն կը հենուր բոլորովին վաստակաբեկ ու մեղկացած, իբրև թե այս պարին հեշտությամբը խորտակված ըլլար. և իր թևովը կը սեղմեր երիտասարդին բազուկը, այս պարով վայելած հաճույքնուն իբրև մեկ մնացորդը և իր տարփոտ կնոջ հպումովը սփռվելով անոր սիրատենչ պահանջումները:

Հետո ուրիշ երիտասարդներ հրավիրեցին զինքը, ու Դավիթյան հեռվեն, պարողներու ու դիմակավորներու բազմության մեջ, շարունակեց դիտել զինքը և զարմացավ, որ ուրիշներու հետ պարած աստենն ալ միևնույն սիրահալ նվաղումներով, մարմնի միևնույն ընծայումներով կը վարվեր:

Առտուն, փողոցին մեջ, այս էր դեռ իր միտքը զբաղեցնող պատկերը, որ հիմա հետադարձ նախանձով մը սիրտը կը կեղեքեր, մինչդեռ ձյունը կը շարունակեր գալ գորշ ու ամպամած երկինքեն, դանդաղ, վարանոտ, ծայրանաձև գիծերով. և երկինքի այս ձյունաթույր սպիտակությունը սիրահոժար կուգար տարածվելու հողին վրա և իր սպիտակ կուրծքը հանձնելու անցորդի մը զարշապարին, ոչ ցեխը և ոչ աղտը չէր կեցներ զինքը. ու հաճույք կը զգար կարծես այսպես ոտքերու տակ տղամաթաթավ հեծեծելուն և ճգմվելուն մեջ:

Գ.

Ուսուցիչ ու բանաստեղծ էր միանգամայն, գավառացի նիհար ու վատառողջ տղա մը, այս Դավիթյանը, որ կասկածոտ, համառ ու խնայող մարդու կենցաղովը իր դրսեցիի ծագումը կը պահեր:

Փերա, Քալիոնճու-Քուլլուքի տուններեն մեկուն մեջ, ուր իրեն պես դեռ քանի մը ամուրի երիտասարդներ կը բնակեին, սենյակ մը վարձած էր, իր բոլոր տունն ու տեղը, և իր մայրենի լեզվի դասախոսություններեն զզված, քերականության կանոնները հազարերորդ անգամ ավանդելէ ձանձրացած, գրգռված, հուսահատ, կը դառնար իր սենյակը ու իր հավաքած փոքրիկ դրամագլխովը ուրիշ գործ մը փնտրելու, ապագա մը պատրաստելու մտադիր. այս ակնկալությամբ, առանձին մնացած ժամերուն, քերթվածներ գրելով կ'անցըներ ատենը:

Փերան կը սիրեր՝ իր մարդաշատ տուններուն, մեծ փողոցին, քարուկիր ու բազմահարկ շենքերուն, աղմկալից կյանքին համար, այս բազմութենեն ու ժխորեն կ'ախորժեր. ու իրիկունները իր սովորությունն էր, ելլել դուրս, եղեգնյա փոքրիկ գավազանը ձեռքը, իր բանաստեղծի լայն ճակատը բացած, Կալաթա-Սերայեն մինչև Թաքսիմ շրջան մը ընելու, ման գալու, ինչպես կ'ըսեր ինք, ու կիններու այս մեծ շուկային տեսքը, այս վաճառիկ հրապույրները վայելելու:

Այս հարուստ արվարձանը հազար ներշնչումներով լեցուն էր իր աչքին. և կ'ուսումնասիրեր զայն իր դուրսի զվարճության երևույթին տակ և ներսի մոլության ու ապականության սարսուռներուն մեջ:

Օր մը, հանկարծ, հրատարակության տվավ իր քերթվածները. իր **Վերջալույսի ցուլերը** նորություն մըն էր. ոչ ծաղկի խոսք կար հոն, ոչ արևի և ոչ սոխակի. այս ցուլերու լույսովը ինքը ցույց կուտար մեծ քաղքի մը սովերամած փողոցները, այդտեղի կյանքը իր հարափոփոխ միօրինակության մեջ: Բնապաշտ քերթող մը եղավ ու հաջողեցավ. հայ տիկինները որոնք գրականությամբ կը զբաղեին, հետաքրքրվեցան, տեսնել ուզեցին զինքը. մինչդեռ իր դասախոսած դպրոցներու պասմանի հոգաբարձուները հանդիմանեցին զինքը:

- Մյուսյու Դավիթյան, ձեր գրությունները բարոյականի դեմ են, թող որ բան մը չի հասկցվիր այդ քերթվածներեն:

- Հակասության մեջ եք, էֆենտի, թե որ բան մը չի հասկցվիր այդ գիրքեն, ի՞նչպես գիտցաք, որ բարոյականի դեմ էր:

Հոգաբարձուն պզտիկ մնաց. բայց հաջորդ դասին ավանդական ու մահաբույր բանաձևը հասավ իրեն.

- Դադարյալ եք:

Դադարյալ լ. դասատունէ՛րը գիտեն միայն այս անցյալ դերբային ահարկու նշանակությունը. այս բառը կը նշանակե նախ որ ամսական թոշակե մը զրկված են, և մինչև որ նոր գործ մը գտնեն

պետք է ա՛լ ավելի չափավորեն իրենց արդեն խնայող կյանքը. հետո այս բառը իր պատճառներուն մեջ կը նշանակե, որ դասատուն հարգական կերպով չէ բարևած հոգաբարձուն՝ փողոցը հանդիպած ատեն, փեշը փեշին, տասնյակ մատները իրարու կցած, ճշտելով անցորդ ներուն առջև իր ակնկալու դիրքը և սպասելով, որ նախ մյուսը բարևէ բարձրաձայն.

- Ի՞նչպէս ես, պ. Դավիթյան:

Եվ շարունակե ճամփան առանց պատասխանի սպասելու:

Բանաստեղծը այս քրեական հանցանքներով արդեն նշանակված էր հոգաբարձության մտքին մեջ. մեծ փողոցին մեջ անոր գավազանը ճոճելով անցուդարձը, զիրենք չտեսնելու զարնելը, երբեմն մտերմաբար քովերնին մոտենալ ու խոսիլը, այս անբարոյական քերթվածներուն լույս տեսնելուն միանալով, շատ իսկ էին դադարման այդ որոշումը արդարացնելու:

Ինքը, ճշմարիտ դրսեցի, համառ ու անբարտապան իր անկման մեջ, պարզապէս ծիծաղեցավ լսելով այս որոշումը, գոր կառավարիչը կը հաղորդէր իրեն:

- Խայտառակնե՛ր, - գոչեց բարձրաձայն:

Մինչդեռ կառավարիչը իր ակնջը կը գոցեր, չլսելու համար այս անլուր հայհոյությունը ու իր ներկայությամբը մեղսակից չդառնալու համար:

Հիմա դաս տալէ տարբեր հոգ ու մտածում ուներ երիտասարդը. ուրիշ ատեն իր դրամ շահելու հետամուտ ոգին պիտի զայրանար. այս վայրկյանիս գրեթէ նախախնամական բան մը եղավ այդ դադարումը, որ միջոց կը թողուր իրեն ծուլ ու երազող բանաստեղծի անուրջներու:

Դ.

Վերջապէս միջոց մը գտած էր երթալու Հովսեփյաններուն տունը, տիկնոջ չորեքշաբթի օրվան երեկույթներուն, որոնց սովորական հյուրերը զարմացած կը նայէին այս նորեկին երեսն ի վեր:

Այս տանը մեջ երիտասարդը ուսուցիչէ ավելի բանաստեղծ մըն էր. և բանաստեղծէ ավելի՝ ոսկեհեր մազերով, խանդավառ խոսվածքով տղա մը, որ իր սիրահարի ձևերը չէր գիտեր ծածկել նախանձոտ աչքերէ:

- Վարժապե՛տ մը, - կ'ըսէին տիկնոջ մտերիմները:

- Ի՞նչ փույթ, կը բավէ որ սիրուն տղա մըն է:

Տիկին Հովսեփյան, իրեն շուրջը դարձող պէյերեն ու էֆենտիներեն ձանձրացած կը թվեր ու նոր պատմություն մը կը սկսէր: Ապաքեն միշտ սիրած էր նոր պատմությունները: Համբավավոր ընտանիքի մը կը պատկանէր, վերջերս ինկած՝ բայց պահող միշտ ճոխ ու փարթամ կյանքի վարժությունը:

Իրենց հարստության սպառելուն հետ իր ամուսնության համար երազած փառատենչ ակնկալությունները պակասած էին. դեսպան մը, պետական բարձր պաշտոնյա մը փափագած էր ամուսին ունենալ, հետո առաջին քարտուղարով մը պիտի գոհանար, վերջ ի վերջո Հովսեփյան Պողոս էֆենտիին հետ ամուսնացած էր, հարուստ երիտասարդ մը, հորը մեկ հատիկ որդին, որ աֆիոնի և բամբակի առևտուրով կը զբաղէր, մեծ դժվարություններ քաջեց համակերպելու համար իր նոր դիրքին. վաճառականը իր հաշվի, տետրակի, աֆիոնի խոսակցությամբը, իր մաղազաի մարդու կենցաղովը գռեհիկ ու ստորին երևույթ մը ուներ. առջի օրեն՝ փեսացուին մեկնելէն վերջը՝ իր տպավորությունը չէր ծածկած բնավ:

- Ո՞ւսկից գտաք այս այվազը:

Վերջը համոզվեցավ. բարեկամուհիներ խրատեր էին զինքը:

- Հո՛գո, թող այվագ ըլլա, դուն նորեն սիրտիդ սիրածը գտիր:

Ամուսնացավ ու այս հարսնիքը երկար ատեն խոսվեցավ Պոլսո մեջ. մինակ առտվան սուփեին երկու հարյուր ոսկի ծախսված էր: Հետո գատ տուն տեղ ըլլալ հարկ եղավ. Փերա բնակիլ կ'ուզէր. իր խոսքը եղավ: Միսք փողոցը տարին 120 ոսկի վարձքով տուն մը վարձեցին ու կահավորեցին. հարսը իր եվրոպական կրթության համեմատ ապրելու եղանակ մը հաստատեց. իրեն հատուկ սրահ, սենյակ ու ննջասենյակ ուներ, գորս իր ճաշակով զարդարած էր փլյուշի, աթլասի կերպասներով, ուր լույսը կ'արգիլվէր երիցս վարագուրյալ պատուհաններէն:

Վաճառականը բան մը չէր հասկնար այս անօգուտ շոյալութենէն, պատերուն, աթոռակներու վրա դրված Չինի ու Հնդկաչինի հազար մանրակերտ նյութերէն, որոնց ոսկեզօծ նկարները այս մուտք սենյակներուն մեջ կը փայլէին. նվիրական տեղ մը մտնելու պէս կուգար հոս, որ ոտք կոխելու տեղ չկար, և ուր մթնոլորտը հարսին գործածած էքսթեններուն բուրումովը թանձրացած էր, մինչդէռ պատերը ու տախտակամածը ծածկող օթոցները ամեն ձայն ու աղմուկ կը խեղդէին:

Հետո երեկույթներու և ընդունելությանց շարքը սկսավ. ամեն կողմէ կը հրավիրվէին իրենք և պարտավոր էին հրավիրելու. երիկը ինչ և հնազանդ, չէր կրնար դիմադրել. իրենց դիրքը կը պահանջէր, և տարին երեք չորս հեղ տիկին Հովսէփյան Փերայի հայ և օտարագրի մեծ ընտանիքները իր տունը կը հավաքէր՝ ճշմարիտ պարահանդեսներ տալով:

Կը զբոսնուր, թողլով որ ամեն տեղ երիկը իր բամբակի, աֆիոնի արտադրության, մաքսի, պալլաի խնդիրները պտտցնէ ուզածին պէս:

Ամառը Փրինքիփո կ'երթային օդափոխության. չէին կրնար էսնաֆի պէս ամբողջ տարին միևնույն տունը բնակիլ. հոն ալ հյուրերը պակաս չէին և այս կյանքը կը շարունակվէր, ապահով ու ստույգ կործանման առաջնորդելով իր երիկը, ինքը այդ անդունդին կը նայէր անտարբեր, գրեթէ հաճույքով, հետաքրքիր՝ հասկնալու համար անոր հետևողությունները:

Չորս տարվան ընթացքի մը մեջ բոլորովին զզված երկանը առևտրական խոսակցութենէն, հետզհետէ կը զղջար իր ամուսնության վրա, որ շղթայակապ դատապարտություն մը կը դառնար, ու հազար անգամ պատրաստ էր փոխելու այս աֆիոնով խառնված հարստությունը, սրտի մոտ մարդու մը բարեկամությանը հետ:

Ոչ կիրք և ոչ ցանկություն ուներ իր ամուսինը և կինը իր տենդաբորբ հյուծումներովը կը սպառէր, կը հիվանդանար. բժիշկը՝ գաղտնապահ ու շնորհալի տոքթոր մը՝ կուգար եթէ ոչ առողջացնելու, գեթ սփոփելու համար հիվանդը. տիկին Հովսէփյան իր քնատութենէն կը զանգատէր. բժիշկը կը զարմանար, այսչափ աֆիոնի մոտ մարդու մը կինը քնատութենէն զանգատէ՞ր և իր քլոռակներուն պէտք ունենա՞ր:

Ճշմարիտ է սակայն, որ Տիկին Հովսէփյան շատ գիշեր կը լուսցնէր, տենդոտ ու երազամոլ. և առտուն՝ գեղեցիկ աչքերուն կտրած կոպէն, տժգունած երեսէն գիշերվան տագնապները կը կարդացվէին դեմքին վրա:

Իր դժգոհությունը երկանը դեմ կը դառնար և կը զայրանար այն օրինավոր հարստության դեմ, գոր անոր երեսէն կը վայելէր ու հիմարական կարգադրություններ կ'ըներ մտքովը, իր երկանը կործանման ակնդէտ սպասելով:

Իր արդուզարդերը կը մտադրէր պատրաստել իր մտերիմներուն ընծաներէն. հագուստը բոլոր հարաբերությանը ամփոփումը պիտի ըլլար, տեսակ մը քառնէ, ուր ամեն ոք իր անունը պիտի արձանագրէր:

Եվ ոչ ոք կար իր մոտը խրատելու համար զինքը և դարմանելու իր հիվանդ հոգին:

Այդ միջոցին աֆիոնի զիները մեծ անկում մը ունեցեր էին և ահագին քանակությամբ ապրանք կար երկանը ձեռքը, որ հիմա շվարած ապշած կը մնար այս մեծ կորուստներուն վրա. գորս դարմանելու անկարող կը զգար ինքզինքը:

Կինը, քինախնդիր ու ռիսերիմ իր ատելությանը մեջ, կը հանդիմաներ անոր ապիկար ձեռնարկությունները:

- Հորդ հարստությունը ստակ չըներ, երիկ մարդ ըսածդ ինքը վաստկելու է, դուն կորսնցնելե ուրիշ բան ըրած չունիս:

Ստույգ էր. երեք տարվան միջոցի մը մեջ՝ իր դրամագլխին կեսը կորսնցուցած էր այս թմրեցուցիչ դեղին վրա կատարած շահադիտություններն. երիկը իր հանցանքը կը խոստովաներ, մեղմիվ, քիթին տակեն.

- Մա՛ աֆիոնը...

- Օ՛խ, տասն անգամ ըսի քեզի, դուն գործի մարդ չես. ես քեզմե տասն անգամ աղեկ եմ, ուզածիս չափ դրամ կրնամ շահիլ:

Չէր բացատրեր ինչ կերպով, բայց երիկը կը հավատար, ու կինը հաղթական ոտքի կ'ելլեր, կարմրած, գունազեղ ու պաշտելի իր ռիսակալ անբարտավանությանը մեջ. մյուսը ինքզինքը պաշտպանել կը ջանար լուրջ ձև մը առնել ուզելով.

- Կ'աղաչեմ, Նարդիկ:

Կնոջը քրքիջը իր ձայնը կը խափաներ. խնդալեն կը մարեր երկանը ապշած ձևերը ու անիմաստ խոսքերը կրկնելով, ճարտարությամբ ձայնը նմանցնելով խորեն, անդունդեն եկող խուլ, սնանկանալու մոտ վաճառականի մը ձայնը.

- Կ'աղաչեմ, Նարդիկ...

Ու վայրկյան մը վերջը կ'ավելցնէր արգահատությամբ դիտելով զինքը.

- Փեք շիրին ես:

Ե.

Իր թեկնածուներուն մեջ զարտուղություն մը եղավ բանաստեղծը իր առատ դպրոցականի մը երկուքի ճեղքված, սանտրված մազերովը: Երիտասարդը իր իտեալի հակամետ տրամադրությամբը բոլորովին վերացական հեշտությամբ մը կը համակվեր իր քովը. և այս դրական կինը երազացնոր հրեշտակի մը կերպերը կը զգենուր, իր սրահին մեջ, անկյուն մը, գլուխ գլխի, անոր ուսին վրա հակելով իր ժպտուն դեմքը, կարմիր լուսարգելին տակեն արձակվող մեղմ նշույլներուն մեջ, տիկին Հովսեփյան բանաստեղծին կ'ունկընդրեր:

Անդին կը փսփսային հյուրերը, դժգոհ այս բացառիկ շնորհեն, գոր նորեկը կը վայելեր, բայց կը ստիպվեին տեղի տալ, գիտնալով որ տիկնոջ այս հովվերգությունը չէր կրնար շարունակվիլ:

Հետո այս ուսուցիչ սիրահարին անունը կը տարածվեր բերնե-բերան, տունե տուն, կը քննադատեին, կը գովեին, կը խնդային, ինչ բախտավոր էր այս երգիչը իր քնացուցիչ քերթվածներովը. հայտնի էր, որ տիկին Հովսեփյանին ճակատագիրն էր թմրեցուցիչներու մեջ տարուբերիլը. այս դիտողությունը կը ծափահարվեր այն տուններուն մեջ, որոնց տիրուհիները չէին երբեք հանդուրժեր անոր գերազանցությանը:

Նարդիկ թող կու տար որ ըսեին. ներքին գոհունակություն մը կ'ունենար, լսելով իր հանած աղմուկին արձագանքը. այո՛, բանաստեղծ մը կը սիրեր, որ գեղեցիկ երիտասարդ մը ըլլալու առավելությունը ուներ. ճշմարիտ ու անկեղծ սեր մը փնտրած ու գտած էր:

Երիտասարդը միայն շվարած կը մնար իր անակնկալ հաջողության առջև. իր ձեռքն էր ամեն գոհացում ստանալ. գորապետներ կան, որոնք իրենց տարած հաղթության օգուտը քաղել չեն գիտեր, ուսուցիչը անոնցմէ էր:

Երջանիկ էր հիմա տիկին Հովսեփյանի սրահին մեջ. այս ճոխությունը, փակ վարագույրները, այթոռներու կակուղ կերպասը, ամեն ինչ մեղկության ու երանության կոչում կ'ընէին իրեն. և այս ամենուն մեջ հեշտաբույր հոտ մը, տիրուհիին հոտը կուգար իր ատեն-ատեն սպասելու համար անցուցած ժամանակը մոռցնելու. հետո դռնէն կ'երևար տիկինը՝ միշտ թարմ, միշտ նոր հրապույրով. դերերը կը փոխվէին. ուսուցիչը աշակերտ կը դառնար: Ու հանկարծ քմահաճույք մը կ'ունենար, երիտասարդը իր ճաշակովը հագվեցնելու կ'ելլեր, հրահանգներ կու տար զգեստներուն համար, փողկապի ու շապիկի համար Քեոնի վաճառատունը կը հանձնարարէր, և ութ օր վերջը երիտասարդը կուգար իր նոր հագուստներով, գորս վայելչապէս կը կրէր, և որոնց համար, ատենով Քոետի Լիոնէի քով ձգած ստակէն՝ շունչ ու կյանք սպասելով հավաքած դրամէն՝ մաս մը ետ առնելու ստիպված էր:

Երբեմն տիկինը թատրոն կ'երթար և կը փափագէր, որ հոն գտնվեր ինքն ալ. կը հնազանդէր, ու այսպէս քիչ-քիչ կը պարտավորվէր հանձնառու ըլլալ այն անվերջ ծախքերուն, որոնք այս կերպ կյանքի մը պետք են. իր գավառացի խնայող սովորությունը կը բողոքէր այս ընթացքին դէմ. դրամի ու կնոջ սերը կը մաքառէին իր մտքին մեջ. կամաց-կամաց թողած էր իր բոլոր դասերը. սիրո ժամադրություններուն պատճառով ոչ մէկ տեղ կըրցած էր կանոնավորապէս շարունակել իր պաշտոնը. հոգը չէր. տիկին Հովսեփյանի մէկ ժպիտը, մէկ ձեռքի սեղմումը կը փոխարինէր այս կորուստը. բայց Քոետի Լիոնէի ստակը կը հասներ ծաղկեփունջներու ու պզտիկ նվերներու հատկանալով, վասնզի հիմա գիտեր այս աշխարհիկ սովորությունները. միայն թէ այս ամենուն եզրակացությունը կ'ուշանար և տիկին Հովսեփյան կը ձանձրանար:

Զ.

Միտք համար ձանձրոյթե ավելի մահացու բան չկա. տիկին Հովսեփյան հուսաց, սպասեց, բայց վերջապէս ձանձրացավ, մինչդէռ երիտասարդը իր սիրո մոլեգին ու անհագուրդ ցանկությամբ կը տառապէր. երբեք պատշաճ առիթ մը չկըրցավ գտնել ոչ իսկ համբույր մը առնելու այն սիրատենչ շրթունքներէն:

Հետո ստակի նեղությունը՝ իր հեռավորությունը ու ստորնությունը եկավ հիշեցնել. այս վիճակը, անհատակ ու ահարկու, երևցավ իր սարսափած աչքին. հիմա ա՛լ ոչ դաս կար և ոչ ստակ. շաբաթ մը առաջ իր վերջին դրամը առած էր պանքայէն. պարտքեր ըրած էր, ինքը, որ ամեն ամիս տասը փարա պարտական մնալ չէր գիտեր, ո՞ր գացեր էին իր դրամները, սենյակին մեջ ձեռնոցներուն տուփը աչքին դպավ՝ գույնզգույն հավաքածոյով. ու իր գավառացի լուրջ միտքը արթնցավ: Չհամարձակվեցավ ապագայի վրա խորհիլ. իրեն սփոփանք մը կը մնար, տիկին Հովսեփյանը՝ իր անձնվեր ու հավատարիմ կնոջ սիրովը, և սակայն, իր անկման և աղքատության մեջ, ա՛լ չպիտի կարենար ներկայանալ անոր տունը, և հեռվէն միայն, ուրիշներու հետ պտտած, ժպտած ատեն պիտի կարենար տեսնել Նարդիկը, ինչպէս պարահանդեսի գիշերը դիտած էր անկյուն մը քաշված:

Այս մտածումներուն մեջ իր աղքատիկ սենյակը չարաշուք գույն մը ստացավ, անձնասպանության գաղափարը փայլակի մը պէս անցավ իր մտքին մեջէն:

Այն գիշեր դուրս չելավ իր սովորությանը հակառակ ու մինակը իր կյանքին հաշիվը փնտրեց. գավառը, Պոլիս գալը, պանդուխտ դպրոցականի կյանքը, դասատուի նվաստ անցյալը, բոլորը

ողբալի պատկեր մը կը կազմէին, և այս ամենուն վրա արև մը կը ծագեր լուսավոր, պայծառ, կնոջ մը ակնարկը, որ իր բոլոր թշվառությունները համակրելի կը դարձներ, կես գիշեր էր. հազվեցավ առանց գիտնալու ինչ ընելիքը, դուրս ելավ փողոցը, որ կողմ երթալիքը չգիտնալով: Մեծ փողոցին մեջ ուշադրության արժանի բան մը չգտավ, և գիշերը՝ մութին կը թափառեր աննպատակ, երբ հանկարծ ծանոթ տան մը առջև տեսավ ինքզինքը. Հովսեփյաններու տունն էր, լույս կար, բազմություն կար, ինդալու ձայները մինչև փողոց կը հասնէին:

Է.

Միացյալ Ընկերությանց Տնօրեն խորհուրդին կ'անդամակցէի. կարող պաշտոնյաներ կը փնտրէինք մեր լուսավորության գործին ծառայելու, անձնագոհ ու համեստ մարդեր, որոնք իրենց միտքն ու հոգին նվիրեն առանց աղմուկի, պարտականություն մը միայն կատարող մարդոց պէս. կը փնտրէինք ու չէինք գտներ:

Երիտասարդ մը ներկայացավ մեր ժողովին. Դավիթյանն էր:

Պաշտոն խնդրելու կուգար Ընկերության վարժարաններուն մեջ. իր վրդոված դեմքէն կրած տառապանքը կը հասկցվէր. նիհարցեր, աչքերը հորը ինկեր էին. հանձնարարեցի զինքը ու հարմար պաշտոն մը փնտրեցինք. Ալաշկերտի վարժարանին տնօրենությունը բաց էր. ընդունեց, աղաչելով միայն, որ կարելի եղածին շուտով ճամփա ելլէ:

Ժողովէն վերջը առանձին տեսնվեցա հետը. իր կսկծալի պատմությունը ըրավ ինծի. կորսնցուցած դիրքը, երկու հարյուր ոսկիի չավ դրամին հատնիլը, չքավորությունը աչքի առջև, և սրտին մեջ այս հավետ սիրեցյալ կնոջ պատկերը:

Վերջերը ա՛լ սկսեր էր իր երեսը չնայիլ. ուրիշներ, ավելի փորձ ու ճարտար սիրո արվեստին մեջ, վայելած էին զայն և ինքը իր չքավոր բանաստեղծի սիրոյն ու պարկեշտությանը մեջ մոռցված էր:

Տիկին Հովսեփյան Փերայի ամենէն ըղձալի կինը կը մնար, իրեն անգամ մը մոտեցողները տարփանքով ախտացյալ ու վարակյալ կը հեռանային:

Ապաքեն ոչ ոք իր հրապույրներուն մենաշնորհը ուներ, ամենունը ըլլալ կը բաղձար այս կինը, քանի որ իր երկանը չէր, նոր անկում մը իր տարփանքին վայելքը ու սաստկությունը կավելցներ:

Շաբաթ օրը ավստրիական թղթատարը կը մեկներ և ուսուցիչը նույն օրը ճամփա ելլել որոշած էր. խոստացեր էի ուղեկից երթալ իրեն մինչև շոգենավ ու խոստումս պահեցի:

Իրիկվան ժամը իննին մեկնեցանք Ընկերության գրասենյակէն. բեռնակիր մը առջնուս կը տաներ ուղևորին համեստ սնտուկը. ձյունը կը տեղար հանդարտ օդով մը ու ծուլությամբ կը տարածվէր, կը փովէր ցեխոտ մայթերուն վրա. ամեն ազգ ու ամեն տարիք կը կոխեր կ'անցներ անոր կաթնաթույր երեսին վրայէն, հոն թողլով իր գարշապարին աղտոտ դրոշմը. ձյունը կուգար կը հանգչեր, երջանիկ այս կոխտուտներուն տակ:

Բաղդատություն մը եկավ միտքս այս կնոջ և այս ձյունին միջև. ապաքեն երկուքն ալ միևնույն ճակատագիրը ունէին:

Մաքսատան մեջ ճամփորդները կը լեցվէին անհամբեր, հակերու, սնտուկներու, ծրարներու մեջերէն քալելով: Քարափին վրա, այս եզերքէն, ուրկէ ուղևորությունը կը սկսեր ալ, վերջին անգամ արտասանեց մեղմիվ տիկին Հովսեփյանի անունը:

— Նարդիկը չպիտի տեսնեմ ալ:

Լացավ. հետո իր գավառացիի տոկուն բնավորությունը հաղթեց:

- Այս քաղաքին մեջ բոլորովին թուլասիրտ մեկը դարձեր եմ:

Շոգենավին մեջ շատ չկրցանք խոսիլ ու ինքը մտազբաղ կը դիտեր այս ցուրտ օդը, ու բամբակի գուգերու պես տեղացող ձյունը, որ կը հիշեցներ իր պարահանդեսեն ելած առտուն, ճիշտ տարի մը առաջ: Ճշմարիտ վաղորդայնը այս ուղևորությունն էր ահա, որ գավառացի տղան կը խզեր ախտացյալ մայրաքաղաքին մոլորություններեն՝ իր պարտականության առաջնորդելու համար:

1890թ.

ԿԱՊԻԿԸ

Ա.

Գառագեղ մը չէր աս, ոչ ալ առյուծ մը մեջինը: Մարդու հասակի բարձրությամբ վանդակ մը, որուն երկաթե ցանցին մեջ գետեղված թառին վրա՝ բարակ շղթայով կապված կապիկ մը կը խաղա առտվրնե մինչև իրիկուն. դեմն ալ թռչունի փոքրիկ վանդակի մը մեջ թութակ մը, որուն խնդալե ճաթող մարդու քահքահը փողոցի անցորդները կկեցնե ու դրացի տղաքը դրան առջև կը հավաքե ամեն օր:

Ամեն անգամ, որ այցելության կ'երթամ տանտիրոջ՝ որուն իշխանավայել հյուրասիրությունը, ազնվական օսմանցիի վարքը՝ զինքը ճանչցողները կգրավե, վայրկյան մը կանգ կ'առնեմ պարտեզին մեջ, ներս մտնելե առաջ, և թութակին աղմկալից խնդուքը, այս անհիմն ու անտեղի ուրախությունը, մարդոց շատերուն ուրախությանը պես, ինձի մտածել կուտա:

Վայրկյան մըն ալ կկենամ կապիկին մոտ, իր ճարտար լարախաղացի մարզանքներուն կհետևիմ աչքովս, սուր և խելացի ակնարկը կը դիտեմ. իր ջղային, գերազանցապես ջղային արարածի տազնապներուն վրա կզմայլիմ: Հարկավ բան մը կպակսի անոր՝ կատարյալ մարդ ըլլալու համար. ի՞նչ արդյոք. ամեն պարագայի մեջ, պակսածը զգացումը չէ:

Եվ ամեն անգամ որ ծանոթներու, հետաքրքիրներու հետ կ'անցնինք կդառնանք քովեն, միշտ բառ մը կփոխանակենք իր վրան, ո՛րը՝ այն օրվան հնարած անոր մեկ խաղը կամ չարությունը կը պատմե. ո՛րը՝ խելքին կամ զգացումին նոր մեկ վարձին վրա կը խոսի. օրվան... մարդն էր այս կապիկը Փրինքիփոյի մեջ:

Բ.

Տանը ծառաներեն զինքը խնամողներուն մեջ իր նախընտրածը սպասուհի մըն էր. *persona grata*-ն այս դժվարահաճ ու անհամբույր կենդանիին. պե՞տք էր արդյոք ավելցնել իսկույն, որ եկող գացող հյուրերուն ալ հաճելի էր այս ուժով լուսով աղջիկը որ Արշիպեղագոսի կղզյակեն մեկտեղ բերած էր՝ դրսեցիի առույգ ու աննենգ աղվորությանը հետ՝ նայադի մը վրդովիչ հրապույրը:

Ծանոթներես նրբամիտ թյուրք օրագրող մը որ ինձի հետ այս տունը կհաճախեր, ու ինձի չափ այս կապիկին կյանքովը կը հետաքրքրվեր, տարօրինակ բաներ կպատմեր անոր վրա:

- Կհավատա՞ս,- կ'ըսեր ինձի օր մը՝ խնդալով,- որ այս հեք կապիկը սիրահարած է տանը սպասուհիին, ապացույց՝ որ ճաշակի մեջ ալ մենե ետ չի մնար այս կենդանին. խել մը գիրքերու մեջ կարդացած եմ, որ Ամերիկայի օրանկութանները, հին ատեններու ասպետներուն պես, ճշմարիտ առնանգություններ և անվավեր ամուսնություններ կատարած են իրենց սիրած կիներով. չեմ զարմանար ուրեմն թե որ մեր կապիկն ալ Մարիդոն սիրե:

Եվ իմ տարակուսական ձևիս վրա՝

- Հավտա՝,- կ'ավելցնէր բարեկամս,- որ իրողություն մըն է ըսածս. ես այս կենդանին ուսումնասիրելու վրա եմ. հիմար ու բուռն սիրտ մը ապացույցները ունիմ, Ռոմեո և Շյուլիէթի սեր մը:

Իրոք, ամեն անգամ որ Մարիդոն կմոտենար կապիկին, դող կ'ելլէր անիկա, հրճվանքի սարսուռ մը կվազէր իր մագոտ մորթին վրա, աչքերը կը փայլէին. ցնորած, երջանկութենէ արբշիտ էակի մը անկարգ ու անկապ բաները կ'ընէր, վայրկենական կերպով հլու և հնազանդ կդառնար, և սպասուհիին ձեռքին տակ կդներ փոքրիկ գլուխը, որ այնքան չարությամբ լեցուն էր ուրիշներուն համար. իր նիհար թաթիկը փայփայանքի մը մեղմությամբ ու անհուն հեշտության մը դողովը աղջկան դպցնել կ'ուզէր միշտ: Ասոնք և ասոնց նման հազար մանր ու չնչին բաներ այս սիրտ տառապանքը կմատնէին, մինչդեռ թութակը, դեմեն, ծաղրանքի խլացուցիչ քրքիջով մը կծիծաղէր, իր հավիտենական հեզությունը կդներ իր չզգացած այս ցավին ու կսկիծին վրա:

Գ

Քիչ-քիչ ճշմարիտ գայթակղության մը համեմատությունները առավ այս տարփանքը: Կապիկը կնախանձէր և սուր ակոսները կկճրտեցնէր Մարիդոյին մոտեցող ու խոսող էրիկ մարդոց դէմ: Իր փոքրիկ բանտին վիզին փակչող նուրբ, բայց անփշրելի շղթային արտոնածին չափ՝ ցասմանկոծ ատելություն մը կհայտներ իր բոլոր ոտխներուն դէմ և վախ կ'ազդէր: Այնքան որ հույն սպասուհին, իր կանացի բնագողը, այս կաշկանդված անասունին վրա առաջ բերած տպավորութենէն կ'ամչնար, կպահվըտէր, և մյուս ծառաները կտանէին կերակուրը, որուն, կապիկը սրդողած հիմա, հազիվ կդպցնէր իր շրթունքը. և այսպէս օրերով իր գրկանքը այնքան հոժարությամբ հանձն կ'առնէր, որ տերը անոր անոթութենէ մեռնէլէն կվախնար:

Իր խոլ խաղերը, իր հիմար ուսումները դադրէր էին. ժամերով անկյուն մը ամբած կկենար ան որ հանգիստ ու դադար չէր գիտէր: Միայն՝ երբոր աղջիկը դիպվածով անցնէր իր վանդակին քովէն, անսահման բերկրանքի խանդով մը կը ցատկեր տեղէն, կը քաշէր շղթան, կը դառնար, կ'ելլէջէր իր փոքրիկ տնակին մեջ:

Օր մըն ալ Մարիդոն ձգեց գնաց բոլորովին և փոքրիկ կենդանին ալ իզուր սպասեց տեսնել՝ իր կապված, գամված անկյունէն՝ զգացված էակը, վայելքի պատկերը որուն իրավունք ունենալ կկարծէր:

Դ

Թղթախաղերնուս էն տաք մեկ վայրկյանին էր երբոր լուրը բերին. ամենքնիս իսկույն ձգեցինք ելանք խաղը, սա անհավատալի բանը աչքով տեսնելու համար:

Փայտե թառին վրա ոլորված շղթային ծայրէն, որ այսպէս կարճըցած հիմա՝ մինչև գետին չէր հասներ ա՛լ, կապիկը կախված էր ուղղաձիգ և անշարժ. իր աջ թաթիկովը ուժով մը կսեղմէր դէռ, կարծես թէ կփայփայէր, շղթան որ իր սրտահոժար մահվան գործիքը եղած էր. աչվըները զոց էին ու բոլոր դեմքին վրա, հարափոփոխ ու ծաղրածու դեմքին վրա, չեմ գիտէր ի՛նչ ծանր ու լուրջ բան մը, որ այս մեռելի մանկական երեսին՝ ազատագրության մը՝ վերջնական փրկության ու հանգստի մը վեհությունը կու տար:

Ի՞նչպէս, ե՞րբ պատահէր էր ասիկա. պարզ դիպվա՞ծ արդոք. և կապիկը, այնքան փորձ ու ճարտար, կարելի՞ էր որ մեկանց այնքան ապիկար եղած ըլլար՝ իր շղթային ոլորումներուն մեջ շնչահեղձ մնալու չափ:

Օտոաները, որոնք սակայն ամենէն աղէկ կճանչնային այս կապիկը, հավաստեցին, թէ անիկա կամովին սպաննած էր ինքզինքը, մարդոց շատերէն ավելի մեծ արհամարհանք մը ցուցնելով կյանքին:

Ու ես, զարմացած, դեռ կարծես կոդիտեմ սա շղթային ծայրեն կախված փոքրիկ մարմինը, իր վար ծռած գլխովը, ու սա փոքրիկ թաթը որ վար չիյնալու համար շղթան բռներ է:

Ժամերով պիտի կենայի ասանկ, թե որ թութակը հանկարծ իր խնդալե մարելու մոտ մարդու քահքահովը, որ կյանքն ու մահը չի գանազաներ, չգար զիս սթափեցնել:

1899թ.

ՋՄԱՐԱՂՏԱ

Ա

Երբոր կարգը իրեն եկավ բան մը պատմելու, բարեկամս Էլմայան, հարուստ ու գեղեցիկ երիտասարդ մը, որուն սիրային արկածները շատ զրուցված են Փերայի մեջ, այսպես խոսեցավ:

Գեղջուկ սովորություն մըն էր այն հույն սպասուհիին աղվորությունը, որ անցյալ տարի մեր տունն էր:

Մեր փողոցին մեջ, ուր սպասուհիները կվխտան, մեկ հատիկ էր ինքը. բոլոր խոհարարներուն, ծառաներուն ու նպարավաճառի տղոց երագած աննման աղջիկը:

Անցորդները կկենային զինքը դիտելու համար, երբոր շաբաթ առտունները, մերկոտն ու վար ծռած, դրան սեմի, քարերը մաքրելու կգբաղեր՝ ինչպես որ սովորություն էր մեր տանը մեջ:

Այս շինականի ոտքերը պզտիկությամբ կամ փափկությամբ չէին կրնար պարծենալ հարկավ. բայց իրենց աշխատասեր բրտությանը մեջ աղվոր գիծերու ու վարդ գարշապարի մը շնորհը ունեին:

Այո դիրքով՝ արձակված ոսկի մագերուն հարուստ խուրձը, հրդեհի մը պես, իր պարանոցին ճերմակությունը կ'այրեր ու երկու կողմեն վար կթափեր:

Խաժ աչքերը, հակառակ իր գեղացիի ամոթխած նայվածքին, կամ թերևս ատոր համար, թովիչ բան մը ունեին երբոր հառեին վրադ, սաստիկ, զզլիսիչ բուրու մի մը պես, որ կփակչի քեզի և ուրկե չես կրնար և չես ուզեր փախչիլ:

Ամենքը կարծեցին, որ կրցա իր շնորհները վայելեր. սխալեցան:

Զմարադտան չհաճեցավ երեսս նայիլ. սակավախոս աղջիկ մըն էր, ինչպես կ'ըլլան անոնք, որոնց ույժը իրենց լռությանը մեջն է:

Օր մը սակայն վրա հասա երբոր կեսգիշերին, դրան մոտ կսիրաբաներ մեկու մը հետ. ուզեցի իմ բախտավոր ոտիս ճանչնալ. այնպես մը շարժեցա, որ չկրցավ անիկա խույս տալ, առանց դեմ դեմի գալու ինձի հետ. իմ ախոյանս պարզապես անկյունի մսավաճառի մանչն էր. քսան տարեկան անշահ տղա մը, աղտոտ, յուղոտ, միսի, ճարպի հոտերով ծեփված գանելիք մը:

Ինձի տեսնելուն՝ Զմարադտան պահվրտեցավ, բայց միտքս դրի այս ախտավարակ հաճույքին գաղտնիքը հասկնա. Գիտեք, որ կանացի հոգեբանությունը իմ մեծագույն զվարճալիքս է. անձանոթ, անմատչելի բնեռն է ան, որ Հյուսիսիսնեն ա՛լ ավելի համառությամբ կպահե իր թաքուն հրաշալիքները:

Հաջորդ օրը կանչեցի Զմարադտան իմ սենյակս, կարծեց, որ բան մը պիտի ապսպրեմ ու վազեց եկավ. այն ատեն նստեցուցի զինքը դեմս, բռնի, աթոռի մը վրա, հանցավորի մը պես՝ որուն դատավորը կ'ենթադրեի ինքզինքս այդ վայրկյանին:

Ապշույթամբ երեսս կնայեր ու քիչ մըն ալ՝ կ'ըմբռնէր, որ առջի գիշերվան հանդիպումը իմ հանդիսավոր ձևերուս հետ կապակցություն մը ունենալու էր:

Բ

Ու երբ տեսա զինքը այսպես մինակը.

- Աղջիկս,- ըսի անոր,- չեմ կրնար պահանջել, որ զիս հաճելի գտնես անպատճառ.
Ճաշակները կտարբերին. բայց հետաքրքիր եմ քու ըմբռնումդ հասկնալու. դո՛ւն, այդչափ շնորհալի մեկը, ի՞նչպես երեկ գիշերվան անշնորհք էակին սիրտ կու տաս:

Մտիկ ըրավ ինձի. իր դեմքին վրա գծագրված անձկությունը անհետացավ տակավ, և անփույթ, գրեթե անպատկառ ձևով մը պատասխանեց.

- Դուն,- ըսավ ինձի,- իրավ անկուշտ էակն ես եղեր. հարուստի, չտեսի, չհափրացողի տիպարն ես. ի՞նչ պետք ունիս հարցնելու իմ պատճառներս. անոնք չնչին ու անհասկնալի պիտի երևան քեզի. ինձի համար նվիրական են:

Ո՞վ էս դուն որ ինձի պես խեղճ ու աղքատ աղջիկ մը կհետապընդես. կպակսի՞նք քեզ սիրողներ. չե՞մ տեսներ ամեն օր սենյակիդ մեջ լուսանկարները բազմաթիվ սիրուհիներուդ, որոնք հոն իրար կգտնեն առանց իրար ճանչցած ըլլալու. տիկիներն ու վարձկաններն, ամեն տեսակէն ալ ունիս. ոչինչ կպակսի քեզի:

Բախտը քեզի ամեն վայելքը լիովի շռայլեր է անիրավ առատաձեռնությամբ, և ատիկա՝ ուրիշներու զրկանքովը շինված է:

Այն հեք պատանին, որ իր աշկերտի աղտոտ ու բիրտ գրգյակին վրա կպտտցնէ խանութին բոլոր թանձրացած հոտերը, իբր թե իր դժբախտ ճակատագիրը տաներ հետը ամեն տեղ, օրն ի բուն ամենեն նկուն աշխատության մը դատապարտյալն է. իր տաժանքին փոխարեն ստացած չնչին ու ողորմելի ամսական վարձքը, հայրենի՛ քը, հո՛ւն, հեռո՛ւն,— այս բանը դուն չես գիտեր,— սպասող հոր մը, մոր մը վերջին տարիներու զրկանքը թեթևցնելու պիտի երթաս. այդ ամսականը քու մեկ վայրկյանի հաճույքիդ գինն է: Հո՛ւս, իր երկրեն անջատված, նետված այդ տղան՝ ի՞նչ ունի զինքը շրջապատող այս մեծ մայրաքաղաքին ի հանդես բերած վայելքներեն: Անիկա զ՛իս գտավ միայն վիճակակից մը իրեն, զիս, որ իր ազատ տարիներուն տառապանքին գիտակիցն եմ. իր բարեկամուհին եղա, չեմ պահեր քենե. այդ գեղջուկ տղան ձեր մայրաքաղաքեն բան մը չգողցավ, բան մը չպակսեցուց ձեր վայելքի իրավունքներեն. տիկիները ձերն են ու ձերը թող ըլլան, բայց գեղջուկ աղջիկը իրն է ու իրը պետք է որ մնա:

Գ

Հետզհետե, քանի որ կխոսեր, Ջմարաղտային այտերը կարմրեր էին. վերջի բառերուն՝ ոտքի ելեր էր. իր սրտմտած աղվորությունը, սրտաբուխ պերճախոսությամբ բոլորովին հմայող բան մը՝ դարձեր էր. վե՛ս ու ամբարտավան դիրքով մը կանգներ էր դեմս, ասպարեզ կարդալով կարծես ինձի՝ որ իր խոսքերուն ունկնդրելէ ավելի լանջքին հարույցքը կդիտէի: Եվ հաղթված ընկճված իր դեմը, հիմակ ա՛լ ավելի զայրագին իդձով մը լեցվեր էի. հլու, քամակս ծռած իր դիմացը, և պաղատագին ձևով մը՝ իբր ճշմարիտ քաղաքացի, անմիտ ու թուլ արարած, փոխանակ վիճելու հետը՝ մոտենալ ուզեցի իրեն. բիրտ ույժով մը ետ հրեց իրեն կարկառվող ձեռքերս՝ աղտոտ ու գարշ բանի մը հպումը արգիլելու պես, և դուրս փախավ:

1898թ.

Ա

Հազար ութ հարյուր ութսունչորսի սկիզբները վիրաբուժական պատիկ գործողության մը համար Փերայի Գերմանական հիվանդանոցը տարին զիս: Տասնհինգ օրի չափ պիտի մնայի հոն. այսպես հավաստեցին ինծի զիս տարած ատենին: Իրոք, երեք ամիս մնացի այն տեղը: Մաս մը հիվանդությունս պատճառ եղավ ասոր, մաս մըն ալ հոնկէ դուրս ելլելու դժկամակությունս: Լավա՞ծ բան է հիվանդի մը, բժշկվելէն ետքը, հիվանդանոցին մեջ ապրելու փափագը: Տղայության ատեն՝ դպրոց չերթալու համար սուտ հիվանդ ըլլողներ շատ են. բայց քաջառողջ երիտասարդի մը՝ ազատ ու աղվոր օդը ձգելով, անկողնի մը մեջ ամիսներով մնալու հոժարիլը շատ չի պատահիր:

Իմս այս տեսակէն էր. վերջիվերջո երևան ելավ իմ հիվանդությանս կեղծիքը. բազկերակիս կանոնավոր զարկը, կարմիր երեսներս ու գլխավորապես գորեղ ստամոքսի մը պահանջումները խոսք մեկ ըրին իմ հնարքս երևան հանելու համար. բայց ասոնցմէ ավելի կարծեմ թէ թուլբերանությունս էր, որ ամեն բան հայտնի ըրավ: Այնպես որ օրին մեկը ըսին ինծի, թէ հիվանդանոցին մեջ մնալու պատճառ մը չունեի այլևս և թէ հիվանդանոցը պանդոկ մը չէր:

Բ

Հիվանդանոց մտնելուս չորրորդ օրը, կարծեմ, վիրաբուժական գործողությունը կատարել էին. քլորոֆորմին պարզևած անզգայության տակ՝ դանակի հոշոտումները չիմացա: Խելքս զլուխս եկած ատեն՝ երկարատև ընդարմացումէ մը ելլող մարդու խոնջենքէն, վարանումէն զատ բան մը չկար վրաս: Եթէ վերքս կապող ճերմակ լաթերը չըլլային, եթէ քովս հսկող գթության քրոջ՝ շարժում չընելու պատվերը չլսեի, հիվանդանոց մտած օրես ի վեր վրաս փոփոխություն մը կատարված ըլլալուն չպիտի հավատայի բնավ:

Զգայությանս վերադարձին հետ սակայն պատիկ ու խորունկ անհանգստություն մը, որ տակավ ցավի կփոխվի, կտրված պատոված միսերուս, ջիղերուս ցավը, սուր ու զայրագին բան մը, որ հետզհետէ սաստկանալով՝ հիմա անկողնէն դուրս նետվելու կմղէ զիս: Կ՝երևա թէ ասիկա նախատեսված է արդեն, վասն զի գթության քույրը, որ քովես չէ բաժնվեր վայրկյան մը, կարտապնդէ զիս:

- Հիմա կ'անցնի, համբերե, տղաս, տեղեղ մ'երերար, որովհետև վերքդ կքակվի և շատ գեշ կ'ըլլա վերջը:

Ցավիս ավելնալէն՝ հեծեծանքս սենյակս կլեցնէ, այնչափ, որ գտնված տեղս չսեպելով՝ ձայնս ալ կբարձրանա ճիչերով ու աղաղակներով:

Մնարիս քով փայտե աթոռակի մը վրա քույրը նստած է, շարունակելով իր սփոփիչ խոսքերը, վարժ բերնով մը, գրեթէ գոց եղած պարբերություններ, գորս հարկավ, մինչև ինծի գալով, հարյուրավորներու ալ կրկնած է շարունակ.

- Հիմա պիտի անցնի, բան մը չէ ասիկա, ա՛լ բոլորովին աղեկցած ես:

Աղեկցա՞ծ. ինչպե՞ս, երբոր ցավերս վայրագ ու ահարկու բան մը կ'ըլլային այս պահուս, այն աստիճան, որ անդիմադրելի փափագ մը կզգայի քակելու նետելու վերքիս կապերը ու մարմնիս խորեն, չեմ գիտեր ո՛ր տեղէն, քաշելու փրցնելու՝ զիս չարչարող միսերը ու գործարանները բոլոր: Անկողնին մեջէն պատիկ մը երերալուս քույրը ուշադիր կարդողեր:

- Մի՛ շարժիր, ո՛չ, այդ բանը չըլլար,- կ'ըսեր ոտքի ելլելով,- կարդողիմ:

Գ

Երեսը նայեցա շիտակ մը՝ այս «կը սրդողիմ»-ին վրա, ին՞նթ էր, ի՞նչ էր այս կինը, որ տառապանքիս զարհուրանքը չէր հասկնար բնավ: Անհավատալի՛ բան. իր մեղրամոմի հատնումովը հատած, տժգունած դեմքին վրա տեսածս՝ կարեկցություն մը չէր, այլ հրճվանք մը կարծես. իր պզտիկ, ամփոփ և երկու դիեն վեր առնված բերնին ու շուրթերուն վրա ժպիտ մը, հայտնի ուրախության մը ժպիտը, կգծագրվեր ու կ'աղվորցներ զինքը:

Ցավիս տագնապներուն մեջ ու պոռալս շարունակելով հանդերձ, ուշադրությամբ կդիտեի զինքը իր կեցվածքին մեջ. այնքա՛ն տարօրինակ և անհարկի կգտնեի այս ցնծությունը իմ գլխուս վրա: Նրբացողուն ծաղիկի մը կնմաներ, բարձրահասակ ու քիչ մը նիհարկեկ, վայրահակ սիրուն գլուխով մը՝ որուն վրա մարապետներուն ճերմակ գլխանոցը երկու թները բաց աղավնիի մը թառիլը կհիշեցներ: Հստակ ու խոշոր աչքերուն մեջ թոնուտ երկինքի մը կապույտը կար: Իր մուր կանանչ չուխայե շրջագետտը հարկավ որևէ պերճություն չուներ, բայց անոր հասակին շքեղությանը կվայլեր այս պարզությունը և, քոսե չղնելուն հակառակ, մեջքին նրբությունը աչքի կգարներ դարձյալ:

Պետք է հավատալ, թե ցավիս սաստկությունը քիչ մը մեղմացած ըլլալու էր, քանի որ այսքան մանրամասն կրնայի այս կնոջ պատկերը վերլուծել: Դեմքին վրա սակայն՝ ծավալող դեղնությանը հետ՝ չափահասության տարիներու աննշմարելի հպումը կար: Ամենն ավելի իր ուրախութենեն աղվորցած դեմքին արտահայտությունը զիս կգրավեր ու քիչ մը կզայրացներ:

Ցավ մը ունեցած պահուղ կ'ուզես որ դեմի մարդդ ալ ցավի ու կսկիծի մեջ ըլլա. վիշտը միակ ինչքն է զոր մարդս կհոժարի, մինչև անգամ կպահանջե, որ ուրիշին հետ բաժնեն: Եվ ահա իմ քովս կին մը, որ իմ տառապանքիս առջև հրճվելու, ակնդետ սպասված հաճույք մը ըմբռնելու երևույթ մը ունի: Զիս քաջալերելու համար լեզու թափած միջոցին ներքին ցնծությանը ցուցումը կտեսնեմ այդ դալուկ երեսին վրա, ինչպես կանթեղի մը ապակիին գույնը, որ ներսի լույսին վառելով հայտնի կ'ըլլա:

Սկիզբները այս տպավորությունս վերագրեցի իմ եսասիրությանս. դիմացինիս ինձի համավիշտ չլլալեն առաջ եկած դժգոհություն թերևս: Մտույզը սա է, որ անիկա իր խնամոտ հոգածությունը անպակաս կ'ըներ վրայես. վերքիս պատանքը փոխված օրերուն ներկա էր միշտ, ու իր ձեռքով կկատարեր դարմաններս: Օր օրի վերքս կզոցվեր ու առողջությունս տակավ կվերադառնար. բայց այդ համեմատությամբ ալ մարապետին երեսն անույշ ժպիտը կպակսեր, իրիկուն եղած ստեն լնոներուն ետին պահվրտող արևու ճառագայթի մը պես: Հիմա առաջվան պես չէր կենար քովս և կվազեր ուրիշներուն քով, անոնց որոնց ցավագին աղաղակները, պատերուն հաստությունը ճեղքելով, մինչև ականջս կհասնեին երբեմն: Ու վերադարձին իմ մոտս, ուրախության և հրճվանքի ժպիտը, այն՝ որ իմ ցավերուս ամենն զայրագին միջոցին կ'ընդունարեի իր դեմքին վրա, կարծես թե շուրթերուն վրա էր, մարելու աներևութանալու կոչված ժպիտը՝ երբոր ինձի կմոտենար:

Դ

Քույր էմիլիեն, զիս խնամող մարապետը, քաջասիրտ հիվանդապահի համբավը ունի. բժիշկները մեկ հատիկ հոչակած են զինքը. ամենն սարսափելի վիրահատությանց ներկա է ան. առանց խռովելու կատարելով իր պարտքը արյան ճահիճներու, միսերու, ջիղերու հոշոտմանց մեջ: Ցավագին աղաղակներու, պաղատանքներու դիցուհին է ան կարծես: Հիվանդ չկա որուն կսկիծի, անեծքի հեծեճանքը ունկնդրած չըլլա: Ամեն տեղ է անիկա, ուրկե հեծեճանք մը կուգա. բայց գլխավորաբար երիկ մարդոց մոտն է իր պաշտոնը, պահապան հրեշտակի պաշտոն զոր անվրդով արիությամբ մը կվարե:

Այս անվիատ տոկունությունը ի՞նչպես մտած է այս էապես տկար ու ավշային կազմվածքին մեջ, որուն՝ երեսին թափանցիկ ու անգույն ճերմակությունը, սպիտակ գլխարկեն երբեմն դուրս սպրդող մազերուն դեղին ոսկին՝ հայտարար նշաններն են:

Ապաքինությունն կանոնավոր կերպով առաջ կ'երթար և իրեն հետ երկար խոսակցություններու պատեհությունը կուտար ինծի: Կթվեր, թե ինքն ալ կ'ախորժեր քիչ մը իմ հախուռն վճիռներես, որոնց մեջ եթե դատողությունը միշտ ուղիղ չէր, գեթ համոզումի անկեղծությունը կար, և ճշմարտագանցություններուս ներողամիտ լռությամբ մը կ'ունկնդրեր: Երբեմն ընկերական խնդիրներու, հոգեկան փորձություններու, մարդոց ապագային վրա կը ճառէի, և այն ատեն լուրջ խոսակից մը կ'գտնէի դեմս: Ուսյալ ու զարգացած մտքի տեր կ'իմ մըն էր, և այդ պահուն մարապետի կարգը ու սարքը կ'թոթափեր մեկդի, իր կարծիքը ազատ ու համարձակ հայտնելու համար:

Խոսակցության մեջ հայտնեց որ մյունիխցի ազնվական ընտանիքի մը զավակ էր. նկարել ու երգել ալ գիտեր, խնամված դաստիարակության մը ուրիշ բոլոր առավելություններեն զատ: Ու զարմանքս կ'ավելնար գտնելով զինքը հոս՝ Պոլսո հիվանդանոցի մը մեջ՝ սպասավորելու, վերքերը կապելու, ցավեր դարմանելու ապերախտ աշխատության մը մեջ, երբ իրեն պես շնորհագեղ էակ մը ամեն կերպ երջանիկ օրերու արդար ակնկալությունը կրնար ունենալ. ու ճշմարիտ դյուցազնության մը հմայքը կ'ավելնար իր հազար տեսակ հրապույրներուն վրա:

Ինքզինքս պզտիկ ու շատ պզտիկ կը զգայի անոր քով. հիմա իմ մեծաբանություններս կը չափավորեի, և խորունկեն, սրտես բխող մեծարանքով մը կ'ողջունէի իր մուտքը իմ սենյակէս: Իր ճերմակ ձյունաթույր գլխանոցը լուսավոր պսակ մը կ'երևար աչքիս, և մտքովս կը տեսնէի անոր տակ ոսկի մազերուն ճաճանչները:

Հիմա բոլոր մտածմանս առարկան ան էր: Հեռվեն՝ նրբանցքներուն մեջ քալելուն՝ իր թեթև ոտնաձայնը կը ճանչնայի: Սենյակէս ներս մտնելուն դող կ'ելլէի բոլոր մարմնովս ու երջանիկ էի միանգամայն:

Առջի խոսուն կատակասեր տղան չէի ալ, այլ թոթովախոս մանուկ մը և երբեմն ցնորակոծ սավառնումներով բանաստեղծ մը, երկու ծայրահեղություններ, որոնց, իրոք, ճիշտ մեջտեղն է իմ տափակ նկարագիրս:

Իմ խնդիրքիս վրա՝ զիրքեր կ'երեր ինծի կարդալու համար. մեկ հատը Շոփենհաուերի հատոր մըն էր, և այդ հատորին մեջն սա պարբերությունը ցույց տված ինծի.

Աշխատիլ և տառապիլ ապրելու համար: Ապրիլ՝ աշխատելու և տառապելու համար:

Ա՛յս էր բովանդակ կյանքը:

Սենյակս ձգել երթալուն, լույսը ու օդը կ'ապակսեր հոնկե: Ընդարմարած, մրափի մը մեջ կը թաղվէի. կյանքս կը դադրեր կարծես իր բացակայությամբը. և ժամերով իրեն վերադառնալուն կը սպասեի, հատնումով մը, ուրիշ որևէ կամք ու իղձ չունենալով աշխարհիս վրա: Պատուհանես, որ Մարմարայի բոլոր տեսքը կը վայելեր, նայվածքս աննպատակ ու անտարբեր կը սևեռեր դուրսի աշխարհին վրա. իմ բոլոր ուզածս, սիրածս հիվանդի սենյակս էր, իր ճերմակ՝ գրեթե աղքատիկ պատերովը, իր թափուր մերկությանը մեջ: Այս կնոջ մոտ ապրիլ. այս էր բոլոր կյանքիս ըղձանքը:

Բժիշկները իմ առողջացած ըլլալս կըհաստատեին. իրոք աղեկցեր էի, եթե հոգիիս քայքայումը չսկսեր, նոր հիվանդություն մը, զոր քույր էմիլիեն իր թափանցող նայվածքովը պայծառ կերպով կտեսներ:

- Տղաս,- կ'ըսեր քովս գալով,- պետք է դուրս ելլել, քիչ մը օդ առնել, պտըտիլ:

Ես՝ համառությամբ կը փակվեի սենյակիս մեջ, չուզելով մեկուն երեսը նայիլ, խոսքի բռնվիլ ասոր կամ անոր հետ, ժամանակս վատնել զուր տեղը, երբոր կրնայի զայն իմ միակ երագիս հատկացնել:

Ներսիդիես հիմա կը խոստովանեի թե հիմարի պես կը սիրեի այս կիներ որ հիվանդապահս էր, որուն ազգը, տարիքը, կրոնավորուհիի կոչումը, ամեն բան վերջապես կ'արգիլեին զիս որևէ հույս ունենալէ սրտիս մեջ: Այս անկարելիությունը ա՛լ ավելի կը սաստկացներ սերս: Անջրպետին խորությանը չափ՝ հոն նետվելու փափագս՝ կ'ավելնար, վիհերու ձգողությանը, անոնց տված գլխու պտույտին պես:

Ե

Այնչափ ատենվան մեջ օր մըն ալ միտքես չանցավ բառ մը, ամենաչնչին ակնարկություն մը ընել իրեն՝ սրտիս մեջ արթնցուցած զգացումներուն վրա: Առվեռին երգը ճիշտ իմ վրաս էր. բայց անիկա, Առվեռի սիրած կնոջմեն ավելի սրատես, քաջությամբ խոսքը բացավ ինձի.

- Տղաս,- ըսավ ինձի ցերեկ մը, երբ կը ստիպեի զինքը վայրկյան մը ավելի քովս նստիլ,- էս քու վիճակդ հասկցած եմ, հիմար ու անկարելի երագով մը կը տառապիս...

Չանցավոր տղու մը պես շվարեր էի:

Ես մարապետ մըն եմ հոս ու դուն երիտասարդ մը որ, փառք աստուծո, բոլորովին աղեկցած ես և պետք է որ ա՛լ չկենաս այս տեղը և մանավանդ միտքեդ հանես տղայական փափագները, որոնցմով զուր տեղը կը տանջվիս...

Չանկարծ մեկդի ըրի ամեն վեհերոտություն.

- Ոչ թե մտքես, այլ սրտես պետք է որ քաշեմ հանեմ իմ երագներս,- պատասխանեցի անոր:

Եվ իբր թե այս մեկ խոսքովս ամեն բան հայտնած ըլլայի, պզտիկ մը ծակվելով վերքի մը բոլոր արյունը պոռթկալու պես՝ բոլոր տառապանքս դուրս թափեցի:

- Ինչո՞ւ այդքան կատարելություն ունիս վրադ,- ըսի իրեն,- եթե քու վրադ հիանալը, զքեզ սիրելը արգիլված է: Ի՞նչ պիտի վաստկիս ամփոփված մնալով քու մինակությանդ մեջ, որ լքումի մը կը նմանի: Ի՞մ ուզելովս էր, որ սիրեցի զքեզ. երբե՛ք. և հիմա, որ կզգամ, թե շատ ավելի ծանր հիվանդ մը եմ, քան թե հոս եկած օրս, հիմա կըվոնտես զիս, առանց գթության բառ մը ըսելու ինձի: Պիտի ըսես և պիտի համրես ինձի բոլոր անպատեհությունները կամ անպատշաճությունները իմ սիրույս. այս բոլորը հազար անգամ ես ինքզինքիս թված եմ. կ'երդնում, որ ես բան մը, բան մը չեմ ուզեր քենե. հիվանդ էի և հիվանդ եմ միշտ, ձգե, որ քու քովդ ապրիմ հոս, առանց աղեկնալու հույսի, բայց գոնե առանց ալ մեռնելու հաստատ ստուգության մը:

Զ

- Մեռնելո՞ւ, ինե հեռու մնալուդ համար պիտի մեռնի՞ս,- պատասխանեց ինձի ժպտելով, ժպիտ մը՝ որուն մեջ դառնություն մը կար: - Չես մեռնիր, ապահո՛վ եղիր. հոսկե դուրս ելլելուդ՝ երեք օր պիտի նեղվիս, ութ տաս օր ալ վրաս պիտի մտածես, տասնհինգ օրեն բավական սփոփված պիտի ըլլաս արդեն, և ամիսե մը՝ հիշատակ մը, անուշ ու աղոտ հիշատակ մը պիտի մնամ մտքիդ մեջ. զալ տարի դուն ալ պիտի զարմանաս զիս սիրած ըլլալուդ:

Իմ ժխտական շարժումիս վրա՝

- Ես այդ սիրո արբեցությունները գիտեմ, շամփանիայի փրփուրին պես շուտով կամքին:

Եվ հանկարծ այլափոխվելով, կարծես մերկանալով իր մարապետի խոժոռ երևույթը, իր ծանր ու լուրջ ասացվածքը, ամենեն հրապուրիչ, մոլորեցուցիչ կինը դառնալու համար և ամենեն դաշն ու վրդովիչ շեշտը դնելով իր ձայնին մեջ՝

- Որովհետև վաղը պետք է, որ ձգես երթաս հոսկե ու պիտի երթաս. և որովհետև համակրելի ու սրտի տեր մեկն ես կամ այնպես երևցար, քեզի կրնամ ըսել, որ չեմ հավատար քու սիրույդ և ձեր բոլոր էրիկ մարդոց սերերուն: Ես իմ անունս, ընտանիքս, հարստությունս, իմ քսան տարու երիտասարդուհիի բոլոր իրավունքներս գոհած մեկն եմ երիտասարդի մը, որ, քեզի պես, մեռնելու չափ սիրելու երդումներով խաբեց զիս: Զիս ամուսնության ուզող շատ մը ազնվականներու առաջարկությունները մերժեցի, ծնողքիս թախանձանքին մտիկ չըրի ու փախստական գողի մը պես՝ գիշեր մը փախա հայրենի տունես, սիրականիս մոտ երթալու համար: Ընտանիքս ուրացավ զիս, ինչ որ իր իրավունքն էր: Ես փույթ չըրի ասիկա. երջանիկ էի զիս սիրող երիտասարդին քովիկը. Անիկա պզտիկ մը մտահոգ էր. իմ սիրույս կուրությանը մեջ՝ սկիզբները որևէ կասկած չթունավորեց սիրտս, բայց վերջը տեսա, ձանձրության և զոջումի պես բան մը տեսա անոր վրա, ինձի հետ միացած ըլլալու զոջումը:

Զգացա՞՞ծ ես երբեք բարձր ու ամուր պատի մը փոխիլը վրադ, քարերուն հարվածները գլխուդ ու մարմնիդ վրա, զգայազիրկ ու անկենդան մնալդ անոր տակ: Այսպես եղավ իմ զարթնումս: Օր մըն ալ, մեկդի ընելով ամեն կեղծիք, իմ սիրած տղաս ըսավ ինձի.

- Պետք է որ հաշտվիս ծնողքիդ հետ, այս աղքատությունը չի քաշվիր ալ:

Տարվան մը չքավորությունը բավական եղած էր հասցնելու համար այն անսպառ սերը, որ մինչև գերեզման պիտի տներ:

Այն ատեն վերջին վարանումներս անհետացան . իր քովեն ձգեցի փախա, ինչպես տարի մը առաջ փախեր էի հայրենի տունես, իրեն վերադարձուցի իր ազատությունը, սուտ ու փուճ խոսքերով ուրիշ կիներ խաբելու ազատությունը: Բայց այդ վայրկյանեն ապառաժի մը պես քարացավ սիրտս. կսկի՞ծն էր, թե վրեժի գաղափարը, որ հոգիս ամրացուց. ուխտ ըրի աշխարհքիս վայելքները ուրանալու. մարապետ եղա: Աղքատի մը ուրիշին ողորմություն ելլել տալուն պես՝ ցավեր ու վիշտեր սփռվելու տվի ինքզինքս, երբ ես այնքան կարոտ էի սփռվանքի. քանի որ ինձի տրված չէր աշխարհքը վայելել, ջանացի, որ ուրիշներ լիովին, առանց ցավի վայելեն զայն. իմ գրկումովս ուրիշներուն վայելքը շինեցի:

Բայց ասոնց ամենուն վրա ներքին ուրախություն մը ունեցա. մեկ հատ մը, բայց գերագույն ուրախությունը, զոր խոստովանելու արիությունը պիտի ունենամ. չեմ ուզեր ինքզինքս լավագույն ցուցնել քան ինչ որ եմ իրոք: Հատկապես ուզեցի, որ իմ պաշտոնս վիրահատներուն մոտ ըլլա, և այնպես ալ եղավ. ես կ'օգնեմ, կ'ապաստվորեմ իրենց և այսպես հանդիսատես կ'ըլլամ մարդոց, այսինքն ձեր բոլոր տառապանքին, գալարումներուն. ձեր աղաղակներեն շինված այս ահարկու երաժշտության ու նվագահանդեսին ունկնդիր ըլլալու վայելքը ունիմ օրվան ամեն ժամուն: Էրիկ մարդոց ցավատանջ գոռում գոչումները մտիկ ընելով՝ իմ սրտիս զսպված ու անմոռնջ ցավերը գոհացում կ'ստանան, կ'մեղմանան: Կ'ընդունիմ որ անգույթ ու ռիսերիմ գոհացում մըն է աս: Ձեր ճիչերը, վայնասունները լսելու համար ուրեմն քիչ մը հոս եկած եմ. ուրիշ հիվանդապահ կին մը ինձի չափ անվրդով արիություն չպիտի կրնար ցույց տալ. ամենքը կ'ընտրեցին զիս: Ես, երբոր մինակ մնամ խղճմտանքիս հետ...

Հոս, քույր էմիլիենի ձայնը մարելու պես եղավ:

- Ինքզինքս կ'ատեմ: Ահա այս տառապանքին հրճվանքովն է որ, դեռ հազիվ երեսուն տարեկան, ծերացած եմ:

Վայրկյան մը դադարե ետքը, տեսնելով իմ լռությունս՝

- Տեսա՞ր որ քու երևակայած բարձր հոգիդ չունիմ ես, որքա՛ն հեռու եմ անկե, ճիշտ հակառակը գուցե անոր: Միտվելու մեկը չեմ ես, այլ ճակատագրին բեռը տանող ոխակալ կին մը:

- Այս բոլոր ըսածներդ բան մը չեն պակսեցներ իմ պաշտումես,- ըսի իրեն,- ամենեն ըղձալի էակն ես աչքիս, ու կվախնամ, որ հավիտյան այդպես պիտի մնաս:

- Տղա՛,- ըսավ ինձի:

Հետո անուշությամբ ու թող տալով, որ ձեռքը բռնեմ ու շրթունքս մոտեցնեմ անոր՝

- Վաղը դուրս ելիր ասկե, հավատա՛ որ քիչ օրեն կ'անցնի այս բոլորը. քրոջ մը պես դարմանեցի քեզ, ենթադրե որ քույրդ եմ միշտ: Ու եթե երբեք տարին մեյ մը քայլերդ այս կողմը առաջնորդեն քեզ, եկո՛ւ երբեմն զիս հարցնելու:

Է

Մենյակես ելլելեն վերջը ի՞նչ գնաց ըսավ հիվանդանոցին մեծավոր մարապետին: Սա գիտեմ միայն, որ հետևյալ օրը անդարձ կերպով որոշեցին իմ մեկնումս. դուրս ելլելու պատրաստություններս երկարցուցի, սպասելով որ վերջին անգամ տեսնեմ զինքը. բայց չկրցա տեսնել: Եվ տարօրինակ կ'բան, իր բոլոր գուշակածները ելան. զինքը տեսնելու կարոտս մարեցավ տակավ. օրական զբաղումները, կյանքի պայքարը, սրտիս ամեն ծաղիկներուն պես, ճզմեց չորցուց և փոշի ըրավ այս երագս ալ:

Բայց քույր Էմիլիենի հիշատակը մնաց մտքիս մեջ, գրքի մը էջերուն մեջ մոռցված տերևի մը պես քիչ մը տժգանած:

Միայն, ինչպես որ ապսպրած էր ինձի, տարի մը վերջը, Թաքսիմի կողմերը պտտած մեկ օրս, հիվանդանոց գացի զինքը հարցնելու համար:

Հազիվ ամիս մըն էր, որ տարափոխիկ հիվանդություն մը՝ ութ օրվան մեջ՝ առեր տարեր էր զինքը:

- Անոր պես հիվանդապահ մը չի գար մեյ մըն ալ,- ըսավ մեծավոր մարապետը գլուխը երերցնելով:

Այս եղավ իր բոլոր դամբանականը:

1900թ.

ԽՆԴՈՒՔԸ

Ա.

Երբոր ներս կը մտնեմ սենյակին դուռնեն, ի՞նչ սուտ զրուցեմ, սիրտս ուժով կը բաբախե:

Իրավ է, որ տասը երկար տարիներ զիս այս տունեն կը բաժնեն, բայց երեկվան պես աչքիս առջևն է սա հեռավոր անցյալը: Բոլորը երկու ամսվան կյանք մը այս տունին շուրջը, բայց է՛ն տազնապայլը, է՛ն դժբախտը, որ անցուցած եմ պատանությանս մեջ, է՛ն մեծ վրդովումը հիմակվան խաղաղությանս ուղղվելե առաջ:

Ու ահա այս տանը դուռը ոտք կոխելուս, մտովին ամբողջ վերադարձ մը կը կատարվի հոգիիս մեջ. կ'երիտասարդանամ հանկարծ. կը զգամ, որ հիմակվան գիրուկ ու կարճուկ մարդը չեմ, որուն խորշումած ճակտին վրա կյանքի պայքարները իրենց քով քովի շարված գուգահեռականները ձգած ու զացած են, խղճամիտ ձեռքով ակոսված արտի մը պես, այլ երեկի տղան՝ նիհար, հպարտ ու

ճշող. կերպով մը այլափոխումը Ֆաուսթին, որուն մեջ սատանան դուրսեն չէ՛, իմ հիշատակներս են միայն:

Թեթև քայլերով ուրեմն կը մտնեմ ներս, իբրև թե այն մեծ ժամանակի անջրպետը հանկարծ բարձրած ըլլար մեջերսուս:

Ամեն ինչ, շուրջս, այս պատրանքս հաստատելու խոսք մեկ ըրած է կարծես: Նորեն տասը տարվան առջի սրահն է, անփոփոխ, անայլայլ. մութ կարմիր թավիշե քանափեն իր բազմոցներով, անկյունը դրված դաշնակը՝ բաց ձգված ու չորս դին երաժշտության նոթաները ցիրուցան. պատերուն վրա՝ իրենց ամեն ատենի տեղը հաստատ՝ նույն պատկերները ու լուսանկարները, որոնց ամենեն զմայելին սա դաշնակին վրա դրվածն է, երիտասարդ կնոջ մը դիմագիծը, գոր քաջ կը ճանչնամ:

Այդ լուսանկարին իրականը դեմս է ահա:

Իր սովորական տեղն է՝ պատուհանին քովը, բազմոցին վրա նստած, ու մեղմիվ ահա ոտքի կ'ելլե և քայլ մը առաջ կուգա:

Ան է:

Տեսե՛ք անգամ մը, իր աղվոր հասակը բնավ փոխված չէ. իր սև աչքերը առջի տրտում ու խորունկ նայվածքը ունին. իր ձեռքերը միշտ նույն մանկական թաթիկներն են. իսկ մատվները ավելի նրբացած են քիչ մը:

Բայց պզտիկ մը գիրցած է, տարիքի բերմունք. ու իր ածուխի կոտրվածքի պես փայլոտ մազերուն մեջ ճերմակ թելեր սպրդած են. փայլակին գծած լուսավոր շավիղները մութ գիշերվան մը մեջ:

Իր երեսին վարդ գունավորումը չէ մնացած. անոր տեղ փղոսկրին տժգույն ճերմակությունը միօրինակ իր երեսին վրա ծավալած է, մեղրամոմի ճերմակությունը:

Այս դեմքին լրջությունը աղեկ կը ճանչնամ, արձանի անխոռվ լրջությունը, գոր աշխարհիս ամեն աղերսները ու պաղատանքները չեն կրցած երբեք այլայլել:

Խնդալ ու ժպտիլ չէր գիտեր այս կինը. իր անտարբեր երեսը օր մը անուշ ու զվարթ ճառագայթով մը չփայլեցավ. իր կյանքի կանոնն էր աս:

Ու առջի հիշատակներս, առջի կսկիծներս քուներնուն կ'ելլեն, ինչո՞ւ այս խոռվիչ աղվորությունը և ինչո՞ւ այս խոժոռ ու անժպիտ դեմքը, որ միևնույն է տասը տարի վերջը. մարդկային տկարություններու զլուխ չղարձնող դիցուհիի վեսությունը, իր արհամարհոտ կնկան բոլոր սառնությունը, հո՛ղ, հայտնի, ընթեռնելի կերպով գրված են այդ դեմքին վրա:

Ու ես կրկին փորձությունը կը զգամ սրտիս մեջ պոռալու իր երեսին.

- Մեկդի՛ դիր այդ անտարբեր ու սրդողած երեսը, աստուծո սիրույն. անգամ մը գոնե խնդա՛ ինձի, խնդա՛, ո՛վ աղվոր կին:

Շազիվ երկու բառ փոխանակեր էինք, երբ իր աղջիկը ներս մտավ. տասնըվեց տարու պարմանուհի մը, վարդե ու լույսե խոնրված էակ մը. նազանքով ու ժպիտով մոտեցավ ինձի: Ու աղեկ մը չեմ գիտեր ի՛նչ խոսքի առթիվ - կ'երևա թե կրցա տիկինին հաճելի կամ զվարճալի բան մը ըսել - իր սովորական անփույթ ու նեղացած դեմքը մեղմացավ, անուշցավ, ու, զարմանալի բան, թեթև ժպիտ մը ուրվագծվեցավ նախ, հետո հաստատվեցավ այս աղվոր դեմքին վրա, արշալույսին ծագելուն պես, որ քիչ-քիչ - որոշ ու աննահանջելի առավոտի մը կը վերածվի:

Որքա՛ն գեղեցիկ էր այսպես. երբեք չէր գիտեր, որ այսչափ պիտի աղվորնար. բայց ժպիտը ավելի շեշտվեցավ ու քիչ-քիչ, կամացուկ մը խնդալ սկսավ:

Աստված իմ, առջի անգամ ահա ճշմարիտ կլինը երևան կուգար այս անգամ աղվորության մեջ: Կը խնդար, երջանիկ էր ուրեմն, և ես իրմով երջանիկ էի:

Ինքը՝ կը շարունակեր խնդալ, երթալով ավելի շատ և ավելի ուժով, անվերջ քահքահ մը հիմակ, որով ձեղունը կը թնդար, մինչդեռ ես իր մեկ՝ մեկ ժպիտին ակնկալուն՝ ապշած գմայլած կը դիտեի զինքը և այս գեղեցիկ ուրախությունը, այսքան չնչին պատճառով մը:

Երևակայեցեք դեմերնիդ կծծի ու ազահ էակ մը, որ հանկարծ, մեկ վայրկյանի մեջ, ամենն մսխող ու շռայլ մարդը դառնա:

Ու շվարումիս մեջ ան կը խնդար հիմա, այնքա՛ն սաստիկ որ քոռսեն նեղ կուգար իր հարուստ իրանին, ու բազմոցին կոնակին կը կոթներ, չկրնալով ուղիղ նստիլ իր տեղը:

- Հա՛, հա՛, հա՛...

Այն ատեն աղջիկը մոտեցավ ինձի ամչնալով, տրտմության քողով մը դեմքը վարագուրված, ու անուշ ձայնով մը՝

- Ներեցեք, - ըսավ ինձի, - այսպես է ահա խեղճ մայրիկս իր վերջին հիվանդութենն ի վեր. ոչինչ պատճառով մը կը սկսի խնդալ ժամերով. կ'երևա որ ջղային բան մըն է:

Եվ իրոք, քահքահը՝ զվարթ, պոռչտող քահքահ մը՝ գրեթե տգեղցնելով իր սիրուն դեմքը, անսովոր ու դառն ուրախությամբ մը կը լեցներ սենյակը, մինչդեռ աղջիկը՝ մորը քով ծունկ չոքած՝ անոր ձեռքերը կը սեղմեր:

Խորհեցա, որ տասը առաջ իմ փնտրածս այս աղվոր երեսին վրա՝ սա պոռացող, անգիտակից ու անիմաստ խնդուքը չէր, այլ այն պզտիկ, գրեթե աննշմարելի ժպիտը, այն խորհրդավոր ու չնչին բանը, որ ամեն խոստումները ու ամեն վերապահումները, ամեն մերժումները ու ամեն անձնատվությունները, ամեն տարակույսները ու ամեն հայտնությունները իր մեջը կը պահե:

Խորհեցա մանավանդ տարօրինակ ճակատագրին այս կնկանը, որ իր մեկ ժպիտը այնքա՛ն ժլատ, ազահ համառությամբ ամենուն զլանալէ ետքը, ահա գուր ու փուճ տեղը իր անսպառ խնդուքը կը թափեր իր շուրջը, առանց որ մեկը գտնվեր ու ծռեր զանոնք գետնն ժողվելու համար:

1898թ.